

ÄITIYS NISKAVUORI-NÄYTELMISSÄ
Kontekstuaalinen luenta

Kati Joutjärvi

Kotimaisen kirjallisuuden Pro gradu –
tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Maaliskuu 2003

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta
Humanistinen

Laitos
Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Tekijä

Kati Joutjärvi

Työn nimi

Äitiys Niskavuori-näytelmissä - kontekstuaalinen luenta

Oppiaine

Kotimainen kirjallisuus

Työn laji

Pro gradu

Aika

Maaliskuu 2003

Sivumäärä

107

Tiivistelmä

Tutkin työssäni Hella Wuolijoen (Juhani Tervapään) Niskavuori-näytelmäsarjaa ja siinä esiintyviä äitihahmoja. Näytelmät heijastelevat suomalaisen agraariyhteiskunnan vaiheita 1880-luvulta 1940-luvulle ja kuvastavat perinteisen talonpoikaiskulttuurin vähittäistä murenemistä. Analysoin näytelmien äitejä kahtalaisesta näkökulmasta: toisaalta tutkin edellä mainittujen historiallisten ja yhteiskunnallisten muutosten vaikutusta äitiyteen ja äitiys-käsitteen muutokseen; toisessa näkökulmassa painottuu äitiyksilö ja painopiste on essentialistisen äitiyden käsitteessä, jonka vaikutusta analysoin suhteessa yksilön äitiyteen. Tutkimukseni on naisnäkökulmainen, sillä analysoin työssäni naisen, erityisesti äidin, asemaa ja rooleja näytelmien maailmassa. Näkökulmani painottuu yhteiskunnalliseen tutkimusperinteeseen; luen Niskavuori-näytelmiä suomalaisen yhteiskunnan muutosten kontekstista ja nojaudun analyysissäni historiallisiin, etnologis-kulttuurihistoriallisiin sekä sosiologisiin tutkimuksiin, joissa vaikuttaa naistutkimuksellinen lähestymistapa. Tutkimukseni osoittaa äitiyden olevan moniulotteinen ja kokonaisvaltainen osa naisen elämää, ja siinä heijastuvat myös erilaiset yhteiskunnalliset muutokset. Analyysini ja tutkimieni äitihahmojen perusteella äitiyden voi nähdä muu muassa kokonaisvaltaisena emännyytenä, työläisen naisen yksinhuoltajuutena, modernin (nais)subjektiuden ilmentämisenä tai ulkoisena patriarkaaliseen rooliin asettumisena.

Asiasanat

Wuolijoki, essentialismi, matriarkalaisuus, patriarkalaisuus, subjektius, yhteiskunnallinen äitiys, äitiminä

Säilytyspaikka

Kirjallisuuden laitos

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	4
1.1 Niskavuorelaiset tutkimusaiheena	4
1.2 Teoria ja käsitteet	7
1.3 Hella Wuolijoen elämä ja hänestä tehty tutkimus.....	13
2. ÄITIYS 1880-LUVUN AGRAARIKULTTUURISSA - LOVIISA NISKAVUOREN NUORESSA EMÄNNÄSSÄ	19
2.1 Nuori vaimo	19
2.3 Yhteiskunnallinen äitiys ja sen ilmentymät Niskavuorella.....	33
3. ”MAITOTYTÖN” AVIOTON ÄITIYS NISKAVUORELAISESSA YHTEISÖSSÄ	37
3.1 Malviina - itsellinen nainen vai hyväksikäytetty?	37
3.2 Malviina yksinäisenä äitinä.....	41
3.3 Yksinäisen työläisnaisen äitiys näytelmässä <i>Entäs nyt Niskavuori?</i>	51
4. ERI YHTEISKUNTALUOKKIEN NAISIA JA ÄITEJÄ: LOVIISA, MARTTA JA ILONA	55
4.1 Loviisan vanhakantaisuus - Martan porvarillisuus - Ilonan vapaamielisyys	55
4.2 Niskavuoren emännät äiteinä.....	63
5. LUOKKASIDONNAINEN HETA - ÄITIYS ULKOISTETTUNA ROOLINA...98	
5.1 Niskavuoren ylpeä tytär	98
5.2 Äitiys yhteiskunnallisten tapahtumien heijastelijana.....	102
5.3 Heta - patriarkaalisena ajattelun ’paha’ äiti?	106
5.4 ’Äitimisen’ sukupuolisidonnaisuus?	111
6. PÄÄTÄNTÖ	113
LÄHTEET.....	118

1. JOHDANTO

1.1 Niskavuorelaiset tutkimusaiheena

Tutkin kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -työssäni Hella Wuolijoen alias Juhani Tervapään Niskavuori-näytelmäsarjaa, johon kuuluu kaiken kaikkiaan viisi näytelmää. Näytelmistä ensimmäisenä ilmestyi *Niskavuoren naiset* (1936), ja sitä seurasivat *Niskavuoren leipä* (1938), *Niskavuoren nuori emäntä* (1940), *Niskavuoren Heta* (1950) ja *Entäs nyt, Niskavuori?* (1953). Niskavuori-sarja muodostaa Wuolijoen tuotannosta määrällisesti vain runsaan neljänneksen mutta sitä pidetään tuotannon menestyneimpänä ja taiteellisesti kestävimpänä osana (Vapaavuori 1989, 434).

Niskavuori-sarja kertoo paitsi hämäläisestä Niskavuoren rusthollista ja sen vaiheista kuudenkymmenen vuoden aikana myös moninaisista ihmiskohtaloista, jotka nivoutuvat talon historiaan. Sarja sijoittuu suomalaisen yhteiskunnan kehityksen kannalta merkittävään ajanjaksoon, joka kattaa vuosikymmenet 1880-luvulta 1940-luvulle. Aikavälillä näkyy 1800-luvun lopun kansallinen herääminen ja kansallisuusaatteen talonpoikaisuutta ihannoiva vaikutus mutta lopulta myös agraarin kulttuurin vähittäinen murentuminen, joka kärjistyy toisen maailmansodan vaikutuksissa, jotka rikkovat yhteiskunnan yhtenäisyyttä. Niskavuori ja vanhaemäntä sen ruumiillistumana symboloivat agraarista pysyvyyden ja yhteisöllisyyden aikakautta, joka joutuu toistuvasti kohtaamaan ulkopuolisen muuttuvan maailman, jonka uhkat ja vaatimukset henkilöityvät nekin erilaisten naisten hahmoissa.

Niskavuori-sarja rakentuu vahvojen, eri aikakausia ja ajattelumalleja edustavien naisten sekä heidän välillään olevien jännitteiden ja ristiriitojen varaan. Voimakkaiden naisten keskellä miehet ovat lähinnä sivurooleissa; äitien poikina ja vaimojen aviomiehinä. Omassa tutkimuksessani keskityn näytelmien naisiin, joiden hahmoja ja elämäntilanteita analysoin erityisesti äitiyden kautta. Selvitän, millä tavoin naiset äiteinä ilmentävät edustamiaan aikakausia, aatteita ja maailmankuvaa ja etsin vastausta kysymykseen, vaikuttaako näytelmien maailmassa essentialistisesti väritynyt äitiyden ideaalikuva, jota äitihahmot representoivat vai voiko näytelmistä löytää tästä poikkeavia tapoja toteuttaa äidin roolia. Onko mahdollista, että nainen on

äitiydessään ennen muuta itsellinen yksilö eikä ulkoa määrätyn mallin mukainen ”standardiäiti”? Tutkin kaikkia Niskavuori-sarjaan kuuluvia näytelmiä¹ ja siten jokaista keskeistä äitiä: Loviisaa, Malviinaa, Hetaa, Marttaa ja Ilonaa. Nämä äidit ovat ensisijaisia tutkimuskohteitani mutta analysoin myös muita henkilöitä sen mukaan, millainen suhde heillä on tutkittaviin naisiin ja millaisia merkityksiä hahmot kantavat suhteessa naisten äitiyteen.

Viime vuosina on naisen elämän alueista tarkasteltu paljon juuri äitiyttä. Äitiyttä koskevia ajatuksia, odotuksia ja uskomuksia on pohdittu monella taholla niin arkisessa keskustelussa kuin tieteessä ja kirjallisuudessa. Äitiys on myös ollut aina erottamaton osa naisliikettä ja sen eri vaiheita; yleiset käsitykset äitiydestä ovat heijastelleet niitä näkemyksiä, jotka ovat olleet vallitsevina senhetkisessä naisliikkeessä tai -tutkimuksessa. Äitiyskeskustelu on aina liittynyt ja liittyy edelleenkin laajaan ja moniulotteiseen sosiaaliseen yhteyteen; länsimaisissa yhteiskunnissa ydinperhe on olennainen sosiaalisen järjestymisen ja yksilöllisen kehityksen kannalta. Tätä kautta äitiydellä on monia - esimerkiksi sosiaalisia, kulttuurisia, poliittisia, taloudellisia ja psykologisia - tehtäviä. (DiQuinzio 1999, VIII.)

Suomalaiseen naiseuteen ja äitiyteen ovat aina yhdistyneet ajatukset työnteosta, kollektiivisuudesta ja yhteiskunnallisesta vaikutusvallasta. Tämä johtuu suomalaisessa yhteiskunnassa pitkään vahvana vaikuttaneesta agraarista elämäntavasta, jossa nainen on työskennellyt tasa-arvoisena miehen rinnalla yhteisen perhetalouden hyväksi. Porvarillinen keskieurooppalainen kulttuuri ei ole ehtinyt koskaan, etenkin käytännön tasolla, vaikuttaa Suomessa niin paljon, että se olisi asettanut naiset ahtaaseen ja passiiviseen asemaan kodin sisälle. Tämän sijaan naiset ovat ottaneet aktiivisen roolin yhteiskunnassa ja tässä vaikuttamisessa - kansalaistoiminnassa ja politiikkaan osallistumisessa - ovat äitiyteen liittyvät asiat olleet keskeisellä sijalla. Koska naiset ovat luoneet väylän toimia julkisessa elämässä yhteiskunnallisen äitiyden aatteen kautta, äitiys on ollut ja on edelleenkin määrävä osa paitsi naisen yksityistä myös julkista elämää. Huolimatta suomalaisen naisen tasa-arvoisesta asemasta ja vapaudesta toteuttaa itseään nainen on aina jollain tapaa äitiyteen sidottu - ainakin siinä mielessä, että jokainen nainen joutuu elämänsä aikana tavalla tai toisella käsittelemään kohdallaan kysymystä äidiksi tulemisesta. Kuten Tuula Gordon esittää, kaikki naiset nähdään potentiaalisina äiteinä, ja he joutuvat muodostamaan

jonkinlaisen kannan äitiyteen, vaikka sitten muodossa 'en halua lapsia'. (Ks. esim. Anttonen 1994, 219 ja 1997, 185-188, Gordon 1991, 134.)

Pitkään vallalla ollut essentialistisen äitiyden ajatus korostaa naisen reproduktiivisia kykyjä ja äitiyttä naisen tärkeimpänä tehtävänä. Essentialistisen ajattelun mukaan äitiys on naiselle luonnollista ja väistämätöntä. Monet ominaisuudet ja piirteet nähdään luonnollisena osana naiseutta ja äitiyttä. Naisellisia - erityisesti äidillisiä - piirteitä ovat esimerkiksi epätietoisuus, empatia, toisten huomioon ottaminen ja uhrautuvuus. Eeva Jokinen toteaa, että institutionalisoidusta ja idealisoidusta Äidistä on tullut vaarallinenkin arkkityyppi, joka rasittaa myös nykyaikaisen naisen ja äidin elämää; sen yksipuoliset representaatiot ovat vahingollisia naisellisen itsellisyyden moninaisuudelle. On vaikeaa olla epätäydellinen ja riittämätön äiti - inhimillinen ihminen. (Ks. Jokinen 1996, 13, 17.) Mutta koska äitiyttä pidetään naisen elämän tärkeimpänä tehtävänä, juuri äitiyteen liittyvätkin kaikkein suurimmat odotukset ja vaatimukset, joita naiseen voi ylittää kohdistua (Ks. Rosaldo & Lamphere 1993, 14).

Naistutkimuksessa on vasta viime vuosina ryhdytty tutkimaan äitiyttä ja sen erilaisia puolia. On alettu ymmärtää, että äitiys on jotain, joka ei selity yhden tietyn mallin - ei varsinkaan essentialistisen äitiyden tarjoaman ideaalisen harhakuvaan - nojalla. Äitiys on moninainen, jokaisessa tapauksessa erilainen ja ainutlaatuinen kokemus ja tila, johon liittyy monenlaisia tunteita ja toimintoja. Äitiys ei ole vain rakkautta tai hellyyttä vaan myös väsymystä, masennusta ja vihaa. (Ks. DiQuinzio 1999, VII-VIII, XIII.) Näitä äitiyden ”pimeitä” puolia on viime vuosina käsitelty enenevässä määrin paitsi tieteellisessä tutkimuksessa (esim. edellä mainittu Eeva Jokinen: 'Väsynyt äiti') myös esimerkiksi kaunokirjallisuudessa, josta mainittakoon muun muassa Cia Kiiskisen 'Äitiyspakkaus' ja Anna-Leena Härkösen 'Heikosti positiivinen'. Näissä teoksissa äitiys ei olekaan automaattisesti onnea ja helliä tunteita vaan myös ahdistusta, epätietoisuutta, väsymystä, riittämättömyyden tunteita ja surua.

Analysoin työssäni niskavuorelaisia äitejä kahdesta eri näkökulmasta. Toisaalta painotan historiallisia ja yhteiskunnallisia muutoksia ja niiden vaikutusta naiseuteen ja äitiyteen; kiinnitän huomion agraarisen talonpoikauskulttuurin ja modernistuvan yhteiskunnan ristipaineisiin ja siihen, millä tavoin Niskavuoren naiset äitiydessään

heijastelevat näitä paineita. Toisen näkökulman kautta painottuu edellistä enemmän äitiyksilö; painopiste on essentialistisen äitiyden käsitteessä, jonka vaikutusta analysoin suhteessa yksilön äitiyteen.

Tutkimukseni perustuu naisnäkökulmaiseen lähestymistapaan, jonka teorianmuodostusta on rakennettu tiettyjen peruskäsitteiden varassa, jotka ovat edelleenkin merkittäviä, vaikka niitä ei nykyisessä naistutkimuksessa enää välttämättä kritisoida hyväksyttyä. Tuon seuraavassa alaluvussa esiin käsitteitä, jotka ovat merkittäviä oman tutkimukseni kannalta. 'Patriarkaatti' ei ole omassa työssäni suorasti analysoitavana mutta termi on taustakäsitteenä merkittävä, sillä se vaikuttaa (epä)suorasti siinä yhteiskunnallisessa muutosprosessissa, jota näytelmät representoivat, ja siksi myös naisen/äidin roolin muuttumisen taustalla. Sex/gender-jaottelua referoin laajasti, koska se selittää naisen ja miehen sosiaalisten roolien eriytymistä ja siksi myös äidin rooliin liittyviä odotuksia ja vaatimuksia, joiden heijastumista etsin näytelmistä. Tällainen vaatimus on patriarkaatin asettama ja moninaisesti naisen ja äidin elämään vaikuttava essentialistinen äitiys-käsitys, jota tarkastelen luvussa viimeisenä.

1.2 Teoria ja käsitteet

- Patriarkaatti

Patriarkaatti-käsite on ollut merkittävä erityisesti angloamerikkalaisessa naistutkimuksessa (Anttonen 1997, 15). Amerikkalainen tutkija Heidi Hartmann näkee patriarkaatin miesten välisenä sosiaalisten suhteiden verkostona, jonka keskeisenä tehtävänä on pyrkimys kontrolloida naisia esimerkiksi kieltämällä naisilta pääsy tiettyihin tuotantovälineisiin sekä rajoittamalla naisten seksuaalisuutta (Hartmann 1981, 14-15, Liljeström 1996, 112). Patriarkaatin eli miesvallan olemassaololle on etsitty universaaleja, ylihistoriallisia selityksiä niin ihmiskunnan varhaishistoriasta, seksuaaliteorioista ja psykoanalyysistä kuin erilaisista ideologioistakin, kuten kapitalismista. (Anttonen 1997, 29.) Anneli Anttonen mukaan patriarkaattiteoriat edustavat rakennekeskeistä ajattelutapaa, jossa sukupuolten välinen epätasapaino käsitetään (kapitalismin tavoin) yhteiskuntaa järjestäväksi

rakenteeksi tai periaatteeksi (gender structure). Oletetaan, että on löydettävissä yksi perusta, joka selittää sukupuolten välisen eron pitkää historiaa. Patriarkaattiteoriat olivat vallalla naistutkimuksessa erityisesti 1970- ja 80-luvulla - viime vuosikymmeninä niitä on myös voimakkaasti kritisoitu; niitä on syytetty paitsi funktionalismista ja ylihistoriallisuudesta myös yhteiskunnallisen kehityksen ja naisen aseman objektivoinnista. (Ks. Anttonen 1997, 29-30.)

Monet tutkijat, kuten Gerda Lerner, pitävät patriarkaattia kuitenkin välttämättömänä käsitteenä. Lerner näkee patriarkaatin syntyneen useiden tekijöiden tuloksena; tärkeimpänä miesvallan voimistajana Lerner näkee yksityisomistuksen. Myös keskitetyn valtiolaitoksen synty on luonut edellytykset patriarkaalisin perhemallin vakiintumiselle ja tätä kautta miehen aseman vahvistumiselle kotitalouden johtajana ja oikeudellisena edustajana. Lerner määrittelee patriarkaatin institutionalisoituneeksi miesvallan järjestelmäksi, joka ilmenee paitsi perheessä myös laajemmin yhteiskuntaelämässä. Patriarkaatista puhuminen ei kuitenkaan tarkoita, ettei naisilla olisi ollut minkäänlaista valtaa tai oikeuksia - ovathan naisetkin aina olleet osa yhteiskuntaa ja historiaa. Patriarkaatti-käsite on Lernerille tärkeä erityisesti siksi, että ilman sitä olisi vaikea ymmärtää miesvallan institutionalisoitumista. On mahdotonta selittää naisen toissijaisuutta, jos ei ole olemassa minkäänlaista teoriaa patriarkaatista; siksi feministisessä tutkimuksessa ei pidä hylätä tätä käsitettä. Lerner kuitenkin korostaa, että patriarkaatti on historiallisesti muuttuva ilmiö; näin ollen tutkimuksen pitäisi kohdistua käsitteen ymmärtämisen kannalta olennaisiin historiallisiin käännteisiin ja murtumakohtiin eikä suinkaan universaaliselitysten rakentamiseen. (Ks. Lerner, 1986.)

Adrienne Rich pyrkii teoksessaan 'Of Woman Born' pois patriarkaatin äitiyskäsitteestä ja kohti matriarkaalista ja gynosentristä maailmaa, josta Rich etsii naisen omaa ymmärrystä äitiydestä, äitinä olemisesta ja äitiyden kokemuksista. Rich esittää, että äitiys on nähtävissä kahtalaisessa merkityksessä. Se on toisaalta jokaisen naisen potentiaalinen suhde omiin reproduktiivisiin voimiin ja lapsiin, toisaalta instituutio, joka yrittää alistaa edellä mainitun potentiaalisen miehen kontrollin ja vallan alle. (Rich 1976/1991, 13.) Rich analysoi teoksessaan patriarkaalisia instituutioita ja niiden vaikutusta naisten elämään. Patriarkaatin Rich näkee isien valtana, perhesosiaalisena, ideologisena ja poliittisena järjestelmänä, jossa miehet -

väkivallalla, painostuksella tai tradition, lain ja kielen, tapojen, koulutuksen ja työnjaon kautta - määrittävät, mikä on tai ei ole naisten rooli, ja jossa kaikki nainen on alistettu miehelle. (Rich 1991, 57, suom. Liljeström 2000, 258.) Richin lisäksi monet muut - etupäässä amerikkalaiset - 1970-lukulaiset feministit innostuivat patriarkaatista metateorian, josta tulikin silloisen feminismin tärkeä kivijalka ja jonka avulla pyrittiin saamaan aikaiseksi kokonaisyhteiskunnallista teorianmuodostusta (Anttonen 1997, 103). Myöhemmin 1980- ja 1990-luvulla patriarkaattiteorioita alettiin kritisoida erityisesti kahdesta syystä: 1) patriarkaatti-käsitteellä viitataan naissorron universaaliuteen eikä siinä huomioida esimerkiksi naisten välisiä rotu- ja luokkaeroja, 2) käsite ei sellaisenaan mahdollista niiden mekanismien selvittämistä, jotka ylläpitävät miesten valtaa tai itse patriarkaattia (Liljeström 1996, 112).

1990-luvun feministitutkijoista Judith Butler kritisoi patriarkaatti-käsitteen käyttöä, koska sen myötä annetaan ymmärtää, että olisi hahmotettavissa jokin alkutila tai laki ennen Isän (patriarkan) lakia; ikään kuin olisi olemassa alkuperäinen ja autenttinen feminiinisen muoto, johon olisi pyrittävä (vrt. Richin näkemykset, gynosentrismi). Butler vastustaa tällaista ”alkuperäisen” naiseuden etsimistä ja ihannoimista, koska tämä ajattelutapa on perustavanlaatuisella tavalla ristiriidassa ajatuksen kanssa, että sukupuoli ymmärretään ensisijaisesti kulttuuriseksi konstruktioksi, mitä kantaa Butler itse edustaa. (Butler 1990, 36-38; Anttonen 1997, 107.) Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että patriarkaatti on 1990-luvun feministien kriittisen suhtautumisen myötä menettänyt merkityksensä feministisenä metakertomuksena, ja universaaliteorioista on edetty kontekstuaaliseen ja historialliseen käsitteen käyttöön (Anttonen 1997, 103).

- Sex/gender -jaottelu

Biologisen ja sosiaalisen sukupuolen toisistaan erottaminen eli sex/gender -jaottelu omaksuttiin feministisen tutkimuksen keskeiseksi välineeksi valtavirtatieteen kritisoinnissa 1970-luvulla: sukupuoli oli käsitteellistettävä uudelleen. Juuri tänä aikana kritisoitiin patriarkaatti-käsitettä ja siihen liittyviä ajatuksia ”luonnollisista” sukupuoli-identiteeteistä, joiden myötä naiset sijoitettiin ilman muuta yksityiselle alueelle kodin ja perheen piiriin. Feministit ovat pyrkineet kyseenalaistamaan tuon

”luonnollisuuden” keskeisenä välineenään sex/gender -erottelu. (Ks. Koivunen & Liljeström 1996, 13-16, 20.)

Jo mainittu amerikkalainen antropologi Gayle Rubin esitteli ajatuksen sex/gender -systeemistä vuonna 1975. Rubin kritisoi jaottelulla patriarkaatti-käsitettä, jossa ihmisen biologinen olemus ja sen ympärille rakennettu sosiaalinen järjestelmä liittyvät ”luonnollisina” yhteen. (Liljeström 1996, 113; Rubin 1975, 168.) Gender-käsitteen avulla kyseenalaistettiin essentialistinen ja universaali biologiaa korostava ajattelu ja osoitettiin, että miesten ja naisten suhteet ovat kulttuurisesti ja historiallisesti muovautuneita sosiaalisia rakenteita. Näin ollen on välttämätöntä erottaa toisistaan sukupuoli symbolisena sekä sosiaalisena luomuksena (gender) ja sukupuoli biologisena faktana (sex). (Stolcke 1993, 20.)

Tieteessä on 1970-luvulta lähtien muun muassa Rubinin esittämien ajatusten myötä kritisoitu yksinkertaista sukupuoli-käsitystä. Se perustuu hierarkkiseen dualismiin, joka näkyy länsimaisessa epistemologiassa ja moraaliajattelussa, filosofiassa ja tieteen perinteessä. ’Mieheen’ ja ’miehiseen’ sekä ’naiseen’ ja ’naisiseen’ yhdistyy paljon voimakkaita positiivisia ja negatiivisia käsityksiä, joilla on monituhatuotinen perintö. Ne ovat läsnä tarinoissa ja myyteissä, ja niistä on tullut erottelematon osa ajatteluamme. (Ks. Wilshire 1992, 95.) Siten naisen on ajateltu olevan itsestään selvästi passiivinen seksuaalinen objekti, lapsilleen omistautunut ja epäitsekäs äiti sekä velvollisuudentuntoinen vaimo. Feministisessä tutkimuksessa näitä itsestäänselvyksiä on ruvettu kyseenalaistamaan. On totta, että miehet ja naiset eroavat biologisesti toisistaan, mutta tämän ei tarvitse merkitä myös sosiaalista eroa. (Ks. Rosaldo & Lamphere 1993, 1-4.)

Kun mies on perinteisesti liitetty kulttuuriin ja julkiseen, on nainen yhdistetty luontoon ja yksityisen piiriin. Jako on johtanut luontevasti siihen, että naisen asemaa yhteisössä on yleisimmin säädellyt lisääntymiskyky ja sen kontrolli. (Rosaldo & Lamphere 1993, 12-14.) Perinteen- ja kulttuurintutkija Aili Nenola toteaa, että vanhassa yhteiskunnassa naisille kuuluneet tehtävät, kuten kodin ja perheen hoitaminen, perustellaan mielellään naisen psyykkisellä erikoislaadulla, mikä puolestaan johdetaan hänen synnyttäjän, elämän uusintajan ja säilyttäjän roolistaan. Nenolan mukaan on ajateltu, että naisen psyyken ja kohdun välillä on näkymätön

mutta suora yhteys. Tosiasia kuitenkin on, sanoo Nenola, että ”naisuus ja mieheys ovat aina ja kaikkialla taloudellisten, yhteiskunnallisten ja kulttuuristen tekijöiden rajaamia kategorioita, joissa ainoastaan biologinen pohja on universaalia”. Vaikka naiseuden ja mieheyden sosiaaliset kategoriat vaihtelevat kulttuurista ja yhteisöstä toiseen, niissä on havaittavissa samansuuntaisia tendenssejä, jotka lähes kaikkialla merkitsevät miesten taloudellista ja poliittista dominanssia ja naisten alistamista lähinnä perheen ja yksityisen piiriin. Tämä jaottelu ei ole sen paremmin luonnon kuin Jumalankaan säätämä laki vaan seurausta ihmisyyhteisöjen historian aikana tapahtuneesta keskinäisestä vuorovaikutuksesta. (Nenola 1986, 95-96; ks. myös Ortner & Whitehead 1993, 73, 83-84.)²

- Essentialistinen äitiys

Essentialismilla on feministisessä teoriassa viitattu biologiseen ja/tai psyykkiseen determinismiin eli uskoon, että on olemassa jokin annettu naisinen luonto, joka on joko biologista alkuperää tai olemukseltaan historiallis-sosiaalisesti muokkautunut - käsite siis liittyy erottamattomasti edellä esitettyyn sex/gender -jaotteluun. (Ks. Rojola 1996, 175.) Essentialismi liittyy länsimaiseen filosofiseen perinteeseen, jossa keskeisenä vaikuttaa hierarkkinen dualismi ja siihen liittyen vahva käsitys kahtiajakautuneesta naiseudesta. Nainen on karkeasti ottaen nähty absoluuttisen hyvänä tai pahana - madonnana tai huorana. Hannele Koivusen mukaan naista on kristinuskon lähes parintuhannen vuoden historian aikana verrattu toisaalta ylimaalliseen, epäseksuaaliseen Neitsyt Mariaan, toisaalta seksuaaliseen mutta sitä katuvaan syntiseen naiseen, Maria Magdaleenaan. Koivunen korostaa, että tässä näkemyksessä on keskeistä se, että nainen nähdään yksipuolisesti miehen silmien kautta. Nainen on olemassa ensisijaisesti miehen tarpeita varten: mies on subjekti ja nainen objekti, toinen. Äitiyden kahtalainen näkeminen oikeutettuna (avioliiton sisällä) tai häpeällisenä (avioliiton ulkopuolisena) perustuu edellä mainittuun käsitykseen kahtiajakautuneesta naiseudesta: nainen on joko hyvä ja epäseksuaalinen äiti, jonka kanssa avioliiton solmiminen on mahdollista tai seksuaalinen olento miestä varten mutta joka ei sellaisenaan ole kyllin hyvä äidiksi tai kumppaniksi pysyvään parisuhteeseen (Koivunen 1996, 9-10.)

Äitiys ei siis ole vain biologinen ja siten ihmisen luontoon liittävä seikka vaan myös sosiaalisesti ja yhteiskunnallisesti määrittynyt naisen rooli, johon liittyy erilaisia odotuksia, vaatimuksia ja oletuksia - itse asiassa äidin rooli on olemassaolevista sosiaalisista rooleista tiukimpia, toteaa Eeva Jokinen (Jokinen 1996, 13). Ritva Nätkin näkee äitiyden ideologian perustuvan hyvin staattiseen naiseus-käsitykseen, jossa korostuu keskeisenä naissukupuolen biologinen erityisyys ja jonka mukaan naisen oikeana ja naisellisena 'luontona' nähdään kyky ja tätä kautta myös halu synnyttää lapsia ja hoivata heitä. Äitiys saa parhaimman - oikeutetun ja sosiaalisesti hyväksytyyn - täyttymyksensä perheen ja avioliiton sisällä, mikä ajatus kuvastaa hyvin länsimaiseen kulttuuriin kuuluvia stereotyyppioita ja vastakohta-asetteluja: avioliiton kautta muuten häilyvä 'naisen luonto' sivilisoidaan ja saadaan hallintaan. (Nätkin 1991, 12-13.)

Kuten olen aikaisemmin todennut, Suomessa eivät ole ehtineet muuttua kulttuurisiksi käytännöiksi sellaiset toimintatavat ja ajatusmallit, jotka ovat esimerkiksi keskieuropalaisessa kulttuurissa asettaneet naisen jyrkästi miehelle vastakohtaiseen asemaan. Kuten Hannele Koivunenkin toteaa, suomalaisessa perinteessä ei ole koskaan ollut jyrkän kahtiajakoista naiskuvaa eikä siten hyvän ja huonon äidin voimakasta polarisointia; pikemminkin Neitsyt Marian ja Maria Magdaleenan myyttien voi nähdä sulautuneen toisiinsa. Tätä taustaa vasten voidaan suomalaisen naisen identiteetin uskoa olleen/ olevan ehyempi ja vahvempi kuin monien muiden kulttuurien naisten. Koivunen, joka on tutkinut naiseuteen liittyviä myyttejä ja sivuaa myös suomalaista kansanperinnettä, mainitsee suomalaisessa kansanrunoudessa ilmenevän kristillisestä vaikutuksesta huolimatta vanhan pakanallisen ajan vahvan naisen mallin. (Koivunen 1996, 229-230.)

Vastaavankaltaista "pakanallisen" vahvan naiseuden ja patriarkalisesti määrittyneen naiseuden sekoittumista etsin Niskavuori-näytelmien äideistä. Millä tavoin äitiyden ideologia ja essentialistinen äitiys taustalla vaikuttavine länsimaisen kulttuurin ajatusrakennelmineen näkyy Niskavuorella - suomalaisessa maalaiskulttuurissa, jossa vaikuttavat vahvojen ja itsenäisten emäntä-äitien lujat kansalliset perinteet?

1.3 Hella Wuolijoen elämä ja hänestä tehty tutkimus

Hella Wuolijoki (alkuaan Ella Murrik) syntyi 1886 Etelä-Virossa. Ella Murrikin taustaan liittyy vahva talonpoikaisuuden leima, sillä hänen isovanhempansa olivat suurtalollisia. Talonpoikaisuutta arvostettiin Virossa suuresti, ja Pirkko Koski toteaa Niskavuori-sarjan luoja maahengen ulottuvan kirjailijan varhaisimpiin kokemuksiin asti. (Ks. Koski 2000, 15.) Virolaisen sivistyneistöperheen tytär saapui Suomeen vuonna 1904, jolloin alkoivat historian, kansanrunouden ja estetiikan opinnot Helsingin yliopistossa. Samalla hän liittyi ulkojäseneksi hämäläiseen osakuntaan. Ella Murrikin ensimmäiset opiskeluvuodet kuuluivat vanhasuomalaisen sivistyneistön vaikutuspiirissä mutta pian hän siirtyi radikaalien nuorsuomalaisten joukkoon ja tutustui nuoriin akateemisiin sosialisteihin. Vuonna 1909 hän meni naimisiin Sulo Wuolijoen kanssa, vuonna 1911 syntyi tytär Vappu. Hella Wuolijoki erosi aviomiehestään vuonna 1923 ja pysyi siitä lähtien itsenäisenä ja riippumattomana naisena.

Taloudellisista syistä johtuen Hella Wuolijoki ei voinut antautua akateemiselle uralle eikä (pelkästään) kirjailijaksi. Hänen oli avioliittonsa aikana osallistuttava perheensä elättämiseen, ja tätä kautta hän päätyi liike-elämän palvelukseen. Wuolijoki oli aktiivisesti mukana ensimmäisen maailmansodan keinotteluissa ja koki sisällissodan ja hävinneisiin kohdistetun vainon. Maailmansodan jälkeen Wuolijoesta tuli itsenäinen liikenainen, joka kävi läpi 1930-luvun laman ja konkurssit. Samanaikaisesti hän kirjoitti menestyviä näytelmiä. (Ks. Koski 2000, 31, 259.)

Wuolijoen 'salonki', jossa vieraili niin poliittisia kuin kulttuurivaikuttajiakin, oli poliisin jatkuvan kiinnostuksen kohteena; häntä epäiltiin muun muassa kommunistisen, yhteiskuntajärjestyksestä vastaan olevan propagandan harjoittamisesta. Wuolijoen poliittisen toiminnan yhdeksi kohokohdaksi nousi talvisodanaikaisten yhteyksien hoito Neuvostoliiton Tukholman-suurlähettiläs Aleksandra Kollontaihin. Jatkosodan puhjettua Wuolijoki kuitenkin menetti keskeisen asemansa politiikassa ja joutui seuraavan kerran poliittisen julkisuuden valokeilaan, kun paljastui, että oli suojellut neuvostoliittolaista desanttia. Wuolijoki sai elinkautisen vankeustuomion

maanpetoksesta ja oli vankilassa lähes puolitoista vuotta. Vapauduttuaan vankilasta Wuolijoki lähti jälleen mukaan poliittiseen toimintaan. Hänen vaikutusvaltansa oli merkittävää 1940-luvun loppuun saakka, kun valtiollinen tilanne oli epävarma ja Neuvostoliiton luottamuksella erityistä merkitystä. Hella Wuolijoki kuoli vuonna 1954 mutta ennen sitä hän ehti vielä toimia Yleisradion pääjohtajana vuosina 1945-1949. Samaan aikaan (vuosina 1946-1948) hän oli myös lyhyen ajan kansanedustajana. (Koski 2000, 66-68, 78-80, 217-220.)

Hella Wuolijoen tuotannon vastaanottoon ja arvostukseen ovat vuosikymmenten aikana vaikuttaneet paljon teosten ulkopuoliset, ennen kaikkea kirjailijan persoonaan liittyvät tekijät. Wuolijoen näytelmien kantaesitysten aikaisissa keskusteluissa teokset arvioitiin menestysnäytelmiksi, kevyiksi tuotteiksi, ja niitä pidettiin viihteenä. Siksi teokset on pitkään suljettu kaanonin, arvokkaaksi hyväksytyyn taiteen, ulkopuolelle. Erityistä huomiota Wuolijoen tuotanto on saanut aikoina, jolloin ”aatteellinen taide” on ollut arvostettua (etenkin 1970-luvulla) tai myöhemmin, kun tutkijat ovat kiinnostuneet populaarikirjallisuudesta ja viihteestä (1980- ja 90-luvuilla). Myös naistutkimuksen nousun myötä Wuolijoen tuotantoon on tartuttu uusien asentein ja näkemyksin, ja Hella Wuolijoki on saanut lisäarvoa nimenomaan naiskirjailijana. (Koski 2000, 207-208.)

Pirkko Koski toteaa taiteen arvon määrittelyn olevan yhteydessä sukupuoleen ja yhteiskuntaryhmään, mikä tulee todistetuksi, kun tarkastellaan Wuolijoesta kirjoittaneiden tutkijoiden arvioita. Kosken mukaan historiantutkijat taipuivat Wuolijoen suosimiseen hitaasti. Vielä 1950-luvulla Hailan ja Heikkilän kirjallisuushistoriassa (Haila & Heikkilä 1951) Wuolijoki jää kokonaan mainitsematta - tosin Kosken näkemys on, että kyseisessä teoksessa väheksytään muutoinkin draamaa. (Ks. Koski 2000, 209.) Ensimmäisen kerran Wuolijoki nostetaan merkittäväksi draamatikoksi Suomen kirjallisuus -sarjan viidennessä osassa, jossa Irmeli Niemi toteaa, että ”Wuolijoen -- elämän saavutuksista ei ollut vähäisimpiä ponnahdus 1910-luvun tunnepitoisesta näyttämörealismista 1930-luvun iskevään ja tehokkaaseen yhteiskuntakuvaukseen” (Niemi 1965, 477-478). Pirkko Koski näkee kyseisen artikkelin positiivisen neutraalina, koska siinä Wuolijoki nostetaan esiin taiteellisen kriteerein ja vältetään mainitsemasta yhteiskunnallista radikalismia (Koski 2000, 210). Kai Laitinen tuo ’Suomen kirjallisuuden historiassa’ kyllä esiin

Wuolijoen merkittävyyden kirjailijana mutta yhä edelleen painopiste on hänen poliittisessa toiminnassaan ja marxilaisuudessaan (Ks. Laitinen 1997, 429, 431). Uusimmassa kirjallisuushistoriassa (Suomen kirjallisuushistoria 1-3) Wuolijoki mainitaan, kun tarkastellaan maamme yhteiskunnallis-poliittista tilannetta ja sen heijastumista kirjalliseen elämään (sosialismi ja kommunismi W:n yhteydessä). Toisaalta Wuolijoki on esillä myös 1930-luvun maalaiskuvausten yhteydessä. Tässä kohtaa mainitaan Niskavuori-näytelmät ja korostetaan naishahmojen merkityksellisyyttä ja erityisesti sitä, kuinka he heijastavat yhteiskunnassa vallitsevia erilaisia aatteellisia vastavoimia. (Osa 2, ks. Rojola 1999, 255-258, 334-335.) Kolmannessa osassa Wuolijoki on jälleen esillä poliittisen katsomuksensa vuoksi ja esimerkkinä kirjailijasta, joka käsittelee teoksissaan yhteiskunnallisia tapahtumia ja murroksia (tästä esimerkkinä mainitaan näytelmä *Entäs nyt, Niskavuori?*) (Osa 3, ks. Lassila 1999, 57, 59-63.)

Wuolijoen varhaiset virolaisaiheiset näytelmät ovat saaneet Suomessa melko vähäistä huomiota. Pirkko Kosken mukaan niistä puuttuu maanläheisyys, joka on ominaista erityisesti Niskavuori-näytelmille, joiden elämänpiirin suomalainen yleisö on tunnistanut ja kokenut omakseen. Kosken mukaan Wuolijoelle on ominaista yhdistää näytelmissään rakkausaihe realistiseen, aatteellisuuden värittämään kerrontaan. Suomalaisen näytelmän perinteessä Wuolijoki edusti uudenlaista maailmaa, jossa naiset paitsi tiedostivat asemansa myös hallitsivat elämänsä, jopa miehistä riippumatta. Wuolijoki esitti aikalaisesta valtavirta-ajattelusta poikkeavia näkemyksiä; hänen teostensa henkilöt kannattivat jopa vasemmistolaista politiikkaa ja puolustivat naisen oikeutta itsenäiseen elämään. (Koski 2000, 39, 62-63, 258)

Suomalaisen draaman muotoa Hella Wuolijoki ei muuttanut, mutta hän vaikutti merkittävästi teatterin sisältöön tuomalla sivistyneistön rinnalle tasavertaisena maalaisväestön - aikaisemmin kuva maaseudusta oli välittynyt lähinnä kansannäytelmien kautta. Wuolijoen näytelmät eivät kuitenkaan sellaisenaan ole vain maaseutukuvausta vaan niihin sisältyy moderni, erityisesti naiseuden esiin nostava näkökulma, jonka kautta tulevat laajemmin esiin myös yhteiskunnalliset ristiriidat. Pirkko Koski näkee Hella Wuolijoen tarkkana havainnoitsijana ja toteaa, että teatterien kantaohjelmistoon ovat jääneet ne näytelmät, joiden maailmankuva on säilynyt ajankohtaisena riippumatta vuosikymmenestä. Nämä näytelmät ovat

perustaltaan yleisinhimillisiä ja paljastavat ihmisluonteen muuttumattomuuden riippumatta eletävästä aikakaudesta. (Ks. Koski 2000, 266.)

Hella Wuolijoen tuotantoa on enenevässä määrin tutkittu vasta 1970-luvulta lähtien. Pirkko Koski toteaa Hella Wuolijoen lopullisen kanonisoinnin liittyvän 1990-luvun tutkijoiden arvotuksiin; yhtenäiset ja yksipuoliset selitysmallit eivät enää ole olleet suosiossa, siksi näytelmien ristiriitaisetkin piirteet on voitu nähdä positiivisina. Näytelmien lopulliseen hyväksyntään on vaikuttanut yhteiskunnan ja sen myötä esitystraditionkin muuttuminen. (Ks. Koski 2000, 213, 257.) Vähäisestä tutkimuksen määrästä huolimatta on ollut kuitenkin tutkijoita, jotka jo paljon ennen 1970-lukua ovat tarttuneet Hella Wuolijoen tuotantoon; muun muassa Eric Olsoni ja Vihtori Laurila ovat kirjoittaneet Wuolijoesta jo 1940-luvulla.

Vihtori Laurila tuo merkittävänä esiin Wuolijoen yhteiskunnallis-aatteellisen katsomuksen. Laurilan mukaan draamat eivät kuitenkaan ole puhtaasti aatenäytelmiä. Muiden (myöhempien) tutkijoiden tavoin Laurila keskittyy arvioinnissaan pitkälti *Niskavuori*-näytelmiin sekä *Justiinaan* ja *Juurakon Huldaan* ja näkee nämä teokset yhteiskunnallis-aatteellisesti latautuneina probleeminäytelminä. Korostaessaan Wuolijoen näytelmissä ilmenevää aatteellisuutta Laurila näkemyksineen kuuluu tekijälähtöiseen tutkimusperinteeseen, jossa kirjailijan elämä ja persoona nähdään olennaisena ja erottamattomana osana vaikuttamassa teosten arvioinnissa (Vrt. Koski 2000, 207). (Ks. Laurila 1947, 180,186.) Laurila näkee Hella Wuolijoen draamatikkona, joka kirjoittaa luontevia repliikkejä, mikä seikka tuo näytelmiin harvinaista tuoreutta ja sukkeluutta sekä tunnelmallisuutta. Laurila korostaa positiivisena sekä kirjailijan laajaa todellisuudentuntemusta ja virkeää huomiointikykyä että voimakasta yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden aatetta. Nämä seikat oikeuttavat Vihtori Laurilan mukaan pitämään Hella Wuolijokea yhtenä harvoista kyvykkäistä draamatikoistamme. (Ks. Laurila 1947, 183, 186-187.)

1970-luvulla Hella Wuolijokea ja hänen tuotantoaan analysoitiin pitkälti aatehistoriallisen tutkimusperinteen pohjalta. Markku Varjola (*Filmihullu*, 1979) on kiinnostunut konservatiivisen ja radikaalin, oikeistolaisen ja vasemmistolaisen ajattelun välisistä vastakkainasetteluista Wuolijoen tuotannossa. Varjola tarkastelee *Niskavuori*-näytelmien elokuvasovituksia ”maan poliittisen kehityksen valossa” ja

näkee näytelmäsarjan kuvastavan jotain olennaista Suomen historiasta ja yhteiskunnallisen kehityksen suurista linjoista 1800-1900-luvulla. (Ks. Varjola 1979, 21; ks. myös Koivunen 1998, 149.) Biografistis-aatehistorialliseen tutkimusperinteeseen liittyy myös Jukka Ammondin väitöskirja 'Niskavuoren talosta Juurakon torppaan' (1980). Tutkimuksessa selvitetään Wuolijoen maailmankatsomusta sekä hänen yhteiskunnallisen ideologiansa aineksia ja analysoidaan sitä, miten nämä tekijät näkyvät Wuolijoen maaseutunäytelmissä. Ammondin keskeisenä lähtökohtana on Wuolijoen poliittinen toiminta - hän pohtii, miten on mahdollista, että sosialistina tunnettu kirjailija kirjoittaa kaikkien kansalaispiirien rakastamia maaseutunäytelmiä. (Ammond 1980, 11, 220, Ks. myös Koivunen 1998, 148.)

Jukka Ammond on käsitellyt Hella Wuolijoen tuotantoa myös tutkimuksessa, jossa hän vertailee Wuolijoen näytelmiä ja niistä tehtyjä elokuvasovituksia (1986) sekä artikkelissa, jossa analysoi Wuolijoen ja Minna Canthin traagisia naiskuvia (1989). Ammond on myös toimittanut teoksen 'Hella Wuolijoki kulttuurivaikuttaja. Vuosisata Hella Wuolijoen syntymästä' (1988), jossa tutkijat tarkastelevat Wuolijokea, hänen elämäänsä ja tuotantaan eri näkökulmista. Teos jakaantuu neljään osaan, joista ensimmäisessä luodaan kokonaiskatsaus Hella Wuolijoen elämään, toisessa keskitytään kirjailija-Wuolijoen tuotantoon, kolmannessa tarkastellaan Wuolijoen näytelmiä suomalaisen elokuvan perinteessä ja neljännessä Bertolt Brechtin vaikutusta Wuolijokeen (ja toisin päin).

1990-luvulla Wuolijokea on tutkittu enimmäkseen naisnäkökulmasta. Vuonna 1989 ilmestyneessä suomalaista naiskirjallisuutta kartoittavassa teoksessa 'Sain roolin johon en mahdu' Anneli Vapaavuori analysoi erityisesti Wuolijoen tuotannossa esiintyviä naishahmoja, jotka Vapaavuoren mukaan usein ilmentävät 'uutta naiseutta', uutta elämisen tapaa ja moraalialia. Toisaalta Wuolijoen tuotannossa on havaittavissa myös naisia, jotka joutuvat kärsimään patriarkaalisesta maailman kovista laeista - tämä puoli tuodaan esiin muun muassa traagisissa avioliittokuvauksissa. (Ks. Vapaavuori 1989, 431-440.)

Vuosikymmenen loppupuolelta ovat elokuvatutkija Anu Koivusen artikkelit, joissa tulkitaan *Niskavuoren nuoren emännän* ja *Niskavuoren naisten* elokuvasovituksia.

'Monumentin hiljaisuus - Loviisan (1946) paikka kansallisessa kieliopissa' on vuodelta 1998, 'Vieras nainen tuli taloon ja muita sukupuolijuonia' vuodelta 1999. Edellisessä halutaan kyseenalaistaa se perinteinen viitekehys, jonka mukaan Niskavuoren tarinaa ja etenkin Loviisaa on tulkittu ja jota Koivunen nimittää 'kansalliseksi kieliopiksi; tästä näkökulmasta Loviisan hahmo nähdään suppeasti joko kansallisena monumenttina tai vanhoillisen yhteisöllisyyden ruumiillistumana. Koivunen toivoo uudenlaisia näkökulmia, joissa esimerkiksi naishahmojen keskinäiset suhteet nostettaisiin analysoitaviksi; tätä kautta päästäisiin perinteistä sankari-uhri -ajattelua syvällisempiin tulkintoihin. (Koivunen 1998, 147-161.) Jälkimmäisessä artikkelissa Koivunen keskittyy *Niskavuoren naiset* -elokuvan reseptioon ja sen tarkastelemiseen suhteessa 1930-luvun suomalaiseen yhteiskuntaan ja sen henkiseen ja kulttuuriseen ilmapiiriin (Koivunen 1999, 264-310).

Tuoreimpia näkökulmia Hella Wuolijokeen ja hänen tuotantoonsa tuodaan Pirkko Kosken elämäkerrallisessa teoksessa 'Kaikessa mukana', joka on vuodelta 2000. Wuolijoki esitetään luovana taiteilijapersoonana, jopa anarkistisena individualistina, jonka puolen voi löytää joistakin hänen kirjallisista hahmoistaankin. Koski painottaa Hella Wuolijoen ja hänen näytelmiensä merkitystä myös 2000-luvulla; näytelmät ovat edelleen osa suomalaisen teatterin kantaohjelmistoa ja näytelmäkirjallisuuden kaanonina. (Koski 2000, 10-11, 257.)

Oma tutkimukseni Niskavuori-näytelmistä ja niiden äitihahmoista liittyy naisnäkökulmaiseen Wuolijoki-tutkimukseen, analysoinhan työssäni naisen, eritoten äidin, asemaa ja rooleja näytelmien maailmassa. Näkökulmani pohjautuu myös laajemmin yhteiskunnalliseen tutkimusperinteeseen, vaikkakaan en tarkastele kirjailijaa näytelmien taustalla, kuten monet edellä esitellyistä tutkijoista. Luen Niskavuori-näytelmiä suomalaisen yhteiskunnan ja sen muutosten kontekstista ja nojaudun historiallisiin, kulttuurihistoriallisiin sekä sosiologisiin tutkimuksiin, joissa vaikuttaa myös naistutkimuksellinen tarkastelutapa.

2. ÄITIYS 1880-LUVUN AGRAARIKULTTUURISSA - LOVIISA NISKAVUOREN NUORESSA EMÄNNÄSSÄ

2.1 Nuori vaimo

Niskavuori-näytelmien ajassa varhaisimpaan vaiheeseen sijoittuu *Niskavuoren nuori emäntä*, jonka tapahtumia eletään 1880-luvulla. Rikkaan Saaroisten talon tytär Loviisa on naitu Niskavuorelle, jossa Loviisan ja hänen miehensä Juhanin lisäksi asuvat myös Juhanin sisarukset Antti, Heta ja Kustaava sekä heidän äitinsä, Niskavuoren vanhaemäntä. Suvun ja perheenjäsenten lisäksi talossa asuu myös palkollisia, joista nimeltä mainitaan meijerska Malviina, renki Martti ja piika Liisu. Muita näytelmässä esiintyviä henkilöitä ovat muun muassa Malviinan äiti Juse-muori, Saaroisten isäntä sekä vallesmanni, vallesmanska, herrassyötinki ja herrassönska. Nämä erilaiset ja eri luokkiin kuuluvat henkilöahmot kuvastavat sitä moninaisuutta, joka oli luonteenomaista 1880-1950-luvun aikana suomalaisen maaseudun asujaimistolle. On huomattava, että agraarisen yhteiskunnan jakolinjat olivat paitsi sosiaalisia (talolliset, torpparit, maatyöväki ja maaseudun köyhälistö) myös alueellisia ja elinkeinosidonnaisia - näistä johtuivat myös kulttuuriset eroavaisuudet. (Ks. Lofström 1999, 13.)

Loviisa saapuu syrjäisestä ja hiljaisesta Saaroisten talosta Niskavuoren eläväiseen ympäristöön, mutta nuoren vaimon osa ei ole helppo vieraassa talossa, jossa hallitsevat aviomiehen aikuiset sisarukset ja äiti. Nuorikon rooli on olla ennen kaikkea miniä, jonka asema talon ja perheen jäsenten arvoasteikossa sijaitsee alinna. Vaikka Loviisa joutuu Niskavuorella koville, hän ei valita vaan on nöyrä, kiltti ja sovitteleva ja antaa talossa emännöivän Hetan pitää komentoa.

Liisu: Riski ihminenhan nuori emäntä on, mutta kyllä tässä talossa miniän selkään säilytetään yhtä jos toista.

Loviisa (nauraen): Eihän saavin paino ole mitään Hetaan verrattuna. Hänhän painaa joskus, niin että silmissä pimenee.(Nojaa muuriin.)

Liisu: Sanokaas muuta. Pakkokos emännän on kestää noita Hetan häijyyksiä. Voi, voi, pyörryttääkö emäntää?

Loviisa: Ottaa vähän sydäimestä näin alkuaikoina. Tuntuu vaikeammalta kuin ensimmäisen lapsen aikana.

Liisu: Ja raataa sitten kuin orja, vaikka on rikkaasta talosta tänne naitu.

Loviisa: Ei mitään, kyllä minä jaksan, Liisu. (---)

(NNE 1995, 11.)

Loviisa hyväksyy näytelmän alkupuolella oman asemansa, sillä hän on taloon ulkopuolelta tullut vieras. Loviisa ei välitä naisten keskinäisestä arvojärjestyksestä, sillä hänen elämänsä Niskavuoren nuorena emäntänä saa merkityksen ennen kaikkea avioliitosta ja suhteesta puolisoon Juhaniin.

Juhani: Älä anna Hetan liiksi komennella itseäsi ja emännöidä täällä.

Loviisa: Voi, voi, minähän olen vain miniä. Heta on niin tottunut kaikkia ohjaamaan. Enkä minä viitsi riidellä. Ja mielellänihän minä kaikki kestan, jos vain tahdot.

(NNE 1995, 19.)

Niskavuoren nuori emäntä kuvaa aikakautta, jossa eletään talonpoikaisuuden kulta-aikaa⁴ ja jossa yhteisön sitoutuminen agraariseen elämäntapaan ja sen jatkumiseen on tärkeämpää kuin kahden yksilön välinen romantiikka. Köyhä ja vanhakantainen yhteiskunta oli ”virallisen miehisen ylemmyyden kannalta” patriarkaalinen, ja sukupuolten tehtävät noudattelivat selkeää työnjakoa. Hengissä säilyminen agraariyhteiskunnassa edellytti kuitenkin sukupuolten välistä kumppanuutta, jossa keskeisenä korostui yhteinen elämänpiiri. Koska miehet ja naiset elivät ja työskentelivät toistensa läheisyydessä, ei voinut syntyä erityisiä naisten ja miesten sosiaalisia reviierejä. Agraarinen kumppanuus oli siten enemmänkin yhteistä raatamista kuin romanttista yhdessäoloa. (Ks. Rantalaiho 1994, 17-18.)

Niskavuorella avioliitot solmitaan ajatellen ensisijaisesti talon ja suvun etua, mikä Loviisallekin lopulta selviää. Taloon on saatava rahaa, minkä vuoksi on naitava rikkaan talon tytär, jonka varoilla on mahdollista ylläpitää taloa ja lunastaa pois muut sisarukset. Näin talo voi jäädä jakamattomana vanhimmalle pojalle. Tätä perinnettä

noudattaa myös Juhani Niskavuori naidessaan varakkaasta talosta vaimon, jolla on rahaa, arvostusta ja hyvä asema. Koska rakkaudella ei avioliiton solmimisessa ole sijaa, ei talon emännäksi kelpaa palkollistytty Malviina. Niskavuoren maailmassa avioliitto merkitsee aikakauden aatteiden mukaisesti ennen kaikkea talon ja yhteisön etua sekä yhteiskunnallisia velvollisuuksia - niiden edessä yksilöllinen onni on uhrattava. Tämä ajattelutapa näkyy *Niskavuoren nuoressa emännässä* useammassakin kohtaa, ja se koskettaa kipeästi monia ihmisiä, paitsi Loviisaa myös Juhania ja Malviinaa.

Juhani (Kävelee edestakaisin): Ymmärrät kai, etten minä ole koskenut siihen tyttöön siitä saakka, kun jouduin naimisiin sinun kanssasi. Lapsi syntyi ennen meidän häitämme.

Loviisa: Miksi et mennyt naimisiin hänen kanssaan?

Juhani (Hätkähtää, päättäväisesti): Niskavuoren talon vuoksi, Loviisa. --- (NNE 1995, 37-38.)

Loviisa: Minä tahdon tietää jotakin. Minä tahdon tietää kaikki.

Malviina: Kaikkiko? Se on hyvin paljon.

Loviisa: Minkä takia hän ei mennyt naimisiin kanssasi, kun sinä sait lapsen?

Malviina: Niskavuoren talon vuoksi. Talo tarvitsee rikkaan emännän. Teillä oli paljon rahaa.

Loviisa: Mutta minä tiedän mitä rakkaus on. Rakkaus on sitä, ettei ajattele omaa

elämänsä, vaan ainoastaan toisen onnea. Osaisitko sinä rakastaa niin,

Malviina?

Malviina: Minä en paha sanaa sanonut hänelle siitä, että hän jätti minut ja meni naimisiin teidän kanssanne, koska se oli välttämätöntä hänen onnelleen.

Hän voi elää ilman minua, mutta ei ilman tätä taloa.

(NNE 1995, 41-42.)

Anu Koivunen näkee Juhaniin valintahetken tilanteena, jossa mies etsii paikkaansa uuden ja vanhan maailman taitteessa, yhteisön edun ja yksilön onnen, perinteen ja vapauden ristikohtassa. Useissa Niskavuori-tulkinnoissa Loviisa nähdään vanhan

maailman eli agraarisen Suomen ja sen yhteisöllisten sääntöjen ruumiillistumana, kun Malviina (ja myöhemmin Ilona) puolestaan kuvastaa uutta aikaa ja yksilöllistä onnea. (Ks. Koivunen 1998, 152; Niemi 1965; Ammond 1980, 11, 134-138, Vapaavuori 1989, 431-440.) 1880-luvun lopun Niskavuorella eletään kuitenkin - yksilön onnen kaipuusta huolimatta - vanhaa agraarisuomalaisuuden aikaa, jossa perinteet velvoittavat toimimaan yhteisön edun hyväksi.

Patriarkaatin ja siihen liittyvän essentialistisen äitiysideologian kannalta Loviisa on selkeästi määriteltävä: yhteisössään arvostetun miehen siveellinen vaimo, joka avioliiton antamassa suojassa synnyttää maailmaan kunniallisia jälkeläisiä. Patriarkalisessa ajattelussa naiseus toteutuu parhaimmillaan vaimoudessa ja aviollisessa äitiydessä, joka nähdään pyhänä asiana ja naisen korkeimpana tehtävänä. ”Luonnollisella” äidillä ei ole omaa identiteettiä vaan hän saavuttaa olemisensä merkityksen lastensa kautta. Loviisa näyttäytyy Juhaniin silmissä patriarkalisen ajattelun mukaisena stereotyyppinä, naissukupuolen edustajana, jonka elämä rakentuu tiettyjen yhteiskunnallisesti määrittäneiden naisellisten roolien - vaimouden, emännyyden ja äitiyden - toteuttamisen varaan. Se, mitä ja millainen Loviisa olisi kaikista määreistä riisuttuna ainutlaatuisena yksilönä, ei Juhania kiinnosta - tämä ilmenee sanoista ”*Minä otin sinut, koska sinusta tulee kunnollinen emäntä tähän taloon ja koska olet sellainen nainen, jolle mies voi elämänsä ja lapsensa uskoa. Kyllä kaikki muu tulee itsestään.*” (NNE 1995, 38). (Ks. Rich 1977/1991, 22-23.)

Niskavuorella on miehen ja naisen roolijako suomalaisen maaseutuyhteiskunnan mallin mukaan periaatteessa selvä: mies on perheen pää ja päätösten tekijä. Jan Löfström korostaa luterilaisen ajattelun vaikutusta suomalaisessa perhetaloudessa, minkä johdosta isä-aviomiehen valta-asema korostui. Käytännössä naisen ja miehen valtasuhde oli kuitenkin vaihteleva. (Löfström 1999, 161.) Suomessa on kaiken kaikkiaan ollut vain vähän rakenteellisia mahdollisuuksia mieselättäjyydelle johtuen muun muassa aineellisesta niukkuudesta, sodista, sosiaaliturvan puuttumisesta ja miesten rajusta alkoholin käytöstä. Nämä seikat ovat tehneet suomalaisista miehistä huonoja elättäjiä. (Julkunen 1994, 182.) Agraarin kotitalouden voi nähdä olleen konkreettisella tavalla yhteisyritys, jossa mies ja nainen olivat ”yhtiökumppaneita”. Talonpoikaisvaimon tehtävänä oli olla eräänlainen toimitusjohtaja, joka huolehti

kotitalouden kulusta ja arjen rytmistä. Valta kuului viime kädessä kuitenkin (avio)miehelle. (Löfström 1999, 161.)

Kuten Juhani toteaa, rahoja hän olisi voinut naida muualtakin kuin Saaroisilta (Ks. NNE 1995, 38). Loviisasta tulee Niskavuoren emäntä, koska hän täyttää kovat ”toimitusjohtajan” vaatimukset: hän on vahva ja luja nainen, jonka haltuun mies voi uskoa oman elämänsä ja lapsensa. Juhaniin hahmon kannalta on olennaista, että näytelmän alkuvaiheessa hänen ilmoitetaan tulleen valituksi valtiopäivämieheksi, mikä edellyttää aikuisen, vastuullisen isännän ja puolison käyttäytymistä.

Loviisa: Katsos, minulla on niin hyvä mieli, että sinä nyt menet valtiopäiville ja että sinä olet niin paljon viisaampi ja voimakkaampi kuin kaikki muut. Niin isäkin aina sanoo.

Juhani: Kunpahan olisinkin.... --- Katsos, Loviisa, nyt vasta Suomen kansa alkaa ottaa oman maansa haltuunsa. Kunpahan minäkin jaksaisin olla mukana tässä taistelussa.

Loviisa: Kyllä sinä jaksat. Liuksialan herrakin kertoi isälle, että sinusta tulee oikea mies säätyyn.

Juhani: Lupaatko sinä auttaa minua? Sitten, likka, saat pitää huolen rahoista, niin minä pidän huolen kunniaista.

(NNE 1995, 21.)

Kun totuus avioliiton todellisista syistä viimein selviää Loviisalle, joutuu Juhani lopulta tekemään päätöksen elämänsä suhteen. Hän ei voi saada sekä Malviinaa (rakkautta) että Loviisaa (kunniaa). Seuraavat tekstiesimerkit kuvastavat Juhaniin kypsymistä lopulliseen ratkaisuun - ensimmäisessä Malviina ei ole vielä lähtenyt Niskavuorelta; toinen esimerkki on näytelmän lopusta, kun Juhani on vihdoinkin tehnyt valintansa.

Juhani: Me Niskavuoren miehet olemme sellaisia. Enimmät miehet ovat sellaisia, he eivät vain joudu kiinni. En minä ole paljon huonompi muita.

Loviisa: Tarkoitatko sitä minulle lohdutukseksi?

Juhani: Vaikkapa. Mutta minä tahtoisin lisätä, me miehet olemme sellaisia niin kauan kuin meillä ei ole mitään muuta, jolle voimme elämämme antaa.

Minulle alkaa nyt miehen elämä. Menen valtiopäiville, pääsen ottamaan osaa suomalaisuuden taisteluun. Minä lupaan, etten tule säästämään itseäni siinä työssä. Voisitko sinä vielä luottaa minuun? Jos sinä uskot minun vahvuuteeni ja voimaani, tulee minusta voimakas ja vahva mies, joka kykenee pitämään puhtaana yksityiselämänsä. Anna minulle sitä voimaa, Loviisa. (NNE 1995, 37-38.)

Juhani: Kai sinä käsität, etten halua menettää taloani ja työtäni kahden naisen vuoksi.

Loviisa: Enkä minä halua menettää taloani ja lapsiani yhden miehen vuoksi.

Juhani: Minä olen tullut järkiini, ehkä minusta tulee mies. Kun sinä vain autat minua, Loviisa.

Loviisa: Kyllä minä autan.

Juhani: Minä olen ihminen. Minä lankean ja erehdyn ja nousen taas ja painin elämän kanssa. Minä tarvitsen paljon tilaa, ehkäpä silloin voin kulkea suoraan, kun näen avaruuden edessäni ja päämääräni kaukana häämöttävän.

Loviisa: Sen minä sinulle sanon, Juhani. Meillä on elämä annettu, jotta me puolustaisimme sitä nyrkeillämme ja nuijillamme...sen olen tehnyt.

Iita (Juoksee sisään.): Nyt Liuksialan herra tulee ja itse rovestikin. (Juoksee samassa ulos.)

Juhani (Yrittää suudella Loviisaa): Tule, Loviisa.

Loviisa: Suutelet minua kuin seinää tahi ovenpieltä...

Juhani: Loviisa...(Silittää hänen käsivarttaan ja menee ulos. Kaukaa hurrataan.)

Loviisa (Seisoo keskellä huonetta.): Suuri Jumala taivaassa, anna minulle rakkautta... (Lyö kädet kasvojen eteen, pelästyneenä, hiljaa) Anna minullekin rakkautta, anna minulle rakkautta!

(Ulkoa kuuluu huuto: "Loviisa". Sitten hurrataan kaukaa. Loviisa sipaisee silmiään, mutta suoristautuu äkkiä.)

(NNE 1995, 75-76.)

On huomattavaa, kuinka Juhani molemmissa tekstiesimerkissä pyytää Loviisalta apua ja tukea sekä julkisen roolinsa toteuttamisessa että yksityisen elämän kamppailuissa. Ensimmäinen esimerkki antaa ymmärtää, että Juhaniin vahvuus syntyy vaimon tuesta,

ikään kuin miehen miehisyys olisi kiinni yksinomaan lujasta naisesta: ”*Jos sinä uskot minun vahvuuteeni --tulee minusta voimakas--*”. Esimerkkien kautta voi hahmottaa myös ajattelutapaa, joka voimistui kansallisen heräämisen myötä. Vaikka agraarisessa kulttuurissa arvostettiin naista kotitalouden ylläpitäjänä ja ahkerana työntekijänä, nousi uudesta porvarillis-keskiluokkaisesta kulttuurista naisiin kohdistuvia uusia odotuksia, joissa naisen rooli perheyhteisön koossapitäjänä korostui merkittävästi.

Soile Veijola ja Eeva Jokinen käyttävät Niskavuori-näytelmiä esimerkkinä kuvaamassa rakkauden ja avioliiton käsitteiden ymmärtämistä suomalaisessa yhteiskunnassa, jossa yksilön ja yhteiskunnan edut törmäävät ja jossa patriarkaalinen ajattelumalli määrää, millä tavoin rakkaus ja avioliitto ylipäätään käsitetään. Kuten Veijola ja Jokinen toteavat, Loviisa ja Juhani jäävät rakkaudettomaan avioliittoon, kumpikin eri syistä johtuen mutta joille molemmille on yhteistä aikalaisen yhteiskuntajärjestyksen arvojen mukaan toimiminen. Loviisa alkaa elää elämäänsä sen tehtävän puolesta, johon Juhani on hänet valinnut: lapsia ja Niskavuorta varten. Uhrautumisestaan ja totuuden hyväksymisestä huolimatta Loviisa jää kaipaamaan ja rukoilemaan ”sitä mikä häneltä puuttuu - ja sen mukana kaikki” (Ks. Veijola ja Jokinen 2001, 159.)

Patricia DiQuinzio esittää, että yksi essentialistisen äitiyden itsestänselvyyksistä on naisen seksuaalisuuden näkeminen vain äidiksi tulemiseen liittyvänä päämääränä; naisen seksuaalisuudella ei ole itseisarvoa. Institutionalisoitujen ’Naiseuden’ ja ’Äitiyden’ suhteessa yksilölliseen naiseuteen ja äitiyteen ei nähdä olevan minkäänlaista ristiriitaa, ja tähän Loviisakin sopeutuu - ei kuitenkaan ilman, että jotain särkyi: Loviisan epätoivoinen rukous ”*Anna minullekin rakkautta*” (NNE 1995, 76.) kuvastaa hyvin nais- ja äitiyksilön kipeää vastarintaa ulkopuolelta annetun naisen ja äidin mallia kohtaan. Loviisa kaipaa rakkautta ja sitä, että Juhani näkee hänet seksuaalisena olentona, naisena, eikä vain äitinä. Loviisan hahmo ei siis tältä kohdin taivu essentialistisen äitiyden käsitykseen naisesta, jonka seksuaalisuus ja naiseus rajoittuu äidiksi tulemiseen, vaikka hän joutuukin pakosta luopumaan haaveistaan ja siksi myöhemmissä näytelmissä ilmentää ”vanhanaikaista” yhteisöllisyyttä uuden aikakauden yksilöllistä onnea ja rakkautta vastaan. Toisaalta tekstiesimerkistä voi nähdä myös, että Loviisa on armoton ja ymmärtämätön Juhania kohtaan; mies yrittää saada yhteyttä vaimoonsa mutta Loviisa torjuu hänet kylmillä

sanoillaan ”*Suutelet minua kuin seinää tahi ovenpieltä...*” Juhaniin lähestymisyritys ei kelpaa vaativalle Loviisalle, joka kieltäytyy ”tarjouksesta” eikä edes yritä vastata siihen. Esimerkkiteksti herättää pohtimaan, jääkö Loviisa rakkaudettomaksi osin myös omasta syystään - torjuvasta ja liikaa vaativasta asenteestaan johtuen.

2.2 ”Perinnön” vastaanottaminen: monumentaalisen emännyyden aika alkaa

Niskavuoren nuoressa emännässä näkyy selvästi 1800-luvun loppupuolen aatteellinen vaikutus; suomalaisuuden ja talonpoikaisuuden nouseminen ja ihannoiminen. Kun Juhaniasta tulee valtiopäivämies, voidaan tapauksen nähdä viittaavan alkavaan kansalliseen kehitykseen ja muutokseen⁵, jossa myös suomalainen ja suomea puhuva talonpoikainen mies pääsee näyttelemään merkittävää roolia. Juhani kertoo repliikissään, kuinka niskavuorelaiset talonpojat ovat aktiivisesti mukana suomalaisen ja suomenkielisen kansakunnan rakentamisessa: *Nyt tarvitaan oikeita miehiä hoitamaan Suomen kansan asioita, jotteivät herrat enää pääsisi komentelemaan ja pettämään meitä talonpoikia ruotsin kielellään. Jos suomalainen puolue kykenee pitämään puoliaan, saavat herrat ruveta lukemaan kansan kieltä sen sijaan, että tyrkyttävät kansalle omaa kieltänsä. Katsos, Loviisa, nyt vasta suomen kansa ottaa oman maansa haltuunsa. Kunpahan minäkin jaksaisin olla mukana tässä taistelussa. - - Ja sinun tyttäriäsi varten me valtiopäivillä tappelemme suomalaisten koulujen puolesta... joissa he tulevat oppimaan muutakin kuin hameitten kahistamista.* (NNE 1995, 21-22.)

Näytelmän ajassa elävät myös historialliset suomalaisuusmiehet Yrjö-Koskinen ja Meurmann, joiden mukanaolon myötä niskavuorelainen yhteisö todentaa sitä historiallista vaihetta, jota yhteiskunnassa 1880-luvulla elettiin (Ks. Ammond 1980, 169). Kansallisen heräämisen aikana vaikuttivat edellä mainittujen henkilöiden lisäksi muun muassa suuret suomalaisuusmiehet Snellman, Topelius ja Runeberg. Kai Häggman korostaa merkittävän yhteiskunnallisen vaikuttajan ja kansallisen herättäjän Johan Vilhelm Snellmanin vaikutusta suomalaiseen keskiluokkais-porvarilliseen ajatusmaailmaan, jonka vaikutus näkyi myös maaseudun sivistyneistön kautta talonpoikaisessa kulttuurissa. (Ks. Häggman 1994, 172-173.)⁶

Snellmanilaisen ajattelun vaikutuksen voi nähdä myös Niskavuorella, jossa puoliso ja uusi emäntä valitaan paitsi varakkuuden myös muunlaisen sopivuuden perusteella. Suuren maatalon emännän on oltava agraarikulttuurissa arvostettujen ominaisuuksien

mukaan vahva ja kestävä, voimakas ja terve. Kuten Juhani toteaa Loviisalle, hän valitsi Loviisan emännäksi, koska tämä on ”*sellainen nainen, jolle mies voi elämänsä ja lapsensa uskoa.*” Tämä toteamus on merkittävä koko Niskavuoren tarinan ja Loviisan hahmon ymmärtämisen kannalta. Juhani aivan kuin ennustaa tässä repliikissään Loviisan elämänkulkua ja tarkoitusta ennen kuin Loviisa itse tätä ymmärtää - ja hyväksyy. Loviisa vastaa Juhanille: ”*Sinun puheessasi on jotakin hirveän väärää. Ehkä elämä oikaisee sinut, jos en minä kykene. En minä pitkälle näe, eikä minulla ole luottamusta muuhun kuin Jumalan käskyyn sisälläni. Minä en osaa enää tästä talosta ulos. Minä yritin, mutta kaikki polut johtivat tänne takaisin.*” (NNE 1995, 38.) Tästä repliikistä kuulee ajatuksen, että Loviisa uskoo elämänsä olevan jonkin muun kuin hänen itsensä vallassa. Loviisan on jäätävä taloon, koska hänellä on siellä tehtävä. Myöhemmin tämä elämäntehtävä saa sanallisen ilmaisunsa:

Loviisa: --”Minä jään tänne. Minä kyllä hoidan tämän talon ja lapseni. Ja minä vannon sinulle, Juhani Niskavuori, että minä tulen elämään niin, että ihmiset tulevat katsomaan minuun ylöspäin ja sinuun alaspäin. Minä kyllä kykenen elämään ilman sinua, minä, joka olen ruma ja kova. Minä, johon sisaresi ja sukulaisesi katsovat alaspäin, minä tulen elämään tässä omaan malliini omilla voimillani, minä tulen rakentamaan tätä taloa, ja elämään lapsilleni ja lasteni lapsille iankaikkisesti, amen!”

(NNE 1995, 56.)

Juhanin ja Malviinan suhteen ja siten avioliiton todellisten syiden paljastuminen herättää Loviisan rajusti nöyryyttävään todellisuuteen, josta on pakko paeta. Loviisa juoksee sokaistuneena myrskyisään yöhön eikä hänellä ole mukanaan muuta kuin lapsensa, jonka Loviisa käy yön hiljaisina tunteina noutamassa talosta. Tämän ensiksi käsittämättömältä ja epätoivoiselta tuntuvan teon voi nähdä kuvastavan ajatusta, että rikkoutuneessa maailmassa lapsi ja äitiys ovat ainoa asia, jotka ovat Loviisan omaa ja joissa hän voi nähdä oman elämänsä merkityksellisyyden. Niskavuorelaiset näkevät Loviisan toiminnassa vain sekapäisyyttä ja epätoivoa:

Antti: ---Mutta kuinka se sen pojan sai ulos siitä makuukamarin ikkunasta. Ikkuna kun on niin korkeallakin.

Kustaava: Kyllä Loviisa kiipee minne vaan. Siinä kahden aikaan minä kuulin, kun lapsi itki. Siihen aikaan hän kai kävi lapsen ottamassa. Vaikka olisivat molemmat järven pohjassa.

Antti: Olette pystysuoria hulluja. Eihän nyt Loviisa mene lastansa tappamaan, vaikka itsensä hukuttaisikin.

Heta: Kyllä se tarvitsee selkäsaunan. Juosta tuolla tavalla kotoa pois, kuin peto metsään.

Kustaava: Itse sinä tarvitset selkäsaunan.

Antti: Pianpas se oppi Niskavuoren tavoille siinä metsään juoksemisessa.

Heta: Ei jumaliste olisi tarvinnut Längelmäeltä naida sellaista, joka metsään juoksee. Olisi niitä kotipitäjästäkin löytynyt. Ja että vielä lapsensa mukaan kiskaisee.

Antti: Ja että sen isänkin piti juuri tänään tulla! Mitä jos ei Loviisaa löydy?

Heta: Olettekos te hassuja. Kyllä routa porsaan kotio ajaa. On se meitä muitakin kotio ajanut.

Kustaava: Mutta Loviisa ei ole sellainen kuin me. (NNE 1995, 28-29.)

Loviisan paluuta seuraavat hetket ovat hänen elämänsä ja sen syvimmän tarkoituksen ymmärtämisen kannalta merkittävät; tässä kohdin näytelmää nousee keskeiseksi Niskavuoren vanhanemännän rooli. Jo ennen Loviisan paluuta käy näytelmässä tähän asti lähes äänettömänä olleen vanhanemännän repliikkien ja toiminnan kautta selväksi, että jotain erikoista on odotettavissa. Vanhaemäntä, joka on kannettu omasta yksinäisyydestään muiden joukkoon, istuu keinutuolissa ja pitelee heiveröisissä käsissään omenaa ja toivoo hiljaa:

Vanhaemäntä: Jos nyt Loviisa tulisi oikein pian.

Kustaava: Kyllä hän tulee.

Vanhaemäntä: Niin, Loviisan täytyy tulla, täytyy tulla... (silittelee omenaa)
(NNE 1995, 30.)

Edelliset sanat jäävät vanhanemännän viimeisiksi. Kun Loviisa viimein palaa takaisin Niskavuorelle, toteutuu vanhanemännän toive; hän on täyttänyt oman tehtävänsä, jonka siirtää Loviisalle ja voi viimein rauhallisin mielin lähteä elämästä. Vähän ennen

kuin vanhanemännän kuolema huomataan, käydään näytelmässä mielenkiintoinen vuoropuhelu:

Saaroisten isäntä: Talo on komea ja isäntä on komea. Perillisestä tulee vielä komeampi. Ja papastasi on tullut joulupukki, kun metsää myytiin. Mikäs sun, likka, on eellä.

Loviisa: Oikein, isä. Mikäs minun on eelläkseni. (Katselee ympärillensä:) Sanoikos kukaan mitään? Mikä se oli, eikö jossakin jotakin rapsahtanut?

Juhani: Rapsahti kyllä. Kun elämänakseli kävi vähän kiveen kiinni. Mutta eteenpäin se sentään kulkee...

Loviisa: Eikö sinne jäänyt jotakin alle. Aivan kuin joku itkisi.

(NNE 1995, 33-34.)

Tämän keskustelun jälkeen Loviisa kuin jotain aavistaen katsoo vanhaanemäntään, joka istuu keinutuolissaan pää painuneena - kuolleena. Muut havahtuvat, kun hänen kädessään pitelemänsä omena putoaa maahan. Loviisa käsittää ensimmäisenä, mitä on tapahtunut ja huudahtaa: ”Äite!” Vanhanemännän kuoleman kautta edellä esitetty vuoropuhelu kasvaa merkittäväksi viittaukseksi siihen, millaista on Niskavuoren emännän elämä - se kulkee eteenpäin tuskasta huolimatta mutta vaatii uhriensa. Elämänakseli pyörii, mutta sen alle murskautuvat ihmisen herkkyyks, haaveet ja toivo rakkaudesta. Vanhanemännän kuoleman hetkellä Loviisa ymmärtää, että tämä on antanut elämänsä talon, maan ja lastensa hyväksi ja että myös Loviisan itsensä on asetettava tälle paikalle, täytettävä kohtalo. Se, että Loviisa kutsuu tuossa hetkessä vanhaemäntää äidiksi voi olla sattumaa tai perhekulttuurinen tapa, mutta sen voi ymmärtää myös toisella tavalla; ikään kuin symboloimassa näkymätöntä yhteyttä, nuoren ja vanhan naisen keskinäistä ymmärrystä siitä, mikä heidän yhteisesti jakamansa kohtalo on. Tähän samaan viittaa Loviisa seuraavan näytöksen ensimmäisessä kuvaelmassa, kun vanhaemäntä on haudattu ja talossa on, Hetan sanoin, ”uusi komento”:

Loviisa: Ymmärrättekö te, minä en tahdo mitään teidän äideltänne. Minä olen perinyt häneltä jotakin, jonka vain hän ja minä käsitimme, sellaista, mitä te

*ette kukaan halua ettekä kykene ottamaan minulta pois ja jota Jumala
auttakoon minua kantamaan!*

(NNE 1995, 36-37.)

Loviisa puhuu vanhaltaemännältä saamastaan perinnöstä, jolla ei ole mitään tekemistä rahan tai tavaran kanssa. Kun vanhanemäntä kuolee, kantaa Juhani hänet takahuoneeseen, ja kaikki muut paitsi Loviisa seuraavat perässä. Loviisa seisoo yksin tuvassa mietteissään: ”*Liekö sinut koskaan ennen kukaan mies käsillään kantanut...*” (NNE 1995, 34.) Kysymys kuin vain hipaisee ohimennen ajatuksia mutta tuossa ohimenevässä satuttavassa hetkessä Loviisa käsittää oman paikkansa. Niskavuoren emännän tehtävänä ei ole olla haluttu tai rakastettu nainen - tunteva, rakastava, inhimillinen subjekti vaan perhettään, maata ja taloan kannattelemaan asetettu voima, joka tukahduttaa itsellisyytensä muiden edestä.

Tässä hetkessä Loviisan huomio kiinnittyy omena, joka on pudonnut kuolevan kädestä. Hän nostaa omenan ja painaa sen rintaansa vasten. Loviisa silittelee tyhjäksi jäänyttä keinutuolia, katselee sitä ja yhtäkkiä istuu tuoliin omena yhä käsissään: hän on valmis ottamaan paikkansa ja jatkamaan Niskavuoren emäntien matriarkaattia. Merkiksi jatkumoon liittymisestä Loviisa istuu valtaistuimelle ja pitää kädessään edeltäjältään perittyä omenaa, jonka selkeästi voi nähdä symboloivan valtio-omenaa, joka valtikan lisäksi on perinteisesti nähty kuninkaiden ja keisarien vallan merkkinä (Ks. Biedermann 1996, 251). Tämän lisäksi hedelmän voi puun tuottamana satona nähdä merkkinä elämän uusiutumista ja jatkumisesta mutta omenalla on vielä toisenlainenkin symbolinen merkitys. Kristillisessä mytologiassa omena on hyvän ja pahan tiedon puun hedelmä, jonka Eeva poimii ja jota maistettuaan hän ja Adam tulevat tietoisiksi maailman hyvästä ja pahasta. Loviisan kohdalla on nähtävissä tämäkin merkitys; vanhanemännän kädessä ollut omena symboloi tietämystä, viisautta ja tuskaa, joita emäntä pitää hallussaan ja jotka Loviisa ottaa vastaan painaessaan omenan rintaansa vasten ja istuutuessaan vanhanemännän paikalle. Hän on valmis tehtävänsä - taistelemaan ja tekemään työtä talonsa ja lastensa puolesta. Sydän on kovetettava, jotta elämä voi jatkua: ”*Enkä itke!*” (NNE 1995, 34.)

Loviisa Niskavuoren emäntähahmo kuvastaa perinteistä suomalaista naista, jossa Raija Julkusen mukaan on aina ollut havaittavissa erityinen itsellisyys ja

riippumattomuus. Tämä käsitys säilyi, vaikka keskiluokkaistuvassa yhteiskunnassa voimistuikin ajattelu, jonka mukaan naiset määriteltiin yksityisen alueen ja äitiyden, miehet julkisen kentän ja ansiotyön kautta. (Ks. Julkunen 1994, 182.) Vanhassa agraarikulttuurissa naisen ja miehen polariteetti rakentui vähäisille vastakkaisuuksille - olennaisimmat erot näkyivät työnjaossa: mies toimi kotitalalla ja julkisella kentällä, nainen kotona. Mies ei kajonnut naisten askareisiin mutta nainen saattoi tarpeen vaatiessa kyllä osallistua miesten töihin; tällainen monipuolisuus katsottiin naiselle eduksi. (Löfström 1999, 180-183.) Satu Apon mukaan joissain tapauksissa emäntä saattoi maaseudulla kohota jopa huonekunnan johtajaksi, jos isäntä oli estynyt hoitamasta tehtäviään poissaolonsa, sairautensa tai juopottelunsa takia. Apo mainitsee esimerkkinä tällaisesta ”varaisännästä” juuri Niskavuoren emännän Loviisan, joka ulkopuolisten silmissä näyttäytyy mahtavana matriarkkana mutta joka on kuitenkin pakotettu vahvuuteen - hän ei itse ole vapaaehtoisesti valinnut raskasta kaksoisrooliaan. (Apo 1995, 215.)

Anu Koivunen näkee Loviisan monumentaalihahmoksi kasvamiseen vaikuttavan kaksi asiaa: toisaalta vanhassa agraariyhteiskunnassa naiselta vaaditun vahvuuden, kun kumppanuuden perustana on ennen kaikkea pyrkimys hengissä säilymiseen, toisaalta tähän liittyvän ajatuksen naisen tehtävästä kansakunnan äitinä. Tämä äitiyden yhteiskunnallinen korostaminen on keskeistä myös oman tulkintani kannalta - liittyhän ajatus yhteiskunnallisesta äitiydestä snellmanilaisiin porvarillisiin arvoituksiin, jotka saavat sijansa myös *Niskavuoren nuoressa emännässä*. (Ks. Koivunen 1998, 155; Rantalaiho 1994, 17-18.) Snellmanin ja muiden suomalaisuusmiesten kansallisissa ideaaleissa naisen arvo ja olemus nähtiin määrittävän äitiyden kautta. Kun mies oli perheen pää ja kädet, jotka rakensivat kansakuntaa, oli nainen puolestaan sydän, joka valoi perheen keskuudessa valoi kansakunnan perustaksi siveellisen rakkauden. Naisen luonto ja taipumukset johdettiin siitä tosiseikasta, että hän synnytti ja hoivasi lapsia - siksi nainen katsottiin luonnostaan miestä valmiimmaksi toteuttamaan rakkauden ja siveellisyyden henkeä. (Helén 1997, 137, 153.) Perhe ja lapset nähtiin naisen elämän täyttymyksenä; miehen kohdalla oli toisin. 'Oikea mies' oli kyllä perheensä pää - rakastava mutta luja puoliso ja isä - mutta mies ei ollut mies ennen kuin oli toteuttanut itseään julkisessa toimintapiirissä. (Häggman 1994, 193-194.)

Juhanin hahmo kuvastaa hyvin 1800-luvun lopun talonpoikaa, joka kotitilalla toimimisen ja isännän roolin toteuttamisen lisäksi osallistuu yhteiskunnalliseen toimintaan kodin ulkopuolella; hän on valtiopäivämies ja kyläyhteisönsä arvostettu jäsen. Tässä mielessä Juhani on 'oikeanlainen mies', mutta hänen hahmonsa paljastuu pian kahdellakin tapaa heikoksi: Juhani ei toisaalta kykene kantamaan ristiään ja unohtamaan Malviinaa, toisaalta hän nojautuu vaimoonsa ja emäntäänsä, jolta etsii tukea työhönsä ja voimaa jaksaa elää elämäänsä. Loviisa nähdään - ja ehkä hän itsekin näkee itsensä - vain Niskavuoren emäntänä ja äitinä.

Heta: -- minä vaadin virallista perinnönjakoa. Onko sinun tahtosi, Juhani, että Loviisa yksin saa määrätä tässä talossa? Että mummun pyyheliinat ja lakanat, jotka hän on antanut minulle, jätetään talon liinavaatteiden joukkoon? Ja että Loviisa saa yksin hallita tässä talossa?

Juhani: Ja minä sanon teille, että perinnön jako tulee toimitettavaksi ja että Loviisa on yksi ja ainoa emäntä tässä talossa. Niin kauan kuin te olette täällä, on teidän toteltava Loviisaa kuten äitiänne!

(NNE 1995, 36.)

Antti: Älä viitsi tuntea meitä. Me olemme levotonta väkeä, me tämän talon miehet, ja tarvitsemme paljon tilaa.

Loviisa: Ehkäpä myös paljon naisia?

Antti: Se riippuu sinusta. Auta häntä voittamaan itsensä.

Loviisa: Minkä vuoksi?

Antti: Koska sinä olet Niskavuoren emäntä.

(NNE 1995, 40.)

Loviisa: Ja nyt minä sanon teille kaikille: Jos Juhani Niskavuori ei tule kotiin nyt ja jos hän ei enää ikinä tulisi kotiin, niin ei mikään saa muuttua tässä talossa. Kyllä täällä eletään myöskin ilman häntä. Talon seinät ovat pystyssä ja vilja kasvaa vainiolla ja täällä on hänen sukunsa ja kasvavat hänen ja minun lapseni. Vaikka hän on lähtenyt, me emme lähde.

(NNE 1995, 60.)

2.3 Yhteiskunnallinen äitiys ja sen ilmentymät Niskavuorella

Niskavuoren nuori emäntä sijoittuu yhteiskunnallisen muutoksen kannalta kiintoisaan vaiheeseen. 1880-luku oli monessa mielessä muutosten aikaa⁷, ja näytelmä heijastelee oivallisesti muun muassa miehen ja naisen, erityisesti aviopuolisoiden, rooleihin liittyviä ongelmia. Keskeisenä ja koko näytelmän kulkua määrittävänä ongelmana esitetään yhteisöllisten vaatimusten ja yksilöllisen onnenkaipuun välinen ristiriita, joka heijastuu niin Loviisan ja Juhanin välisessä suhteessa kuin Malviinan ja Juhanin tilanteessa. Heistä jokainen joutuu omalla kohdallaan miettimään tätä ristiriitaa ja tekemään ratkaisunsa: kukin uhraa yksilöllisen onnenkaipuunsa yhteisöllisten vaatimusten edessä.

Niskavuorella toimitaan konservatiivisten näkemysten mukaisesti, joita senaikaisessa yhteiskunnassa ajoivat laajalti juuri talonpoikaissäädyn edustajat: talon ja perheen edut olivat tärkeämmät kuin yksilönvapauden vaatimus. (Ks. Helén 1997, 144-148.) Niskavuorella, joka on juuri noussut kyläyhteisössään ihailluksi esimerkiksi talonpoikaisesta sivistyksestä, on tärkeää osoittaa, että talossa eletään snellmanilaisten ihanteiden mukaisesti: suomalainen talonpoikainen koti edustaa parhaimmillaan yhteiskuntaa, jossa on kunnia-asia elää suuntaviittojen mukaan, jotka kunnioittavat sellaisia käsitteitä kuin 'isänmaa' ja 'äidinkieli'. Tämän kaiken rinnalla yksilön ”itsekkäillä” toiveilla ja haluilla ei ole merkitystä.

Tohtori: Ja minä pyydän juoda suomalaisuuden maljan, ja meidän nuoren valtiopäivämiehemme ja hänen herttaisen emäntänsä maljan. Maljani tälle nuorelle perheelle, joka muodostaa siveellisen perustan suomalaisuuden tulevaisuudelle. Maljani talolle, joka kuuluu kulmakivenä kansamme valoisan tulevaisuuden rakennukseen. Viihtyköön onni ja rakkaus tämän kauniin katon alla. Tämän nuoren ja onnellisen perheen malja!

(NNE 1995, 72.)

Yhteiskunnallisen äitiyden käsite ei suoranaisesti vaikuta *Niskavuoren nuoren emännän* maailmassa - ainakaan niin että se tulisi selkeästi esille näytelmän kulussa - mutta tämän käsitteen taustalla ilmenevä ajatus äitiydestä naisen elämän

merkittävimpana roolina vaikuttaa. Äitiys kietoutuu kokonaisvaltaisesti emännyyteen; tämä näkyy paitsi talosta ja maasta huolehtimisessa, myös lasten ensisijaisuudessa Loviisalle. Näytelmässä sekoittuvat mielenkiintoisella tavalla suomalaisen perinteisen talonpoikaiskulttuurin käsitykset ja sivistyneistön keskieuropalaista aatteellista perintöä edustavat näkemykset naisen ja miehen rooleista. Näytelmän talonpoikainen nainen näyttäytyy niin fyysisesti kuin psyykkisestikin vahvana ja voimakkaana, itsenäisenä ja itsellisenä toimijana mutta hän on sivistyneistön ihanteiden mukaisesti myös perheen sydän, miehelleen kuuliainen, hoivaava ja rakastava äiti-puoliso, joka epäitsekkäästi ja uhrautuen ohjaa miestään siveellisyyden teille ja auttaa tätä toimimaan yhteiskunnan ja yhteisöllisen edun hyväksi.

Kun sukupuolen aktiivisen määrittämisen myötä alettiin naiseuden arkinen ykseys nähdä monitahoisena, huomioitiin äitiyden lisäksi myös vaimous ja perheenemännys, jotka kaikki uudelleenmääriteltiin. Agraarin työkumppanin oli kehityttävä ammattitaitoiseksi perheenemännäksi; vaimon velvollisuuksiin ei kuulunut enää vain huolehtia kodin siisteydestä vaan myös onnellisesta avioliitosta. (Rantalaiho 1994, 21-22.) Tätä ajatusta mukaellen Loviisalta odotetaan agraarin työkumppanuuden lisäksi emännyyttä, jossa hänen velvollisuuksiinsa ei kuulu vain talon ja lasten hoitaminen vaan myös yleisestä siveellisyydestä huolehtiminen - siksi Juhanikin hakee tukea Loviisalta.

Loviisa esitetään heti näytelmän ensireplikeistä lähtien vahvana ja lujana työihmisenä, joka raskaudestaan huolimatta uurastaa valittamatta. Hän osoittaa myös itsenäistä ajattelua ja toimintaa, jotka piiloutuvat hiljaisen ja kiltin emännän roolin taakse:

Loviisa: Kuule, meidän vaari kirjoitti, että hän möi nyt metsää viidelläkymmenellä tuhannella.

Juhani: Älä. Tuliko siitä niin paljon? Ja puulaaki voitti sittenkin.

Loviisa: Ja kuule, minä pyysin isää maksamaan minulle kolmekymmentätuhatta perinnöstäni, että saataisiin Kustaava ja Heta naitetuiksi ja pois talosta. Kuule ja isä lupasi. Ja kuule, hän tulee huomenna jo ja tuo rahat mukanaan.

Juhani: No, katsos sinua. Tuollainen hiljainen pikku emäntä ja mitä se on keksinyt. Vai sillä tavalla sinä juonittelet?

Loviisa: Kuule, kai niistä isän rahoista piisaa yhteen jos toiseenkin. Mitä, jos ostettaisiin sieltä meillekin sellainen sohva ja tuoli kuin pappilan salissakin on? Ja vanhan Armon peilikin siellä kuulutaan myytävän. Ja yhtä ja toista. Siksi minä pyysinkin isää tulemaan jo huomenna.

Juhani: No, katsos likkaa, mitä kaikkea hän on jo suunnitellut. (Ottaa häntä vyötäisistä.) Kyllä tällaisen emännän haltuun talonsa uskaa.

(NNE 1995, 20-21.)

Myös tilanne, jossa Loviisa Juhaniin tietämättä huolehtii, että Malviina lähtee pois Niskavuorelta, ilmentää Niskavuoren emännän itsenäistä ja muista riippumatonta toimintatapaa, jolla hän pyrkii järjestämään omaa ja perheensä elämää: ”*Minä tarvitsen totuutta. Minun on jollakin tavoin järjestettävä tämä elämä ja minun on järjestettävä se totuuden pohjalle.*” (NNE 1995, 39.)

Verrattuna luojaan Loviisaan vaikuttaa Juhani voimattomalta eikä hänellä huolimatta ulkoisesta arvovallastaan ja yhteisöltä saamastaan arvostuksesta ole riittävästi tahdonlujutta kestää aviomiehenä Loviisan kaltaisen vahvan naisen rinnalla. Juhani kyllä yrittää näyttää olevansa isäntä talossa mutta tuntee kaikesta huolimatta alemmuutta vahvojen naisten edessä:

Juhani: Niskavuoren Juhani ei tee temppuja. Niskavuoren Juhani näyttää, kuka on herra talossa. (Loviisa seisoo liikkumattomana.)

Kustaava: Tule pois, Juhani. Mene nukkumaan. Sinä olet humalassa!

Juhani: Ja että naiset minut, miehisen miehen, ulos ajavat talostani. Johan nyt on kummia. (Työntää Hetan ja Kustaavan pois.) Pois naiset! Mulla on taivaan avaimet taskussa ja helvetin reikelit rinnassa, enkä minä naisista välitä.

Ymmärrätkö sinä, Niskavuoren emäntä, että minä olen Juhani Niskavuori, eivätkä minua naiset komenna.

Loviisa: Etkö sinä lähtisi saunaan. Selviät siellä.

Juhani: En minä tahdo selvitä. Minä tahdon puhua totuutta sinulle, Loviisa, Niskavuoren emäntä. Se Loviisa kun luulee olevansa kuin Jumalan enkeli, joka tulimiekalla miehen ulos viisaa. Vaan etpäs viisaakaan. Tämän sormen ympärille minä tuon Loviisan solmuun kierrän. Kyllä minä naisen kurissa pidän. Vaan...(nyyhkyttäen:) Malviina...

(NNE 1995, 62.)

Edellisessä tekstikatkelmassa Juhani käyttää Loviisasta toistuvasti nimitystä 'Niskavuoren emäntä'. Juhani ei puhu Loviisasta aviopuolisona vaan ulkoistaa Loviisan itsestään asettamalla hänet emännän rooliin niissäkin tilanteissa, jotka koskettavat Juhania ja Loviisaa aviopuolisoina. Tämä suhtautumistapa korostaa Loviisan ilmenemistä Juhaniin silmissä enemmänkin äitihahmoisena kuin vaimona. Kun myöhemmin näytelmän loppupuolella suomalaisuusmiehet kokoontuvat Niskavuorella, Juhani ilmaisee epäsuorasti puheessaan, että taipuu yhteisöllisen vastuun edessä ja luopuu Malviinasta. Juhani esittää julkisen kiitoksen Loviisalle, joka on lupautunut auttamaan miestänsä niin siveellisen elämäntien kulkemisessa kuin kansakunnan tulevaisuuden luomisessa. Tässä kohdassa korostuvat myös ne seikat, jotka olivat vaikuttamassa yhteiskunnallisen äitiyden käsitteen syntyymiseen: äiti-naisen tehtävä perheessä ja sitä kautta yhteiskunnassa on huolehtia yhteisön jäsenten sisäisestä hyvinvoinnista sekä ohjata puolison elämää siveellisyyden teille. (Ks. Helén 1997, 144-148; Häggman 1994, 198-200; Rantalaiho 1994, 21-22.)

Juhani: Kiitos -- sekä vaimoni että itseni puolesta. Samalla minäkin pyytäisin lausua tunnustukseni vaimolleni, jonka järjestelevä emännän käsi on ottanut vaaliakseen Niskavuoren talon sotkuisen elämän ja sen kevytmielisesti harhailevan isännän, ja joka on ulottanut vaikutusvaltaansa miehensä elämäntyöhön ja kansamme tulevaisuuteen.

(NNE 1995, 72-73.)

3. ”MAITOTYTÖN” AVIOTON ÄITIYS NISKAVUORELAISESSA YHTEISÖSSÄ

3.1 Malviina - itsellinen nainen vai hyväksikäytetty?

Malviina on ollut palkollisena Niskavuoren tilalla jo ennen Loviisan emännäksi tuloa. Hän on talon meijerska, kaunis mutta ylpeänä pidetty:

Heta (selailen maitokirjaa): Paljonpas ovat tukkimiehet maitoa vieneet tänä iltana.

Malviina: Niitä olikin aika liuta.

Kustaava: Ja yksi niistä koetti pussata Malviinaa. Se olikin niin korea poika, että... (Laulaa Malviinalle:) ”Sen minä pussaan, sen kun jaksan, loput heitän sinulle...”

Malviina: Saat sen.

(NNE 1995, 16.)

Juhani: Muistatko, kun hän tuli tänne. Sellainen ylpeä ja kylmä ja luoksepääsemätön... Luki kaikki illat, vaikka toiset tytöt nauroivat.

Antti: Eikä ollut koskaan katsovinaankaan sinuun.

(NNE 1995, 49.)

Jälkimmäisestä esimerkistä voi päätellä, että Malviina on itsenäinen ja luja nuori työläisnainen, joka toimii oman mallinsa mukaan. Hän lukee, vaikka muut saman ikä- ja yhteiskuntaluokan tytöt nauravat hänelle, toisin sanoen vähättelevät Malviinan kiinnostusta kirjallisuutta kohtaan. Tässä taustalla vaikuttaa perinteinen ajattelutapa, jonka mukaan naisen eikä varsinkaan maalaisen työläisnaisen ole tarpeellista suuremmin ”ajatella” tai olla yhteiskunnallisesti tiedostava. Köyhän palkollistytön tapauksessa lukeminen herättää huvitusta ja halveksuntaa, ja kuitenkin - vastoin käymisistä ja vaatimattomasta asemastaan huolimatta - Malviina myöhemmin toteuttaa kutsumustaan Helsingissä ja toimii aktiivisesti mukana työväenliikkeessä (Ks. ENN?). Tässä mielessä Malviinan hahmolla on paljon yhteistä Wuolijoen toisen

draaman sankarittaren Juurakon Huldan kanssa. Myös Hulda lähtee köyhistä agraarioloista kaupunkiin etsimään jotakin parempaa ja ympäristönsä vastustuksesta ja epäuskosta huolimatta saavuttaa haluamansa; sen tiedollisen sivistyksen ja ymmärryksen, joka itsestään selvänä kuuluu ”paremmalle” luokalle ja erityisesti miehille.

Malviinan ja Juhanin suhde on alkanut jo aikaa ennen Loviisan saapumista Niskavuorelle; kaikki niskavuorelaiset ovat selvillä tilanteesta ja tekevät parhaansa salatakseen totuuden Loviisalta. Loviisalle uskotellaan, että Malviinan poika on syntynyt suhteesta Juhanin nuorempaan veljeen Anttiin, ja Antti alistuu totuuden muunteluun, koska ”-- *minä olen Niskavuoren poikia ja meidän on autettava toisiamme*”(NNE 1995, 40). Juhani ei naimisiinmenostaan huolimatta ole sallinut Malviinan lähteä pois Niskavuorelta, koska hänen on saatava tuntea Malviina lähellään. Juhani ei kuitenkaan ole ollut Malviinan kanssa fyysisessä suhteessa avioitumisensa jälkeen eikä hän ole edes käynyt katsomassa poikaansa.

Malviinan kohdalla nousee pohdittavaksi suomalaisessa agraarikulttuurissa näkyvä kahtalainen ja ristiriitainenkin suhtautuminen naisen asemaan ja seksuaalisuuteen. Ihanteellinen maalaisnainen oli toisaalta vahva ja itsenäinen työntekijä, toisaalta miehestä riippuvainen ja tähän nähden alempiarvoinen. Naiset saivat tehdä miesten töitä mutta niin sanotut naisten tehtävät olivat sellaisia, joihin raavas mies ei koskenut. Malviinan hahmon kannalta on kiintoisaa, että tällaisena erityisesti naisten tehtävänä nähtiin lehmien hoitaminen ja maidon käsitteleminen. Näitä askareita pidettiin symboliselta kannalta ajatellen vahvasti naisellisina; siten esimerkiksi navetta nähtiin alueena, jonne mies astui vain harvoin jos lainkaan. Maidon ja lehmien parissa työskentelyyn on näyttänyt liittyneen myös vahvoja naisen seksuaalisuuteen ja ruumiillisuuteen liittyviä merkitysulottuvuuksia - muun muassa oletuksia, kuinka naisen kehon kosketus, liikkeet ja eritteet (erityisesti kuukautisveri) vaikuttavat työn onnistumiseen ja tulokseen. (Ks. Löfström 1999, 178, 180.) Näin *Niskavuoren nuori emäntä* -näytelmässä meijerskan työ korostaa voimakkaasti Malviinan naisellisuutta, johon liittyy selkeästi myös hänen kauneutensa painottaminen. Verrattuna rumaksi mainittuun Loviisaan, joka on emännyydessään jopa isäntämäinen, Malviinassa naiseus korostuu niin ulkomuodossa kuin työnkuvassakin. Tämä tekee ymmärrettäväksi, miksi Juhani, jonka tunteet Malviinaa kohtaan esitetään suorastaan

pakkomielteisinä, kokee Malviinan vaikutuksen niin voimakkaana. Anneli Vapaavuori näkee, että Juhanin rakkaudessa Malviinaa kohtaan ei ole kyse tahdosta tai järjestä; Juhani ei voi laskea Malviinaa pois eikä Malviina voi lähteä. Vapaavuori näkee rakkaudessa 30-lukulaista ”intohimon tummaa, vastustamatonta ja luonnollista paloa, jota on tehostettu vanhalla virolaisella susi-mystiikalla”. (Ks. Vapaavuori 1989, 438.)

Loviisa: Minkä takia sinä tulit takaisin?

Malviina: Enhän minä takaisin tullut, jalkani tulivat itsestään. Enhän minä koskaan nostanut käsiäni hänen kaulalleen, ne nousivat itsestään.

Loviisa: Kuin eläimet, sudet!

(NNE 1995, 41.)

Malviinan hahmossa yhdistyvät susimystiikka ja näennäisen viaton maitotyttöys mielenkiintoisella tavalla; nämä kahtalaiset puolet tuovat mieleen paitsi suomalaisen elokuvan ’Hilja-maitotyttö’, jota hurjapäinen isäntä ei voi vastustaa, myös sosisymboliikan korostuksessaan Aino Kallaksen ’Sudenmorsiamen’. Peto-symboliikassa korostuu luvattoman rakkauden vaarallisuus yleisen moraalin kannalta; luvattomaan rakkauteen syyllistyvää verrataan ihmisen vaarallisiin vihollisiin, metsän petoihin (Ks. Juutila 1989, 322). Sama ajatus pätee myös Juhanin ja Malviinan kohdalla: kielletty rakkaus on intohimoista ja muiden silmissä eläimellistä.

Naisen seksuaalisuuteen ja sen toteuttamiseen suhtautuminen erottaa selkeästi perinteisen suomalaisen agraarikulttuurin uudesta keskiluokkaisesta kaupunkikulttuurista. Löfströmin mukaan agraarikulttuurissa naiset miellettiin seksuaalisiksi olennoiksi - kyky ja halu intohimoon sekä seksuaaliseen nautintoon eivät olleet samalla tavoin miehuutta ja naiseutta erottavia tekijöitä kuin porvarillis-keskiluokkaisessa ajattelussa 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella. Maaseudulla ei näytä olleen havaittavissa myöskään erityistä neitsyyden ihannointia vaan enemmänkin tasavertaisuutta - Löfströmin mainitsee tästä esimerkkinä naisten ja miesten yhtäläisen yöjalassa käymisen. Hän kuitenkin korostaa, että naisen seksuaalinen pidättyvyys nähtiin hyveenä; näin ollen miehen ja naisen ’tasavertaisuus’ voidaan nähdä ainakin jossain määrin suhteellisenä. (Ks. Löfström 1999, 181, 188, 156-157.)⁸

Malviinan kohdalla maalaisen naisen seksuaalisuus ja intohimoisuus ilmenevät voimakkaasti. Vastakohtaisuutta Loviisaan ilmentää Malviinan kytkeytyminen paitsi jo mainittuihin naisellisiin askareihin myös luontoon, kun Loviisan hahmo samastetaan Niskavuoreen omaisuutena: Loviisa on vaurauden, hallittavan ja rakennettavan maan ruumiillistuma (Koivunen 1998, 154). Seuraavasta Juhanin repliikistä selviää, kuinka intohimo on saanut täyttymyksensä kesäiltana luonnonhelmassa ja kuinka rakkaus on kuitenkin täytynyt kieltää:

Juhani: Kerran olin Halkosenniemen ruisvainioita katsomassa. Hän (Malviina) tuli vastaan pellon pientareella hämärässä...tuli suoraan syliini...eikä hän siitä enää lähtenyt...

Antti: Oletko päässäsi? Oma syysi. Miksi nait Loviisan?

Juhani: Sinäkö sen sanoit? Sinä ja Heta, jotka söitte sisukseni verille. Ja muori. Niskavuoren isännyys, kunnanasiat, valtiopäivät.

(NNE 1995, 49.)

Karkeasti jaotellen Malviinan ja Loviisan hahmot voi nähdä edustamassa perinteistä länsimaista näkemystä kahtiajakautuneesta naiseudesta, jossa nainen nähdään mustavalkoisesti joko epäseksuaalisena madonnana tai avoimen seksuaalisena huorana (Ks. Koivunen 1996, Simonsuuri 1994, 223.) Juhanin kannalta ajatellen Loviisassa korostuvat yhteisölliset puolet; äitiys, emännisyys ja suvun jatkaminen. Loviisan kohdalla voi ajatella ”työetiikan epäeritisoineen naiseuden”; Juhani näkee Loviisan vain äitinä, emäntänä ja työntekijänä (Ks. Rantalaiho 1994, 19). Malviinan kohdalla on toisin - vaikka hänkin on Juhanin lapsen äiti. Juhani ei kuitenkaan koskaan käy katsomassa poikaansa eikä siksi näe Malviinaa koskaan äitinä - tämäkin osaltaan vaikuttanee siihen, että Malviina näyttäytyy Juhanin silmissä ja ajatuksissa jatkuvana houkutusena. Näin Malviinan voi nähdä raamatullisen huorahahmon Maria Magdaleenan kaltaisena olentona, joka on miehisen katsannon kannalta epäeroottisen ja pyhimysmäisen madonnan vastakohta. Seuraavat tekstiesimerkit korostavat Juhanin ristiriitaista suhtautumista näihin kahteen naiseen: Loviisan nostaminen pyhimykseksi oikeuttaa Juhanin inhimillisen käytöksen - Malviinan näkeminen yksinomaan intohimon kohteena estää ymmärtämästä häntä tuntevana yksilönä, naisena ja äitinä.

Juhani: Minä pidin sinusta ja tahdoin olla hyvä sinulle. Luulin, että voisın unohtaa. Olen unohtanut monta tyttöä ennen Malviinaa. En ole pyhimys.

Loviisa: Niin, et totisesti ole.

Juhani: Vahinko on vain se, että sinä olet pyhimys.

(NNE 1995, 37.)

Malviina: Herra Jumala, Heta, älä ole sydämetön! Jos minä jaksaisin, niin minä menisin pois. Mutta Juhani ei päästä minua pois, hän ei päästä minua silmistään.---

Heta: Mene pois täältä. Mitä sinä välität Juhanin luvasta. Minä olisin aikoja sitten jo mennyt. Onko hän kertaakaan käynyt katsomassa lastasi?

Malviina: Ei ole. Minä en kestä tätä, eikä minulla kuitenkaan ole voimaa lähteä...

(hiljaa) Joskus ohimennen hän koskettaa minua kädellään...

(NNE 1995, 23.)

Juhani: Minun täytyy löytää hänet, Antti, vaikka minä kääntäisin maan ja taivaan nurin.

Antti: Sinä olet järjiltäsi. Anna hänen mennä rauhassa.

Juhani: Minä en voi. Jumaliste, en voi.

Antti: Mitä sinä aiot? Rupeatko sinä pitämään kahta vaimoa?

Juhani: En tiedä mitä minä aion. En välitä ajatella niin pitkälle. Minun täytyy löytää hänet ennen kaikkea...Ehkä hän itkee jossakin yksin lapsensa kanssa

(Kaataa pullosta ja juo.)

Antti: Hän on koko ajan saanut itkeä yksin lapsensa kanssa. (NNE 1995, 48.)

3.2 Malviina yksinäisenä äitinä

Malviina on elänyt poikansa kanssa kahden ja saanut kestää maalaisyhteisön kysymykset ja epäilykset. Vaikka perinteisessä maalaisyhteisössä ei naisten seksuaalisuutta vartioitu niin tarkasti kuin porvarillisissa piireissä, näkee Jan Löfström agraarikulttuurin kaksinaismoralistisena siinä, että miesten luvattomia seksuaalisia

suhteita katsottiin yleensä helpommin läpi sormien kuin naisten. Tästä huolimatta miehen odotettiin huolehtivan myös esi/ulkoaviollisista jälkeläisistään. (Ks. Lofström 1999, 37.) Niskavuorelaisetkin ”huolehtivat” Malviinasta ja lapsesta - väitetäänhan avoimesti totuutena, että Antti on Malviinan lapsen isä. Juhanin ei tarvitse ottaa lainkaan vastuuta tekemisistään. Tässä kohtaa on mainittava Kirsti Pohjola-Vilkunan näkemys piian heikosta asemasta isäntään nähden: Piikaa voitiin pitää ”vapaana riistana” eikä kylässä useinkaan haluttu olla huonoissa väleissä mahti-isännän kanssa, vaikka hänen rehtyyttään ja kunniallisuuttaan olisikin epäilty. Alempisäätyiset eivät voineet paheksua, kontrolloida tai painostaa talollismiestä korjaamaan jälkiään. (Ks. Pohjola-Vilkuna 1995.) *Niskavuoren nuorena emännässä* kyllä ilmenee epäilyksiä Juhanin suuntaan, mutta totuus ei koskaan tule täysin julki.

Iso-Martti: On se nyt ihme ja kumma, ettei miehelle riitä oma emäntä, että vielä täytyy meijerskaakin pidellä. Ja lapsi muka olisi Antin, vai Antin!
(NNE 1995, 24.)

Juse: -- Ali-Mattilan emäntä sanoi, että kyllä sitä ylhäisten niskavuorelaisten sukua pitääjän kylvetään, mutta Malviina sanoi, että kyllä sitä kylvetään alhaisten sukuakin eikä vain ylhäisten...
(NNE 1995, 45.)

Kun Malviina joutuu yksin kantamaan vastuuta aviottomasta lapsestaan, hän kantaa myös häpeää, joka on kautta aikojen liitetty aviottoman äidin ja lapsen tilanteeseen. Nämä kaksi kuuluvat marginaaliin, jotka patriarkaalisessa maailmassa jäävät vaille isän ja miehen nimen suojaa. Tässä tilanteessa häpeän ajatellaan syntyvän automaattisesti; avioton äiti on äitiyden pyhyden ja puhtauden tahraava avoimen seksuaalinen ja syntinen nainen, jonka äitiyteen ei voida patriarkaalisessa yhteiskunnassa liittää ajatusta essentialistisesta äitiydestä: uhrautumisesta ja kaikkensa antamisesta, äitiyden kutsumuksesta. Sen sijaan patriarkaatin suojan ulkopuolella olevat yksinhuoltajaäidit nähdään yksinkertaistetusti pahoina tai huonoina. Tämä ajatus liittyy koko kulttuuriseen tietoisuuteemme - onhan paha tai sopimaton äiti ollut voimakas figuuri länsimaisessa ajattelussa ja käsite juontunut jo kreikan mytologiasta ja ilmennyt muun muassa Raamatun tarinoissa. ”Isän lain” turvan ulottumattomissa olevan yksinäisen äitiyden on nähty olevan perimmäisenä

syynä myös erilaisille sosiaalisille ongelmille, kuten esimerkiksi rikollisuudelle ja köyhyydelle. (Ks. Albertson Fineman 1995, 123.)

Niskavuorelaisten ja muun kyläyhteisön suhtautuminen Malviinaan vaihtelee ymmärryksestä halveksuntaan. Tätä tulkintaa tukee Löfströmin väite, jonka mukaan oli tapauskohtaista, miten agraarinen yhteisö suhtautui aviottoman lapsen saaneeseen naiseen: au-äiti ja au-lapsi eivät saaneet aina automaattisesti osakseen vain ympäristön pilkkaa vaan myös sääliä, tukea ja ymmärtämystä (Ks. Löfström 1999, 156). Koska suomalaisessa kulttuurissa sellaiset seksuaalisuuteen liittyvät teemat kuin neitsyyden menettäminen/säilyminen ja naisen kontrollointi olivat huomattavasti heikommin esillä kuin keskieurooppalaisessa ja latinalaisessa kulttuurissa, on ymmärrettävää, että Malviinan avioliiton ulkopuolinen raskaus ja lapsi eivät herätä suurempaa pahastusta kyläläisissä (Ks. Löfström 1999, 140). Enemmänkin ollaan kiinnostuneita siitä, kuka lapsen isä saattaisi olla - kuten edellä esitetyistä tekstiesimerkeistäkin ilmenee. Eniten moralisointia voi havaita kylän sivistyneistön, varsinkin rovastin ja ruustinnan, taholta. Malviinan mahdollinen kevytmielisyys nousee puheenaiheeksi myös suomalaisuuskokouksen osanottajien keskuudessa näytelmän loppupuolella.

Juse: --Kyllä emäntä tietää sen, ettei Malviina ole koskaan kenellekään sanonut, että lapsi on Niskavuoren isännän. Voi en minä tiedä, kun se oli pappilassa rovastin nuhdeltavana, niin kyllä rovasti koetti udella. Entäs ruustinna sitten? Kun käski Malviinan keittiöön kahveelle ja niin ystävällisesti puhutteli. Ja kun se kirkkoon otettiin, niin Nikkilän ja Penttilän emännät ja Eerolan emäntä seisoivat rivissä ja Ali-Mattilan emäntä sanoi, että kyllä sitä ylhäisten niskavuorelaisten sukua pitäjään kylvetään --
(NNE 1995, 45.)

Antti: Suututti, kun yhtäkkiä mejerska karkasi ja me kun koulutettiin sitä Mustialassa.

Vallesmanska (jännittyneenä):Jaa, onko se sama Malviina, joka täällä lapsen sai? Rovasti oli niin pahoillaan, kun ei tyttö tullut nuhdeltavaksi, vaikka kuinka kutsuttiin.

Vallesmanska: Kyllä tällaisessa talossa on emännällä tehtäviä.

Vallesmanni: Niin on, mutta niinhän se piikajuttu selvisi. Muuten, kyllä niitä piikoja karkaa nykyisin paljon keskellä palvelusvuotta.

Herrassyötinki: Kansa on tullut niin kurittomaksi.

(NNE 1995, 73-74.)

Viimeisessä esimerkissä näkyy maalaissivistyneistön porvarillinen ajattelutapa: naisen - erityisesti työläisen - siveellisyyden kommentoiminen ja elämiseen puuttuminen näyttävät olevan maalaisyhteisön herrasväen tehtävä. Tästä siveellisyyskasvatuksesta huolehtii ensisijaisesti Jumalan sanan maanpäällinen edustaja rovasti mutta paheksuvia ja huolestuneita mielipiteitään lausuvat julki erityisesti yhteisön rouvashenkilöt. Sivistyneistön puuttumisessa maaseudun palkollisten asemaan ja tekemisiin on nähtävissä holhoavia piirteitä, jotka liittyvät voimakkaasti porvaripiirissä vaikuttaneeseen yhteiskunnallisen äitiyden ideologiaan. Ajattelussa korostui siveellisyyskasvatus, joka oli nimenomaan naisen tehtävä ja velvollisuus.⁹

Malviinan asema ei ole helppo; hän itse kokee tilanteensa sietämättömänä, jopa halveksuttavana, eikä tilannetta auta niskavuorelaisten kylmä suhtautuminen:

Heta: Onhan se Malviinakin muuttanut aitastaan pois.

Malviina: Niin olen, tuli kylmä.

Heta: Vai tuli kylmä. Eikös enää ollut lämmittäjää.

Malviina (rauhallisesti): Ei ollut. Jätä minut rauhaan, Heta!

Heta: Ohoh, kuinka ylpeä. Kuinkas Hagarin poika jaksaa?

Malviina (hilliten itsensä): Heta, mitä sinä minusta tahdot? Olenko minä sinun tielläsi?

Heta: Jos sinä keimailet tuon Martin kanssa, niin minä puhun Juhanille ja Loviisalle.

Malviina (sävähtää): Puhu vaan, Heta. Itse sinä halveksit Marttia, etkä kuitenkaan soisi häntä muille.

Heta (vihaisena): Suon kaikin mokomin, jos vaan ottaisit ja menisit hänen kanssaan. Että sinusta kerrankin pääsisi rauhaan.

Malviina: Jumala varjelkoon sitä, jos teidän tiellenne sattuu. Minun on sääli Loviisaa ja minä häpeän...

Heta: Kyllä me niskavuorelaiset aina vedämme yhtä köyttä muuta maailmaa vastaan.

Malviina: Herra Jumala, Heta älä puhu! Minä kuljeskelen täällä rikollisena, sinun ja Antin ja Kustaavan syljettävänä. Jättäkää minut rauhaan.

(NNE 1995, 22-23.)

Malviina käyttää itsestään sanaa 'rikollinen', joka viittaa ajatukseen kuin tapahtunut olisi jotain rikokseen rinnastettavaa ja yksinomaan Malviinan syytä. Tätä ajatusta korostaa myös renki Martin alentuva ja esineellistävä suhtautuminen Malviinaan, joka on Martin silmissä "helppo" nainen, joka "ensin konstailee mutta sitten tyytyy":

Iso-Martti: Malviina!

Malviina: Hyvä Jumala, mitä sinä tahdot? Lähde heti ulos!

Iso-Martti: Isäntiäkö varten sinä vain olet? (Malviina lyö häntä korville.)

Saamarin kissa! Vai olet sinä niin fiini!

Malviina: Mene jumaliste ulos taikka minä huudan!

Iso-Martti: Ole nyt ihmisiksi, enhän minä sinua syö. Tule puhumaan järkeä.

Kyllä minä sinut korjaan ja lapsenkin tunnustan omakseni, jos vain saan torpanpaikan. Juse-muori sitä kovasti toimittaa. Ja onhan tuollaisia ennenkin korjattu.

Malviina (vavisten vihasta): Mutta nyt ei korjata.

(NNE 1995, 24.)

Martin puheesta ilmenee, että Malviina on hänelle avoimen seksuaalinen nainen, joka on vain miehiä varten ja jolla ei siksi ole mitään syytä vastustaa häntä. Toinen Martin toteamus, joka osoittaa miehen halveksuvaa ja hyväksikäyttävää suhtautumista Malviinaan, liittyy Malviinan ja aviottoman pojan "talteen korjaamiseen". Martti ilmoittaa vapaaehtoisena hyväntekijänä pelastavansa Malviinan; onhan hänellä sitä kautta mahdollisuus saada oma torpanpaikka, jota Malviinan äiti Juse on Martille jo toimittanut. Mies ei voi edes kuvitella, että Malviina tästä tarjouksesta kieltäytyisi. Martin käyttäytyminen edustaa alistavan suhtautumisen äärilaitaa, jossa naisella ei ole muuta kuin välineellinen arvo; hän on joko miehen seksuaalisten halujen ja toiveiden

tahdoton kohde tai väline taloudellisen aseman parantamiseen. Itsellisenä naisena, saati äitinä, ei Malviinalla ole suurempaa arvoa Martin silmissä.

Loviisan suhtautuminen Malviinaan on hyvinkin ristiriitaista. Missään vaiheessa Loviisa ei käyttäydy Malviinaa kohtaan halveksuvasti, vaikka kokeekin Juhanin ja Malviinan suhteen oman moraalinsa vastaisena. Näytelmän alkuvaiheessa, kun Loviisa vielä luulee Antin olevan lapsen isä, puolustaa Loviisa Malviinaa - paradoksaalisesti Juhanille:

Loviisa: Hyvänen aika. Mitä ihmeellistä siinä olisi, että hän (Antti) Malviinan nai, kun tytöllä kerran on lapsi Antilta.

Juhani: Ei sitä noin vaan piikoja naida.

Loviisa: Malviina on hyvä ihminen, älä ole niin kova. Kyllä minä Malviinan veljeni vaimoksi hyväksyisin.

(NNE 1995, 20.)

Kun asioiden oikea laita selviää Loviisalle, hän ei edelleenkään tuomitse Malviinaa, vaikka tilanne onkin hänelle tuskallinen. Kaikesta huolimatta Loviisa ymmärtää, että molemmat naiset ovat uhrin asemassa, ja heidän on kummankin selviydyttävä käytettävissä olevilla keinoilla: *Älä ole katkera minulle, Malviina. Täytyyhän meidän järjestää elämä, jotta me pystyisimme sen kunnialla loppuun viemään* (NNE 1995, 44.).

Malviina ja Loviisa voidaan NNE:ssä nähdä toistensa vastakohtina heijastamassa naisen suhdetta mieheen ja äitiyteen tarkasteltuna niin yksilöllisten toiveiden kuin yhteisöllisten vaatimusten kautta. Pintapuolisesti katsoen nähdään kaksi naista, joista suhteessa mieheen Malviinaan liittyvät rakkauden ja yksilöllisen, Loviisaan velvollisuuden ja yhteisöllisen aspektit - suhteessa äitiyteen Malviina edustaa normin vastaista äitiyttä, kun Loviisa näyttäytyy esimerkillisenä ideologisena äitinä. Mutta tutkittaessa lähemmin Loviisan ja Malviinan hahmoja vastakohtaisuuksiin takertuminen alkaa vaikuttaa hedelmättömältä tarkastelutavalta. Sen sijaan esiin nousevat hahmoihin liittyvät samankaltaiset puolet ja erityisesti äitinä olemiseen liittyvät ristiriitaisuudet ideologisen Äitiyden ja yksilöllisen äitiyden ristipaineessa. Kuten Anu Koivunen toteaa, vaikkakin naiset asetetaan kerronnan kolmiödraama-

asetelmassa vastakkain, edellinen tekstiesimerkki korostaa naisten välistä ymmärrystä ja molempien tiedostamaa naisen itsellisen aseman mahdottomuutta (Ks. Koivunen 1998, 158). Tätä samaa ilmentää myös Loviisan repliikki, kun hän on painostanut Malviinan lähtemään pois Niskavuorelta: -- *minä olin kuin susi. Malviina on sisareni, ja minä ajoin hänet ulos kuin susi.* (NNE 1995, 46.)

Essentialistisessa äitiysideologiassa oletetaan, että nainen äitinä on kaikkeen kykenevä, kaiken antava ja itsensä uhraava - olento, jolla ei ole omia tarpeita ja tunteita. Tässä ajattelussa naiselta vaaditaan äitiyttä mutta äitiys esitetään tavalla, joka kieltää äidin, ja yleensäkin naisen, yksilöllisen subjektiviteetin. (DiQuinzio 1999, XIII.) Loviisa ja Malviina elävät maailmassa, jossa heiltä ei kysytä mitä he nais- tai äitiyksilöinä haluavat, vaan heidät pakotetaan toimimaan yhteiskunnan normien mukaan. He joutuvat syyttöminä vastakkaisiin asemiin selvittämään umpikujaan ajautunutta tilannetta, vaikka ovat oikeastaan samalla puolella aikalaisen miehisen yhteiskuntajärjestyksen uhreina. Loviisa ajaa Malviinan pois mutta sitä ennen tapahtuu jotain: seuraavassa tekstiesimerkissä naiset paljastavat toisilleen muutoin piilotetut subjektiutensa; omat rakkauteen ja elämään liittyvät toiveensa ja kaipuunsa mutta joista he ilmaisevat luopuvansa yhteiskuntajärjestyksen säilymisen vuoksi.

Loviisa: Älä ole katkera minulle, Malviina. Täytyyhän meidän järjestää elämä, jotta me pystyisimme sen kunnialla loppuun viemään.

Malviina: Helppoa teidän on viedä se kunnialla loppuun, kun teillä on mies ja lapset ja talo ja kunnia.

Loviisa: Ja sinulla rakkaus.

Malviina: Niin, minulla värisee ja lepattaa jotakin rinnassani.

Loviisa: Minulla on kaikesta huolimatta rohkeutta elää eteenpäin ja rakentaa tätä taloa.

Malviina: Ehkäpä siinäkin tarvitaan rohkeutta.

Loviisa: Minä tulen aina pitämään sinua arvossa, Malviina. Minulla on oikeus olla säästämättä sinua, koska minuakaan ei ole säästetty.

Malviina: Teillä on kaikki oikeudet, Niskavuoren emäntä. Oikeus mieheen ja taloon ja kunniallisiin lapsiin ja rakkauteen. Kovin yksipuolisesti ne oikeudet on maailmassa jaettu. Minulle on annettu vain yksi oikeus, jäädä yksin.

Ehkäpä poikani hankkii minullekin oikeuksia. Hyvästi, Niskavuoren emäntä.

Loviisa: Minne sinä aiot mennä, Malviina?

Malviina: Ehkäpä sellaiseen paikkaan, josta keisarikaan ei tiedä, että minä asun siellä. (Malviina lähtee ulos. Loviisa lyö kädet kasvoille, itkee.)

(NNE 1995, 44.)

Ajettuaan Malviinan pois Niskavuorelta Loviisa toteaa Kustaavalle Malviinan olevan hänen sisarensa. ”Sisaria” naiset ovat ainakin siinä mielessä, että he ovat saman aikakauden lapsia, joita yhdistää oman minuuden ja omien halujen uhraaminen sen edessä, mitä essentialistinen äitiys naiselta vaatii. Loviisaa ja Malviinaa äitydessään yhdistää edellä esitetyn lisäksi - kuten kaikkia niskavuorelaisia äitejä - se, että heidän esikoisensa ovat poikia ja että äitiys nousee esiin erityisesti juuri suhteessa poikalapsiin¹⁰. Niskavuorelainen äitiys näyttää siis ilmenevän hyvin voimakkaasti juuri äidin ja pojan suhteen kautta. Agraarikulttuurissa talonpoikaisen naisen elämän tärkein mies ei suinkaan ollut oma aviopuoliso vaan oma poika. Nainen eli elämänsä usein miehensä kodissa, johon oli tullut ulkopuolisena, miniänä. Kun valta-asetelma muuttui, appivanhemmat kuolivat ja aviomies peri tilan, entinen miniä muuttui anopiksi, jonka Apo toteaa olleen naisen korkein valta-asema. Tällaisessa kulttuurissa äidin ja taloon jäävän pojan välinen side saattoi olla lujempi ja lämpimämpi kuin pojan ja hänen vaimonsa. (Ks. Apo 1995, 117.) Tämänkaltaisesta tilanteesta oivana esimerkkinä ovat Loviisan ja Juhanin suhde - Juhanin ja vanhanemännän suhde (NNE) sekä Loviisan ja Aarnen - Aarnen ja Martan suhde (NN).

Apon näkemys talonpoikaiskulttuurissa ilmenevistä valtasuhteista, jotka olivat perusteltavissa pitkälti käytännöllisistä syistä, voi liittää myös yleispatriarkaalisen selityksen, joka arvottaa äidin ja pojan välisen suhteen korkeimmalle sijalle (Madonna ja Jeesus-lapsi -suhteen toisto) - varsinkin korkeammalle kuin äidin ja tyttären välisen sidoksen, jota on pidetty vähäarvoisena ja toissijaisena (Ks. esim. Rich 1977/1991, 226). Richin mukaan ’Äidin’ tehtävänä on patriarkalisessa yhteiskunnassa kantaa ja ravita poikaa (engl. ’son’) ja tuottaa patriarkaattia uudistavia jälkeläisiä, miehiä. Pojan synnyttämisen kautta nainen voi jättää oman ”merkkinsä” maailmaan. (Rich 1977/1991, 186, 193). Samankaltainen ajatus on myös Simone de Beauvoirilla, joka toteaa, että äidit toivovat luovansa pojistaan miespuolisia sankareita, jotka jättävät jälkensä maailmaan, ja joiden saavutusten kautta myös äidit saavat osan poikiensa kuolemattomuudesta. Koska äidillä on ote poikiinsa, yhteiskunnan kannattaa ottaa äiti

jäsenekseen - tästä syystä äidit ympäröidään niin monin kunnianosoituksin ja hänen ansiokseen luetaan moninaiset hyveet. (Ks. Beauvoir 1946/1999, 135-136.)

Vaikka Malviina ei koskaan itse lähde ”velkomaan” saataviaan Niskavuorelta, hän huolehtii siitä, että Juhani myöhemmin muistuttaa niskavuorelaisia tästä velasta (Vrt. ENN? 1995, 321-322). Näin Malviinan Loviisalle esittämät sanat toteutuvat: ”*Teillä on kaikki oikeudet, Niskavuoren emäntä. Oikeus mieheen ja taloon ja kunniallisiin lapsiin ja rakkauteen. Kovin yksipuolisesti ne oikeudet on maailmassa jaettu. Minulle on annettu vain yksi oikeus, jäädä yksin. Ehkäpä poikani hankkii minullekin oikeuksia.*” (NNE 1995, 44) Vaikka Malviina ei voi hankkia itselleen oikeuksia, hän saa ne poikansa kautta vielä kuolemansakin jälkeen. Tässä mielessä Malviinan voi nähdä Beauvoirin näkemyksen kaltaisena äitinä, joka poikansa kautta saavuttaa kunnian, jopa kuolemattomuuden - ainakin tunnustetun paikkansa niskavuorelaisena äitinä.

Malviinasta käytetään useammassakin kohtaa nimitystä Hagar, jalkavaimo. Tätä nimeä käyttävät Heta ja Loviisa, ensimmäinen halveksivassa mielessä (”*Kuinkas Hagarin poika jaksoo?*”, s. 23), jälkimmäinen korostamassa omaa paikkaansa laillisena vaimona. Myös Malviina itse käyttää Hagaria esimerkkinä puhuessaan itsestään.

Loviisa: --Mikset lähtenyt pois?

Malviina: Minä lähdin pois, mutta hän haki minut takaisin. Hän ei voinut toisin.

Loviisa: Haki sinut jalkavaimoksensa.

(NNE 1995, 41.)

Loviisa: Tässä olisi sinulle matkarahoja, Malviina. Kyllä minä sinun lapsestasi huolta pidän.

Malviina: Kiitoksia, emäntä, en minä nyt sentään teille myy miestäni.

Muistaahan emäntä, Hagarkin ajettiin ulos maailmalle ilman matkarahaa.

(NNE 1995, 43-44.)

Hagar-nimi juontaa Raamatun kertomuksiin: Hagar oli Aabrahamin jalkavaimo, jonka Saara (Aabrahamin vaimo) karkotti poikansa Iisakin syntymän jälkeen autiomaahan. Hagarilla oli poika nimeltä Ismael. (1. Moos. 21:10-14; Cotterell 1996, 237.) Ensimmäisen Mooseksen kirjan mukaan Jumala sanoi Aabrahamille: ”Mutta myöskin orjattaren pojasta minä teen suuren kansan, koska hän on sinun jälkeläisesi” (1. Moos. 21:13). Niskavuori-sarjan viimeisessä näytelmässä *Entäs nyt, Niskavuori?* Malviinan poika Juhani palaa Niskavuorelle; näin *Niskavuoren nuoressa emännässä* viitataan Hagar-viittauksen kautta vielä kaukana tulevaisuudessa oleviin tapahtumiin. Hagarin pojasta Ismaelista syntyy suuri kansa, mutta Malviinan poika Juhani palaa isänsä taloon jatkamaan Niskavuoren suvun tarinaa.

Päätös lähteä pois tutusta elinpiiristä ja jatkaa elämää lapsen kanssa kahden kertoo Malviinan sitoutumisesta äitiyteen ja lapsen tarpeiden asettamisesta omien mielihalujen ja toiveiden edelle. Tässä suhteessa Malviinan hahmo ilmentää 1930-luvulla (NNE ilmestyi vuonna 1940) kotimaisessa kirjallisuudessa vallinnutta ”matriistista” aaltoa, johon on yhdistetty muun muassa sellaiset naiskirjailijat kuten Helvi Hämäläinen ja Iris Uurto. He muun muassa teoksissaan ’Katuojan vettä’ (1935) ja ’Rakkaus ja pelko’ (1936) ottavat kantaa naisen asemaan, seksuaalisuuteen ja äitiyteen - erityisesti avioliiton ulkopuoliseen äitiyteen. 1930-luvulla ja sitä seuranneina sotavuosina korostuu kaiken kaikkiaan vahvasti luonnollisen ja pyhän äitiyden merkitys (symbolinenkin: sotilaspojat puolustavat äiti Suomea); tässä ajattelussa ei lopultakaan ole enää niin paljon merkitystä sillä, syntyykö lapsi avioliitossa vai sen ulkopuolella. (Ks. Koivunen 1995, 81, 86; Nätkin 1997,73.) Vaikka NNE sijoittuukin 1800-luvun lopulle, on näytelmässä ja sen tapahtumissa aistittavissa vahvasti näytelmän kirjoittamisajankohta ja aikaan liittyvä aatemaailma, jossa äitiyden merkitys naisen elämän merkittävimpänä asiana nousee selvästi esiin - ja vielä siinä mielessä, että äitiys nähdään naiselle pyhänä asiana riippumatta elämän ulkoisista puitteista. Vaikka Malviina on omassa yhteisössään miesten haluama kaunis objekti, on hän myös aktiivinen, kaikkensa antava äiti, joka luopuu omasta elämästään lapsensa (myös Juhani) vuoksi. Tätä kautta Malviinassa on nähtävissä myös neitseelliseen Madonna-hahmoon liitettäviä piirteitä. Näiden ristiriitaisten puolien perusteella Malviinan hahmossa toisaalta tuodaan esiin länsimaisen ajattelun binaarisiin oppositiopareihin perustuva naisen kahtalaisena näkeminen; toisaalta hahmo juuri näiden olemuksessaan näyttäytyvien vastakohtaisuuksien kautta ilmentää

myös vastustusta tällaista kahtiajaottelua kohtaan ja korostaa naiseuden kokonaisvaltaisuutta ja inhimillistä ihmisyyttä: nainen kantaa itsessään monenlaisia, toisiinsa sekoittuneita ja kietoutuneita - vastakkaisiakin - puolia.

3.3 Yksinäisen työläisnaisen äitiys näytelmässä *Entäs nyt Niskavuori?*

Malviina Multiaa itseään ei tavata viimeisessä Niskavuori-sarjan näytelmässä, mutta Malviinan ja Juhaniin poika Juhani Multia sitä vastoin esiintyy. Näytelmä sijoittuu 1940-luvulle, jatkosodan loppupuolelle, ja Malviina on kuollut jo pari vuosikymmentä aikaisemmin. Juhani saapuu Niskavuorelle tapaamaan Loviisaa ja saa tietää olevansa Niskavuoren mahtavan talon perillinen. Tieto ei kuitenkaan suuremmin vaikuta häneen, vaan hän puhuu toistuvasti itsestään työläisvaimon poikana. Tämä alleviivaa työläisen identiteettiä ja ideologiaa, joka on vaikuttanut vahvasti myös Malviinaan. (Ks. Ammond 1980, 206.)

Vanha emäntä: Entä se asia, että sinäkin olet Niskavuoren poika?

Juhani: Sitä ei kenenkään pitäisi tietää. Olen ennen kaikkea työläisvaimon, Malviinan poika.

(ENN? 1995, 324.)

Juhani: ---Ja nyt pyydän sydämestäni, että te kaikki täällä, isäni lapset ja lastenlapset, pitäisitte minun alkuperäni omana tietonanne. Olen mikä olen, työläisnaisen poika minä olen ja työläisten joukossa kasvanut.

(ENN? 1995, 385.)

Juhani on saanut perinnöksi äidiltään vahvan ja ylpeän työläisihmisen identiteetin. Malviina on elänyt itsenäisesti menemättä naimisiin ja työskennellyt tupakkatehtaassa elämänsä loppuun asti. Hän ei ole kertonut pojalleen katkerista vaiheistaan, ei ottanut yhteyttä sukulaisiinsa eikä kaivannut entistä elämäänsä. Malviina on elänyt poikaansa ja työtään varten ja on lopulta noussut ammattiosastonsa puheenjohtajaksi ja lähtenyt mukaan myös työväenliikkeeseen. Poikaansa Malviina on kouluttanut ja lähettänyt hänet maanviljelysalan opintoihin Mustialaan. Edellä esitetyistä seikoista voi päätellä, ettei Malviina voimakasluontoisena naisena ole jäänyt säälimään itseään tai alistunut

häpeälliseen aviottoman äidin asemaan vaan on tarttunut elämään ja pitänyt siitä tiukasti kiinni.

Malviinan ja Juhani-pojan kohdalla voi tarkastella yhteiskunnallisen äitiyden käsitettä pohtimalla, kuinka tämän ideologian merkitys ja aatteellinen sisältö ilmenevät työläisnaisten keskuudessa ja kuinka sitä voi hahmottaa Malviinan kohdalla. Tästä saa viitteitä, kun tarkastellaan Juhaniin ja Loviisan keskustelua Malviinasta näytelmässä *Entäs nyt, Niskavuori?* mutta myös tutkimalla varhaisemmasta vaiheesta kertovaa *Niskavuoren nuorta emäntää*.

Työläisnaisten ja porvarillisten/sivistyneistön naisten yhteiskunnallisessa järjestäytymisessä oli suurin ero siinä, että jälkimmäiset taistelivat oikeudesta koulutukseen ja itsenäiseen työhön, kun taas työläisnaiset kamppailivat oikeudestaan äitiyteen (Nätkin 1997,40). Malviina tekee NNE:ssä oman ratkaisunsa ja lähtiessään Niskavuorelta ottaa lapsensa mukaan, vaikka Loviisa on luvannut huolehtia pojasta: ”*Tässä olisi sinulle matkarahoja, Malviina. Kyllä minä sinun lapsestasi huolta pidän.*” (NNE 1995, 43). Se, että Malviinan luopuminen lapsesta ylipäättään otetaan puheeksi - vieläpä useammassa kohtaa - kertoo siitä, että aviottoman työläisäidin asema ei ole helppo aikalaisessa yhteiskunnassa. Malviina ei kuitenkaan näe muuta vaihtoehtoa kuin ottaa lapsen mukaansa; hän haluaa olla äiti ja huolehtia jälkeläisestään.

Antti: Kirkonkylän postimuija kertoi, että viime sunnuntaista viikko Malviina oli istunut tienristeyksessä nyytteineen lapsi sylissä. Juse sanoo, että hän oli ottanut kaikki lapsenvaatteetkin mukaansa.

(NNE 1995, 48.)

Kun Juhani Multia mainitsee, että Malviina on ollut oman ammattiosastonsa puheenjohtaja ja aktiivisesti mukana työväenliikkeessä, voi rivien välistä lukea ja olettaa, että Malviina on ollut aktiivisesti mukana työväen naisliikkeen toiminnassa, koska nimenomaan naistoiminta on ollut naisten väylä vaikuttaa politiikassa ja yhteiskunnallisissa asioissa. Työläisnaisliikkeen yhteiskunnallisissa painotuksissa olivat tärkeällä sijalla paitsi siveellisyyksymykset myös huoli köyhyydestä ja puutteellisista elämänoloista, joissa työväestön naiset ja lapset elivät. Kuten porvari-

myös työläisnaiset korostivat työntekoa naiseuden ihanteena ja pitivät tärkeänä työläisäitien oikeuksien ja arvostuksen lisäämistä. Kaikesta huolimatta porvariston ja sivistyneistön puolella työläisnaisiin ja heidän siveellisiin päämääriinsä suhtauduttiin paikoin hyvin epäilevästi. Palvelijoita ja maaseudun naisia pidettiin siveettöminä, koska he synnyttivät aviottomia lapsia - punaisia työläisaitejä ja etenkin kansalaissodan jälkeisiä leskiä pidettiin suorastaan sopimattomina kasvattamaan jälkeläisiään. (Ks. Nätkin 1997, 40-42; Laisi 1987, 133-139; Nieminen 1951, 217.) Vastaava asenne näkyy myös niskavuorelaisessa yhteisössä, erityisesti maalaissivistyneistön suhtautumisessa, kuten jo edellä on esitetty.

Malviinan hahmo on kiinnostava kuva suomalaisesta työläisnaisesta, joka köyhistä elinoloista, naimattomuudesta ja aviottomasta lapsesta huolimatta on itsenäinen ja itsellinen, oman elämänsä hallitseva nainen. Se, mitä Juhani Multia kertoo äidistään ja tämän elämänvaiheista, nostaa esiin ja painottaa juuri edellä mainittuja puolia suomalaisen äiti-naisen toiminnasta omassa elämässään ja laajemmin koko yhteiskunnassa.

Juhani: Isäni...en tiedä kuka isäni oli. Äitini ei koskaan sanonut sitä minulle. Tietääkö vanhaemäntä kuka oli isäni? En tahtonut koskaan sitä äidiltäni udella, sillä hän oli minulle sekä isänä että äitinä.

Vanhaemäntä: Äitisi oli ylpeä nainen.

Juhani: Ja kovin yksinäinen. Ei ollut helppoa kasvattaa aviotonta lasta siihen aikaan, kun äitini minut kasvatti.

Vanhaemäntä: Eikö hän koskaan mennyt naimisiin?

Juhani: Ei. (hymähtäen:) Ei kai tahtonut muita lapsia. Oli niin paljon tekemistä jo minunkin kanssani.

Vanhaemäntä: Missä te asuite?

Juhani: Helsingissä. Äitini kertoi, että hän karkasi kotiseudultaan erään talon palveluksesta. Meni sitten tupakkatehtaaseen työhön, jossa oli elämänsä loppuun saakka.

(ENN? 1995, 321.)

Huolimatta ihmisten paheksumisesta ja ylenkatseesta on Malviina rohkeana yksinhuoltajaäitinä rakentanut omaa ja poikansa elämää. Hän on esimerkki sellaisista

naisista ja äideistä, jotka ovat toimineet uranuurtajana tiellä, joka on avannut mahdollisuudet yhteiskuntaan, jossa myös naiset voivat toimia aktiivisina vaikuttajina ja tulevaisuuden rakentajina.

4. ERI YHTEISKUNTALUOKKIEN NAISIA JA ÄITEJÄ: LOVIISA, MARTTA JA ILONA

4.1 Loviisan vanhakantaisuus - Martan porvarillisuus - Ilonan vapaamielisyys

Niskavuoren naisissa on siirrytty monta vuosikymmentä eteenpäin *Niskavuoren nuoren emännän* tapahtumista. Tilaa isännöi Loviisan ja Juhanin nuorin poika Aarne, joka asuu talossa vaimonsa Martan ja lastensa sekä äitinsä, Niskavuoren talosta puolet omistavan Loviisan kanssa. Elämä on jatkunut vanhaan malliin; Aarne on nainut varakkaan vaimon, jonka varoilla talo on lunastettu muilta sisaruksilta ja pidetty rikkaana ja arvostettuna. Koska Aarnen ja Martan avioliitto ei alkujaankaan perustunut rakkauteen tai samanlaiseen elämäntavaksi, ovat puolisoit etäännyneet toisistaan eikä heidän välillään vallitse sen paremmin kiintymystä kuin keskinäistä ymmärrystä. Tilanteen keskelle saapuu nuori opettajatar Ilona Ahlgren, joka pian valloittaa Aarnen iloisuudellaan, teeskentelemättömyydellään ja modernilla elämäntavallaan. Aarne joutuu valitsemaan, noudattaako Ilonan yksilöllisen elämäntavan kutsua vai jääkö paikoilleen, elämään maahan ja taloon sidottua yhteisöllistä elämää, johon perinteet velvoittavat.

Näytelmä sijoittuu 1930-luvun tietämille eli aikaan, jolloin suomalainen yhteiskunta on toista kuin 1880-luvulla, johon NNE sijoittuu. Suomi on itsenäinen, ensimmäisen maailmansodan sekä kansalaissodan kokenut nuori valtio. 1920- ja 1930-luvulla eletään kuitenkin aikaa, jossa vaikuttavat voimakkaasti edellisten vuosikymmenen tapahtumat.¹¹ Sosiaalisten vastakohtien kärjistyminen ja kielelliset ristiriidat näkyvät yhä yhteiskunnallisessa tilanteessa, johon tuovat oman merkityksellisen lisänsä myös valtion sisäpoliittinen tilanne - sosialistien ja oikeistolaisten välinen vihanpito - pula-aika sekä kieltolaki. Muun muassa näistä ilmiöistä johtuen maailmansotien välinen aika on nähty konservatiivisena ja pysähtyneenä kautena. (Ks. Laitinen 1984, 9-10.)¹²

Niskavuoren naiset on nähty näytelmänä, jossa vanha ja uusi aika kohtaavat Loviisan ja Ilonan henkilöihahmojen muodossa. Kuten Wuolijoen näytelmissä yleensä myös

Niskavuoren naisissa mies - Aarne - on sivuhenkilönä vahvojen naisten varjossa. Anu Koivunen esittää, että näytelmää on mahdollista tarkastella paitsi kolmen naisen myös kolmen erilaisen aatemaailman kohtaamisena: vanhaemäntä Loviisa edustaa vanhaa agraarista talonpoikaiskulttuuria, Martta teennäistä porvarillis-keskiluokkaista maailmaa ja Ilona modernia, ajattelevaa ja yksilöllistä elämänihannetta. (Ks. Koivunen 1999, 267.)

Niskavuoren naisissa näkyvät selkeinä Loviisan piirteet, jotka alkavat vähitellen ilmetä hänessä *Niskavuoren nuoren emännän* traagisten tapahtumien myötä. Kun Malviina antautuu yhteisöllisten velvoitteiden ja perinteen edessä ja lähtee Niskavuorelta, antautuu myös Loviisa ja jää taloon. Kuten Markku Varjola toteaa, petetty ja rakkautta vaille jäänyt nainen tarttuu annettuun rooliin ja ryhtyy valvomaan omia ja lastensa oikeuksia mutta huolehtimaan myös siitä, että lapset täyttävät velvollisuutensa sukua kohtaan. (Ks. Varjola 1979, 21.) NN:ssa Loviisa on iäkäs ja elämässään paljon kokenut ”monumentaalin” emäntä, joka on toteuttanut elämässään tiukasti niitä aatteita ja ihanteita, joihin hän joutui nuoruudessaan kasvamaan. Loviisan hahmo antaa ensivaikutelman konservatiivisesta, talonpoikaisen elämänihanteen ja kristillisen moraalien omaavasta matriarkasta, ja tämän tulkinnan kautta hän liittyy 1800-luvun lopun suomalaisuusaatteen henkiseen perintöön, patriotismiin ja nationalismiin, joihin hän kasvoi edellä käsitellyn NNE:n tapahtumien myötä. (Ks. Koivunen 1999, 276).

Rovasti: Kyllä opettajalla on maaseudulla velvollisuus vaikuttaa mahdollisimman monella alalla suojatakseen yhteiskuntajärjestystämme. Emäntä (keskeyttäen): Oikein! Neiti (Ilona) kyllä huomaa, että täällä Hämeessä tartutaan työhön. Meurman-vainaja sanoi aikoinaan meidän vaarille, että niin kauan kuin sitä katkismusta muistetaan, on kaikki hyvän Hämeessä. Niin että opettakaa vaan sitä katkismusta! Muusta ei teidän koulussanne ole väliä.
(NN 1995, 164.)

Loviisan repliikki kuvastaa hyvin, kuinka hänen ajatusmaailmansa edustaa nuorena opittua linjaa; NNE:ssä esillä olleet suomalaisuusmiehet - tässä esimerkkinä Agathon Meurmann - elävät Loviisan puheissa ja edustavat suomenmielisyydessään ja

luterilaisuudessaan Loviisan ihaillemaa ja noudattamaa elämäntapaa. Anu Koivunen havaitsee Loviisan hahmon ilmentävän paitsi mainittua talonpoikaisuutta ja pysyvyyttä myös mielikuvaa ”naisen säilyttävästä ja rakentavasta voimasta”. Jälkimmäisen tulkinnan Koivunen näkee perustuvan aikanaan vallinneeseen yleiseurooppalaiseen nationalismiin ja sen tapaan sijoittaa nainen merkittävään rooliin kansakuntien rakentamisessa ja ylläpitämisessä. Loviisan edustama naiseus kuvastaa näin eurooppalaisesta nationalismista kehittynyttä suomalaisuusaatetta ja siihen liittyvää snellmanilaista naiskäsitystä. Koivusen mukaan taantumuksellinen 1930-luku edusti Suomessa snellmanilaisuuden renessanssia, joten ei ole ihmeteltävää, että Loviisan edustama ”vanhoillinen” elämäntapa nostetaan voimakkaana ja tasavertaisena esille taistelemaan modernia elämänihannetta vastaan. (Ks. Koivunen 1999, 278; Naamio-lehti 6/1936, 90.)

Loviisan aatemaailman rinnalla Niskavuorella vaikuttaa ajattelutapa, joka eroaa sekä agraarista yhteisöllisyydestä että modernista yksilöllisyyden ihailustakin. Aarne Niskavuori on nainut isiensä tavoin rikkaan vaimon, mutta Martta ei enää edustakaan talonpoikaissivistyneistöä vaan pikkuporvarillista nousukasmaailmaa. Martan hahmon kohdalla kärjistyvät erityisen selkeinä negatiiviset piirteet, joita kirjailija Wuolijoki liittää porvarilliseen elämäntapaan. Martan elämän sisältö koostuu käsitöistä sekä lehtien, ruokareseptien ja populaarikirjallisuuden lukemisesta (Ks. Koivunen 1999, 275). Martta korostaa *Niskavuoren naisten* alussa Ilonalle, että opettajattaren olisi tärkeää osallistua erilaisten (alkuaan porvarillisten) naisjärjestöjen, kuten marttojen ja lottien, toimintaan; tämän lisäksi olisi hyvä olla mukana erilaisissa yhteiskunnallisia asioita ajavissa järjestöissä, kuten lastensuojelulautakunnassa. Järjestötoiminnan tukeminen korostaa Martan porvarillisuutta, jossa on tärkeää ainakin päälle päin osoittaa toteuttavansa aikakauden ihanteellista siveellistä naiseutta - eri asia on, kuinka aitoa tämä toiminta Martan tapauksessa on.

Martilan emäntä: Voi, voi sitä Loviisaa, aina se vaan puhuu työstä. Ja niin riski miniä talossa! Antaisi nyt miniän häärätä talossa ja istuisi itse sukkavartaat käsissä.

Martta: Johan nyt! Mummu kuolisi ikävään; enkä minä tästä talonpidosta paljoakaan ymmärrä. Minähän olen käsityöihmisiä. (Kohentaa tyynyä ruustinnan selän takana.)

Rovasti: Niin, niin, kuulin, että rouva sai palkinnon kauniista ryijystään.
Ruustinna: Voi, kun minä olen kehunut Fredrikille sitä kaunista mallia. Mutta ompeluseurakaan ei ole vielä nähnyt sitä.
Nikulan emäntä: Ai ai, kun se meidän Liisu ei opi mitään hienompaa käsityötä. Minä olen sille hokenut, että menisi Niskavuoren rouvan luokse oppiin.
Martta (--vaatimattomuutta näytellen): Eihän se mikään suuri konsti ole.
(NN 1995, 158.)

Marttaa ei ole koskaan tulkittu erityisen myönteisenä hahmona; päin vastoin hänet on nähty porvarillisen naiseuden hyvin negatiivisena edustajana. Anu Koivunen esittää aikalaisvastaanotossa nähdyn Martan kohdalla joukon kielteisiä aineksia, jotka kaikki saivat pinnallisuuden kielteisen arvolatauksen: ” Porvarillinen rouvuus (erotuksena Loviisan emännyydestä ja Ilonan ammatti-identiteetistä), yhdistystoiminta kodin ulkopuolella (erotuksena Loviisan toiminnasta talon piirissä ja Ilonan toiminnasta koulussa), perheenemännyyteen liittyvät käsityöt ja keittotaito (erotuksena Loviisan hengellisestä emännyydestä ja Ilonan aatteellisuudesta), kyvyttömyys ymmärtää miestänsä (erotuksena Loviisan suvaitsevaisuudesta ja Ilonan intohimoisuudesta) sekä populaarikirjallisuuden ja -lehtien luenta (erotuksena Loviisan Raamatun lukemisesta ja Ilonan sivistyksestä). Näin Martan kuvaan luettiin niin Ilonan kuin Loviisan positiivisten ominaisuuksien kääntöpuolet.” (Ks. Koivunen 1999, 283.)

Jukka Ammondrt rinnastaa Martan sekä Wuolijoen *Justiina*-näytelmässä esiintyvään laamannitar Hilda Harmaalahteen että *Honkavuoren herran* Matilda-rouvaan, jotka molemmat esitetään porvarillisen naiseuden kielteisinä ilmentyminä. Näille kaikille kolmelle naiselle on yhteistä tekopyhyys, hysteerisyys ja marttyyrin rooliin asettuminen, jotka Martan kohdalla kärjistyvät varsinkin siinä vaiheessa, kun häntä alkaa kalvaa epäily Aarnen ja Ilonan välisestä suhteesta. (Ks. Ammondrt 1980, 138-140.)

Martta: --Sitten syksyn, kun tuo ihminen tuli tänne, ei Aarne ole koskenut minuun sormenpäälläkään. --Kun minä eilen näytin hänelle uusia uutimiani, omaa malliani, niin hän paiskasi ne nurkkaan ja lähti ulos. --
Edustajaehdokkaaksikin pyydettiin, tiedättehän itsekin, että hänet varmasti

valittaisiin. Olisi päästy täältä kaupunkiin. Ei, hän ei lähde Niskavuorelta mihinkään. (Kietoo kätensä emännän kaulaa, itkee. Emäntä irrottaa hänen kätensä.) Te ette saa kutsua sitä naista tänne. Ruustinnakin sanoi eilen, ettei se mikään oikea ihminen ole. Ei se ole tullut lottiin eikä lastensuojeluliittoonkaan eikä kirkkokuoroon. Ei sitä ole kutsuttu Marttilaankaan Tiltan häihin. (NN 1995, 181.)

Martta (Aarnelle): Luuletko etten käsitä, ettet pidä minusta enää. (Itkee.) Kun toissa iltana laskin käteni kaulallesi, niin tempaisit pääsi pois ja sanoit: "Anna olla." Mitä minun elämäni täällä on? Äiti määrää koko talossa. Jos minä ajan siveettömiä ihmisiä pois navetasta, niin äiti ja sinä otatte heidät takaisin. Narrina minua pidetään. Kun pääsin tyttökoulusta, olisin suorittanut ylioppilastutkinnon. Isä tahtoi, mutta silloin tulit sinä ja toit minut tänne homehtumaan. Kaikki kartanonrouvat pääsevät miestensä mukana Helsinkiin, teattereihin ja kokouksiin. Pääsenkö minä koskaan? --- Isäni rahat on upotettu tänne navettaan ja salaojiin, mutta sinä et saa niin paljon aikaan, että ostaisit paremman auton ja veisit minut ulkomaille. --- Et ole koskaan pitänyt minusta. Mitä varten minä elän? Lapsillani ei ole isää. Minä en jaksa, minä en jaksa! Yökaudet olen juonut kamferttia, olen kärsinyt niin äärettömästi. En voi hengittää, Aarne, sinä olet tappanut minut. Missä on kamferttia? (Kaatuu raskaasti hengittäen lattialle.)

(NN 1995, 204-206.)

Kaupungista Hämeeseen maaseutukouluun opettajattareksi saapuva Ilona Ahlgren edustaa niin Loviisan kuin Martan maailmasta poikkeavaa ajattelu- ja elämäntapaa. Ilona on itsenäinen ja työssäkäyvä nuori nainen, joka herättää jo ulkoisella olemuksellaan ja tavoillaan pahennusta pitäjän vanhoillisten silmissä. Loviisan päivillä puhutaan ensin piikojen pahenevasta siveettömyydestä ja todetaan kohta kauneuden olevan yhteydessä siveettömyyteen. Kun vielä aletaan puhua uudesta kouluneidistä ja hänen kauneudestaan, toimii keskustelu pohjustuksena ja antaa odottaa jotain mielenkiintoista tapahtuvaksi tulevaisuudessa. Paheksunta alkaa, kun selviää, että Ilona on (paitsi kaunis myös) kotoisin Helsingistä - kaupungista - ja vielä luonnontieteiden professorin tytär:

Marttilan emäntä: Että ihan Helsingistäkö se meidän uusi neiti on?

Ruustinna: Niin. Kyllä minä olen, rakas Loviisa, sangen utelias sen neidin suhteen. Kuuluu olevan professori Ahlgren-vainaan tytär, luonnontieteen professorin. Kuinkahan hän, joka tulee oppineesta kodista, oikein sopeutuu näihin maalaisoloihin?

Marttilan emäntä: Vai on oikein professorin tytär?

Emäntä: Ilmankos se kuuluukin olevan niin eriskummallinen.

Ruustinna: Enhän minä mitään erikoista. Puhuvat vain, että kuuluu kuljeksivan ihan kylänraittia housupuvussa.

Sandra: Ja ikkunakin on koko yön auki.

(NN 1995, 160.)

Huomio kiinnittyy kahteen asiaan, jotka synnyttävät kuilua Ilonan ja maalaisyhteisön (nais)jäsenten välillä: Ilona on suurkaupungista ja isä luonnontieteen, darwinistisen uskonnollisuutta uhkaavan tieteenalan, professori. Ilona edustaa jo näiden seikkojen perusteella uutta elämäntyyliä, jota vanhoillisessa maalaisyhteisössä vierastetaan. Ilonan hahmo kuvastaa yhteiskunnan modernisoitumista, joka Karkaman ja Koiviston mukaan voimistui 1920-luvulla ja jatkui 1930-luvulla lamasta ja pula-ajasta huolimatta: Teollistuminen ja kaupungistuminen merkitsivät nykyaikaistumista; elinolosuhteet ja -tavat muuttuivat hiljalleen moderniin suuntaan, ja koulutus- sekä sivistystaso paranivat. Populaarikulttuurin vähittäinen syntyminen, seksuaalisuuden vapautuminen ja uudet ihmisihanteet olivat keskeistä uuden aikakauden ajattelussa, jossa suuri merkitys oli naisen aseman vapautumisella ja ”uuden naisen” synnyllä, jota Ilonankin hahmo selkeästi edustaa. (Ks. Karkama & Koivisto 1999, 9-10.)

1930-luvulla yhteiskunnassa alkoivat kuitenkin puhaltua konservatiiviset tuulet: uutta urbaania elämäntyyliä paheksuttiin, ja sen katsottiin levittävän turmelusta etenkin nuorison keskuudessa ja haittaavan kansallisten ja isänmaallisten tavoitteiden saavuttamista. Erityisesti luterilaisen kirkon piirissä pelättiin seksuaalisen vapautumisen rappeuttavan moraalia; suurimpana syynä sukupuolimoraalin turmeltumiseen nähtiin naisen julkisuuteen ja työelämään mukaantuleminen. (Ks. Karkama & Koivisto 1999, 9-10.) Näytelmän telefuuni-Sandran repliikki Ilonaan liittyen kuvastaa mainiosti edellä esitettyä konservatiivien paheksuvaa käsitystä ”uuden aikakauden” naisesta:

Sandra: He, sellainen lirkutteleva harakka se opettajatar on. Kaikki kirkonkylän herrathan siellä koululla juoksevat. Ja eilen se hiihti koulun jälkeen housusillaan järvelle. Puoleen yöhön pianoa hakkaa ja lasten kanssa juoksee pihalla kuin mikäkin varsa. Eihän mokomaa ole ennen nähty. Sanoihan minä oitis, ettei siitä mitään hyvää tule. Niinhän se opettaja Vainion rouvakin sanoi, ettei se mikään säällinen ihminen ole.
(NN 1995, 178-179.)

Ilpo Helén mainitsee psykiatri Rakel Jalaksen esimerkkinä henkilöstä, joka ilmensi 1930-luvulla vallinnutta uutta konservatiivisuutta. Jalas esitti muun muassa velvoitteen ”itsekurittaa sukupuolielämä palvelemaan kansan elävän voiman lisäämistä ja terveyden edistämistä”. Jalas kohdisti kritiikkinsä ja etiikkansa epäsuorasti keskiluokkaiseen - Ilona Ahlgrenin kaltaisiin - ”uuden naisen” hahmoihin, jollaisia ihannoivat muun muassa Tulenkantajat sekä modernit naiskirjailijat, joista Helén mainitsee Helvi Hämäläisen, Iris Uurron, Hilja Valtosen sekä Kersti Bergrothin. Nämä modernit naishahmot, poikamiestyttöt ja virkamiesvaimot, elivät itsenäisesti oman tahtonsa ja tunteidensa mukaan ja siten arvostelivat, jopa pilkkasivat porvarillisia ja talonpoikaisia tapoja ja elämänjärjestystä. Rakel Jalas näki näiden naistyyppien ruumiillistavan uuden naisen itsekkyyttä: oma, yksityinen etu on tärkeämpi kuin yleinen ja yhteisöllinen hyöty (=äitiruumiillistuminen ja oman elämän uhraaminen kansakunnan hyväksi). (Helén 1997, 200; ks. myös Nätkin 1997, 84-88 ja Satka 1994, 77-79.)

Ilonan erilaisuutta korostavat hänen itsenäiset ja rohkeat mielipiteensä, jotka erottavat hänet paitsi vanhoillisesta agraariyhteisöstä myös erityisesti kouluttautumattomista vanhemmista naisista. Ilonan ajatusmaailmassa korostuu riippumattomuuden ihailu; hän painottaa mielipiteissään yksilöllisyyden ja ihmisten välisen tasavertaisuuden ihannetta. Wuolijoen hahmoista on Ilonaan voimakkaimmin liitetty ajatus kirjailijan ideaalisen naiskuvan (ja omakuvan) heijastumisesta fiktiivisessä henkilöahhossa¹³. Ilona edustaa sosialistista ajattelutapaa, jossa uskalletaan kyseenalaistaa niin kivettyneitä uskonnollisia näkemyksiä kuin omaisuuden itseisarvoinen luonne, mikä on vierasta oikeistohenkiselle ja uskonnolliselle hämäläisyhteisölle.

Rovasti: Kyllä ukko Agaton tiesi, mikä tälle kansalle sopii. Jos sitä katkismuksen henkeä olisi istutettu kansaamme, olisivat jääneet tulematta kaikki kansalaissotamme, hätämme ja pulamme.

Ilona: Ehkäpä itsenäisyytemmekin, herra rovasti.

(NN 1995, 164-165.)

Ilonan suhtautumisesta maalliseen omaisuuteen kertoo seuraava esimerkki. Ilona on hukannut Niskajärveen tädiltään perimänsä helmikorvakorun, mitä muut naiset kauhistelevat:

Ruustinna: Kuinka neiti voi olla niin kevytmielinen? (Emännät ovat kuohuksissaan.) Haettiinko sitä? Kuinka neiti sellaisia kalleuksia tuolla lailla pitää?

Emäntä: Kyllä se vaan on haettava. Aarnen täytyy järjestää Salmisen pikkupojat sukeltamaan.

Ilona: Ei millään muotoa! Voi joku poika hukkaa tuon turhuuden takia.

Emäntä: Ei sitä noin vain tuhansia markkoja pois heitetä.---

Ruustinna: Ei sillä nykyajan nuorisolla ole enää kunnioitusta perintöesineitä kohtaan.

Ilona (hymyillen keveästi): Dagmar-tädillä oli Turun lähellä vanha kartano täynnä esineitä, mutta hänen torpissaan kuoli suurin osa lapsista keuhkotautiin aliravinnon vuoksi.

(NN 1995, 166.)

Parhaiten Ilonan yhteisön käsityksistä poikkeavaa rohkeaa ”uutta” ajatusmaailmaa kuvastavat hänen repliikkinsä sekä Loviisalle että näytelmän lopussa häntä tuomitsemaan kokoontuneelle johtoryhmälle, joille puhuessaan Ilona selventää omaan elämänideologiaansa:

Ilona: Luulen kumminkin, että maailmassa on sitten teidän nuoruutenne jotain muuttunut, että ihmisille on tullut uusia vaatimuksia ja eriskummallisia vaatimuksia. Vapaudenjano, totuuden- ja onnenjano, jopa kyky tyydyttääkin

sitä janoa. --- Muistan isäni kerran sanoneen, että ainoastaan ihmiset voivat antaa toisilleen onnea - taistelussa ja rakkaudessa.

(NN 1995, 185-186.)

Ilona:---Olen toisen ajan lapsia kuin te, herra rovasti. Meiltä vaaditaan eräänlaista toista elämänryhtiä. Olen koettanut tehdä työni hyvin ja olen pitänyt oppilaistani. Olen koettanut auttaa kanssaihmiäni voimieni mukaan.--Olen täysi-ikäinen ja täysijärkinen ihminen. Minun mieleenikään ei johtuisi ottaa selvää, kuka kulloinkin käy esimerkiksi rovastin makuuhuoneessa. Kanssaihmisteni yksityiselämä on minulle pyhää. Senvuoksi en katso myöskään muilla olevan oikeutta kajota yksityiselämäni niinkauan kuin se ei vahingoita yhteiskuntaa.

(NN 1995, 223.)

4.2 Niskavuoren emännät äiteinä

- Loviisan matriarkaallinen äitiys

Loviisa, Martta ja Ilona eroavat äiteinä selkeästi toisistaan, ja eroavuudessaan he ilmentävät enemmän tai vähemmän selkeästi edustamiaan aikakausia ja aatemaailmoja - siten myös yhteiskunnassa tapahtuvia muutoksia. Hahmot ovat aatemaailmansa ja sen äitiyteen heijastumisen kautta melko stereotyyppisiäkin. Loviisalle äitiys on kokonaisvaltaista ja merkitsee enemmän kuin vain biologista vanhemmuutta; hänen monumentaalinen äitiytensä on myös emännyyttä ja kattaa näin ollen myös maasta ja kotitilasta huolehtimisen. Tämä kaikki perustuu NNE:n tapahtumiin ja siellä lausuttuihin lupauksiin, jotka Loviisa myös pitää. Vanhana äitinä hän yhä elää lapsilleen ja toteaa näytelmässä *Niskavuoren leipä*:

Emäntä: Minulle on Jumala antanut vallan lasteni yli.

Professorska: Niskavuoren talolla on suuri valta ihmisten yli, mutta minä neuvoisin Loviisaa käyttämään sitä valtaa varovasti.

Emäntä (hiljaa):Kun sitä iltaisin seisoo Niskavuoren veräjällä yksin ja kuuntelee läpi usvan lastensa ääniä kaukaa, tekee mieli astua yli vetten ja

maitten ja koota heidät maailmalta takaisin esiliinaani ja pudottaa heidät kotipolulleni polvieni viereen.

(NL 1995, 269.)

Repliikki kuvastaa Loviisan käsitystä äitiydestään elämäntehtävänä, joka ei häviä, vaikka lapset kasvavat aikuisiksi ja muuttavat pois kotoa. Lapset ovat paitsi Loviisan myös Niskavuoren talon ja maan jälkeläisiä, ja tässä kokonaisvaltaisessa vaikutuspiirissä heidän on Loviisan mielestä pysyttävä ja muistettava aina alkuperänsä. Aikuistuneet lapset elävät eri aikaa kuin Loviisa eivätkä tiedä äitinsä uhrauksista; he eivät koe velvollisuudekseen uhrata mitään Niskavuoren vuoksi vaan haluavat mieluummin elää omaan elämäänsä ja saada oman osansa isänsä perinnöstä.

Emäntä: Teillä kaikilla on oma elämänne. Te että tarvitse Niskavuorta, ette tarvitse sieltä muuta kuin rahaa, te kaikki, paitsi ehkä Aarne. Mutta Niskavuori on jotain muuta kuin mitä rahalla saadaan. Kun minä seison täällä teidän kivihuoneissanne, tuntuu minusta, että minun kantonni ulottuu läpi kivien maan uumeniin eräästä pisteestä, jota kutsutaan Niskavuoren rinteeksi. Se on kanto, joka kestää, vaikka te kaikki olette ravisseet siitä pois. Ehkäpä kerran maailman tuulista haette itsenne takaisin kantonne viereen. Minä lähden täältä yksin ja hoidan tämän asian yksin. Mitä se teille kuuluu? Teillä on täällä hallituksenne, yliopistonne ja koulunne. Mutta Niskavuorella kasvaa minun leipäni ja tuoksuu elämälle...haudankin partaalla.

(NL 1995, 270.)

Loviisa kasvaa äitiyden ja emännyyden elämäntehtäväkseen tuntevaksi naiseksi jo NNE:ssä mutta tämä ajatusmaailma ja siihen liittyvä usko, että kaikkien Niskavuorella syntyneiden ja elävien on uhrauduttava Niskavuoren hyväksi, vahvistuu myöhempien näytelmien kohdalla. Loviisan käsitys elämästä perustuu vahvaan luottamukseen Jumalaan, joka säättää ihmisen elämänkulun ja asettaa ihmisen omalle paikalleen, jota vastaan ei auta kapinoida: *Minun rahoillani nämä perustukset vahvistettiin. Samoin oli anoppini tuonut rahaa taloon. Ja niin teki nuorin poikanikin. Naisten rahoilla tämä talo on lunastettu ja miesten voimilla pidetty pystyssä. Ja lapsia tehty. Niin sitä sukua on kylvetty pitkin Hämettä. Niin se tulee jatkumaan edelleenkin jumalan säättämää tietä, vaikka ihmismieli mieltisi mitä tahansa.* (NN 1995, 184.)

Loviisa on keskeisin kaikista Niskavuori-näytelmien äideistä - onhan hän mukana jokaisessa viidessä Niskavuori-näytelmässä. Tämän vuoksi Loviisa on myös hahmona ”suurin” ja ristiriitaisista lähtökohdistaan johtuen kompleksinen ja moniulotteinen myös äitiydessään. Niskavuorelainen maailma on toistuvasti nähty matriarkaalisena ja Loviisan tuon maailman itseoikeutettuna matriarkkana, mutta missä suhteessa esitetyt naisvaltaan liittyvät termit ovat patriarkaaliseen maailmaan, joka kuitenkin vaikuttaa niskavuorelaisessa ja aikalaisessa maailmassa? (Ks. Koivunen 1999, 275, myös Varjola 1979, 21.) Niskavuorella vallitsee erikoinen järjestys ja valta-asettelu. Ulkoisesta patriarkaatista kertoo, että miehellä on näennäinen valta: talo periytyy isältä pojalle ja isäntä hankkii kannuksensa kodin ulkopuolella julkisella kentällä (Juhanin valtiopäivämies-titteli). Juhanilla on myös voimakas valta yli muiden sisarusten, jotka joutuvat peittelemään Juhanin ja Malviinan suhdetta Loviisalta. Patriarkaatti ei kuitenkaan ole yksinomaan vallitseva, sillä Niskavuorella vaikuttaa myös matriarkaalinen hahmotustapa, joka ei ilmene niinkään konkreettisen vallan kautta vaan toimii psykologisena realiteettina: emäntä on henkinen hallitsija. Matriarkaalisessa ajattelussa korostuu äidin asema: hän synnyttää lapsia, joita hoivaa ja ravitsee. Ajan ja elämän kulun käsitys on syklinen ja konkreettinen - ihmisen tehtävänä on olla osa luonnon kiertokulkua; hän syntyy, synnyttää uutta elämää ja kuolee tehden tilaa seuraajilleen. Tämä on keskeistä Niskavuorella ja tähän ajatukseen perustuu ajatus talossa vallitsevasta matriarkaalisesta linjasta, jota Loviisa edustaa. (Ks. Korte 1988, 138-139.)

Loviisan suhde essentialistiseen Äitiin ei ole lainkaan yksiselitteinen huolimatta siitä, että Loviisa on ensikatsomalta äiti, jolle lapset ja suku merkitsevät kaikkea. Suhde lapsiin säilyy päällisin puolin ongelmattomana niin kauan, kuin lapset toimivat äidin ja perinteiden velvoittamalla tavalla. Loviisan matriarkaalinen ajattelumalli, jossa painottuu yhteisön jatkuminen yksilön onnen kustannuksella, ei kuitenkaan enää toimi hänen aikuisten lastensa kohdalla. Ensin alkaa kapinoida Aarne, joka löytää onnensa Ilonassa ja luopuu - hetkeksi - maaomistamisen autuudesta, myöhemmin muut lapset, jotka vaativat osuuksiaan Niskavuoresta. Loviisa on rinnastanut toisiinsa maansa, talonsa ja lapsensa, antanut itsensä näiden kaikkien edestä eikä voi ymmärtää sitä kiittämättömyyttä, jolla lapset suhtautuvat omaisuuteen, Niskavuoreen, josta Loviisa ei kykene erottamaan itseään. Toisaalta Loviisan puheista voi myös ymmärtää, ettei

hän pidä niskavuorelaista miestä - eikä siksi omia poikiaankaan - riittävän vahvana hallitsemaan maata tai omaa elämäänsä. Siksi Loviisa järjestelee ”Niskavuoren” asiat loppuun saakka oman näkemyksensä mukaan - huolimatta siitä ovatko ne toisen yksityisiä vai kaikille yhteisiä. Seuraavissa tekstiesimerkeissä näkyy matriarkka-Loviisan holhoava suhde heikkoon niskavuorelaiseen mieheen mutta myös hänen itsevaltiasta tapansa puuttua aikuisen poikansa asioihin tämän tietämättä. Vaikka tapahtumat koskettavatkin yksityishenkilöitä, ne ovat ennen kaikkea uhka Niskavuorta kohtaan; tähän vedoten Loviisa oikeuttaa omat tekonsa.

Martta: Minä en salli hänen tulevan tänne. Puolet tästä talosta kuuluu minulle. (Itkee.) En siedä sitä ihmistä kattoni alla.

Emäntä: Kuule nyt, Martta Tätä taloa eivät ole ennenkään naisjutut horjuttaneet, eivätkä tee sitä niin kauan kuin minun pääni pystyssä pysyy. Minä hoidan tämän asian, jos olet hiljaa, olen hoitanut monta muutakin. Jos sinulla on vähänkin järkeä, niin et puhu Aarnelle mitään.

(NN 1995, 181-182.)

Emäntä: Aarne, sinussa on joskus järkeäkin. Ja rohkeutta Niskavuoren isännissä myöskin, valtuustossa ja kokouksissa, vieläpä sodassakin. Mutta Niskavuorella he ovat lampaita. Mieheni sanoi aina, että kun tuon eteisen sisäoven veti auki, niin kuului eteisen ja salin nurkista ush, ush, ush, niin että täytyi kulkea varpaillaan.

Aarne: Sellainen on naisvaltikka, Simola. (Rajusti.) Minä varoitan sinua, mummu, etkö sinä pelkää, että täällä joskus kiskaistaan ovet ja ikkunat auki ja kaikki ush-tontut potkaistaan alas Niskavuorelta.

Emäntä: Näyttelet, poika kulta. --- Sandra oli nähnyt viime yönä koulun pihalla suksenjälkiä. Eivätköhän ne tainneet olla Simolan isännän. Kovasti se taitaa olla pihkassa. Sopiihan se, sivistynyt ihminen, suureen taloon emännäksi, kun ei Simolaan rahoja kaivata - kuten meille. (Aarne ottaa tarjottimelta kupin lautasineen ja heittää ne murskaksi muuria vasten.) Ota koko tarjotin ja heitä ikkunasta ulos. Tulee enemmän melua.

Aarne: Sinä hämähäkki! Minä vihaan sinua! (Menee.)

(NN 1995, 190.)

Jälkimmäisestä esimerkistä näkee, millä tavoin Aarne katkerimmillaan suhtautuu äitiinsä: hän näkee Loviisan hämähäkinä, joka Markku Varjolan sanoin ”kutoo ihmiskohtaloita verkkoonsa kartuttaakseen tilan omaisuutta ja ylläpitääkseen puhdasta julkisivua” (Ks. Varjola 1979, 21). Tilanteessa voi nähdä Beauvoirin tulkintaa äidin ja pojan suhteesta, jossa poika voi hallita maailmaa mutta hänen on mahdollista äidin kämmeneen, polvistuttava äitinsä eteen. Tässä mielessä Loviisan äidinrakkaus näyttyy monimielisenä, Beauvoirin esittämänä erilaisten tunteiden kompromissina, jossa negatiiviset tunteet, itsekkyytensä, itsevaltiutensa ja omien toiveiden ensisijaisuus, piilotetaan yhteisen hyvän edun ajamisen ilmiöksi. (Ks. Beauvoir, 1946/1999, 310, 307.) Edelliset seikat eivät vie Loviisaa lähellekään essentialistisen äitiyden ideologiaa - mutta eivät tee hänestä myöskään absoluuttisen ’pahaan’ äitiä, joka mielellään nähdään täydellisen ’hyvän’ äidin vastakohtana. Loviisa on kaikessa monumentaalisuudessaan ja hallitsevassa matriarkkamaisuudessaan inhimillinen olento, joka ei vain halua nähdä lapsiaan aikuisina, jotka tekevät omia ratkaisujaan ja elävät omaa elämäänsä, koska ei itse näe muuta elämää kuin Niskavuoren.

- Äidin rakkaus - emännän velvollisuus

Ryhdyttyään kapinaan Niskavuoren matriarkaattia vastaan joutuu Aarne vastakkain äitinsä kanssa. Seuraava äidin ja pojan välinen vuoropuhelu saattaa ymmärrettäväksi, millainen käsitys Loviisalla on elämästään ja miten se vaikuttaa myös lasten elämään: emäntäidentiteetti on niin vahva - ja nuoruudessa tehty uhraus niin suuri - että se voittaa kaiken antavan äidinkin identiteetin. Loviisan sanoissa näkyy myös materian tärkeyden korostuminen, jonka myötä ihmissuhteetkin nähdään jollain tavoin esineellisinä - tämä materian keskeisyys liittyy erottamattomasti matriarkkaaliseen hahmotustapaan (Ks. Korte 1988, 139).

Emäntä: Pienviljelijä Niskavuorella ei ole tilaa tämän katon alla, muista se. Niin kauan kuin minä elän, ajan trilloillani Niskavuoren omaa tietä kirkolle päin, sitä tietä, joka kulkee Niskavuoren omien peltojen välitse kirkonkylän tienviitalle saakka.

Aarne: Vaikkapa poikasi ruumiin ylitse?

Emäntä: Omankin ruumiini ylitse. - Katsos poikani, kun minä tulin tänne, niin minäkin pidin ihmisistä, mutta ne menivät pois minulta - ei jäänyt muuta kuin

talo ja ne uuden navetan kivet, jotka ylärinteen pulterista hakattiin ja seiniin sovitettiin, - ne jäivät. Siellä on yksi, jossa on mittaa kuusi kyynärää. Kun ne pantiin paikoilleen, ajattelin: On sinussa mittaa, olkoon mittaa minussakin!
(NN 1995, 213.)

Aarnen valinta synnyttää äidissä niin voimakkaita tunteita, että hän on vähällä kieltää poikansa: ”Ajattelin minä sanoa: Älä tule haudallenikaan...Mutta tule sentään.” (NN 1995, 226.) Sanoista voi päätellä äidin ja pojan ymmärtävän, etteivät he enää elävässä elämässä tapaa toisiaan. Äiti hylkää kapinoivan poikansa järjestääkseen uudelleen Niskavuoren elämän itselleen, poikansa vaimolle ja näiden lapsille. Tässä tilanteessa kärjistyy kenties voimakkaimmin problemaattinen äitiyksilön suhde essentialistiseen äitiin. Mitä tapahtuu, kun vastakkain ovat Niskavuoren emännän omaakin elämää suuremmat velvoitteet ja äidin rakkaus lapsiaan kohtaan?

Luopuessaan Aarnesta Loviisa ottaa Martan ”tyttärekseen”, koska hänen oikeudentajunsa sanoo niin. Ratkaisu ei kuitenkaan ole yksinkertainen eikä sitä helppota tosiasia, ettei Martta osoittaudu lainkaan sellaiseksi naiseksi, jollaisiin Niskavuorella on totuttu. Huolimatta Martan teennäisyydestä ja ahdasluonteisuudesta Loviisa pitää hänen puoliaan, koska kokee olevansa poikansa kanssa vastuussa Martan onnettomasta elämästä. Loviisa kuitenkin odottaa, että Martta toimisi niskavuoren naisten mallin mukaan: ”--Minä olen uskollisesti pitänyt puoliasi ja koettanut saada sinutkin arvokkaasti kantamaan ristiäsi.”(NL 1995, 251.) Loviisa haluaa ymmärtää ja auttaa Marttaa mutta heidän käsityksensä onnesta ja ihmisen elämän tarkoituksesta menevät täysin ristiin:

Emäntä: Sinä olet tyttäreni, Martta. Sinä olet kärsinyt, en tahdo olla kova sinulle. Elämä on asettanut minullekin yhtä ja toista kannettavaksi, mutta elämä on aina järjestettävissä.--- Martta raukka. Olen odottanut että tulisit luokseni. Eihän tässä mitään hätää ole. Vähänkös niitä lapsia syntyy heti häitien jälkeen. Olen katsellut ja olen miettinyt itsekseni, niin katkeraa kuin se minulle onkin...pehtori on mukava ja luotettava mies.

Martta: Vai niin! Vai Niskavuoren pehtorin vaimoksi te minut hyväksyisitte! Pehtorskaksi taloon! Sehän sopisi! Aarnen ja sen naisen iloksi! Ei ikipäivänä!

--Minkä vuoksi minun sitten pitäisi viettää elämäni surren täällä Niskavuoren nurkissa? Mikä oikeus hänellä (Ilona) on olla onnellinen minun mieheni kanssa?

Emäntä: Tuo teidän onnenne - ihmisten antama onni! Kun Jumalan päivä paistaa pääni päälle...(Kylmästi) Elämässä on muutakin kuin tuo teidän onnenne.

(NL 1995, 253.)

Tekstistä nousee esiin kaksi kohtaa, jotka kuvastavat hyvin Loviisan ajatusmaailmaa ja hänen aikakauttaan: Elämä on aina järjestettävissä ja onni on jotain muuta kuin yksittäisen ihmisen elämän tapahtumat. Jo NNE:ssä Loviisa toteaa: *"Minun on jollakin tavoin järjestettävä tämä elämä ja minun on järjestettävä se totuuden pohjalle."* (NNE 1995, 39.) Tätä ajatusta Loviisa on omassa elämässään toteuttanut ja odottaa samaa myös muilta; ihminen on itse vastuussa elämästään ja sen onnellisuudesta. Onni ei synny muista ihmisistä vaan elämästä kokonaisvaltaisesti; syntymisestä ja kasvamisesta: *"Onni, totuus, vapaus...Onni on, kun kaura ja nurmiheinä kasvaa kevätsateessa niin että korviin kohisee."* (NN 1995, 185.)

Loviisan yhteisöllisyyden puolesta toimiminen näkyy *Niskavuoren leivässä* Martan ja pehtorin suhteeseen puuttumisessa; hän on valmis hyväksymään pehtorin talonsa isännäksi, onhan tämä Martan tulevan lapsen isä. Loviisalle on täysin vieras ajatus, että nainen ei menisi naimisiin lapsensa isän kanssa tai ei synnyttäisi lasta.

Emäntä: --Tämän talon naiset eivät synnytä isättömiä lapsia.

Martta: Kuka sanoo, että minä tulen synnyttämään lapsen?

Emäntä: Minä sanon sen.--Varo itseäsi, Martta. Varo rikkomasta Jumalan ja ihmisten lakia!

Pehtori: Minä en ole ansainnut vanhanemännän suostumusta. En ole menetellyt oikein. Eikä Martta minusta huoli. Minä olen vain yksinkertainen työmies enkä kelpaa Niskavuoren isännäksi. --

Emäntä: Jos minä hyväksyn teidät pojakseni, tulee myöskin koko maailma hyväksymään teidät talon isännäksi. Ja minä tiedän, että te tulette hoitamaan

tätä taloa kuin silmäteräänne poikani pojalle. -- Muistakaa, että Martan lapsi tulee minulle olemaan samana kuin poikanikin lapset.

(NL 1995, 253-255.)

Loviisan äitiys on kaikenkattavaa: siinä ei eritellä, onko ihminen välttämättä samaa lihaa ja verta kuin niskavuorelaiset; tärkeintä on, että toimitaan talon ja lasten parasta ajatellen. Martta ei kuitenkaan suostu naimaan pehtoria vaan tarrautuu pitäjän eronneeseen tohtoriin, jonka kanssa lopulta avioituu ja pääsee vihdoin pois Niskavuorelta. Loviisa lähtee kaupunkiin tapaamaan Aarnea ja Ilonaa - ja hakee heidät lopulta takaisin kotiin.

Markku Varjola mukaan *Niskavuoren leivässä* on kyse ennen kaikkea ”äiti maan ikuisista arvoista: siitä miten mullasta kasvaa leipä, miten ihminen elää osana harmonista luonnonjärjestystä” (Varjola 1979, 21). Tätä kautta Loviisan äitiys näyttäytyy jälleen matriarkaalisessa valossa, jossa inhimillinen äitiys sekoittuu luontoäidin kokonaisvaltaisuuteen ja ihmisäiti toteuttaa tehtävänsä välittää jälkeläisilleen korkeamman äidin, ”äiti maan”, arvoja. Loviisa ilmentää siten paitsi edellä esiin tulleita essentialistisen äidin piirteitä myös kuvaa myyttisestä matriarkaalisen paradigman mukaisesta äidistä. Tämä puoli Loviisan äitiydestä samoin kuin pojan suhde tuohon äitiin näkyy NL:n kohtauksessa, joka alkaa Loviisan ojentessa Aarnelle Niskavuoren uutisleivän:

Aarne:(Ottaa uutisleivän ja istuu tuoliinsa.) Niskavuoren leipä! (Murtaa siitä palasen ja alkaa syödä.) --- (Aivan kuin heräten) Jäin tässä ajattelemaan Niskavuoren uutisleipää, kun en ole sitä viiteen vuoteen maistanut. ---Voi Jumalani, kuinka minun taas tekeekin mieleni nähdä oikeita vainioita. Joskus minun on kiroton ikävä heinähankoja, niittokoneita, traktorin pyöriä, mullan hajua ja apilan tuoksua!

Emäntä: --Salli kertoi nähneensä sinut viime kesänä eräänä aamuna makaamassa Niskavuorella kallion niemekkeellä. Kas, kun et tullut tervehtimään?

Aarne: Käväisin Simolassa ja teki mieleni katsella kerran vielä Niskavuoren vainioita.

Emäntä: Tietääkö Ilona siitä?

Aarne: Ei. Ja mummu kai käsittää, ettei ole tarpeellista puhuakaan?

Emäntä: Joko? Kuinka hyvin minä tunnen sinut, Aarne.

Aarne: Ette tunne tarpeeksi, muuten olisitte menetellyt toisin.

Emäntä: Minä olen odottanut sinua kotiin. Aina vain aamuisin katselin lasista - käveletkös pihalla.

Aarne: Se on nyt siis lopussa. (Ottaa leivän käteensä ja silittää sitä.) ---Minä olen pysynyt kiinni tässä kirotussa leivässä. Kävin kuin varas yöllä moottoripyörälläni Niskavuorella, vaanin vainioitani ja soitani, makasin sammalella, söin muuraimia ja läksin. --- Ja olen heikko lurjus, koska sanon sen nyt. Mutta minun on sanottava se Niskavuoren emännälle, joka oikeuden ja koston enkelinä karkoitti minut kotini portilta. En ole koskaan ollut irti Niskavuoresta. Se on myrkkyy, jonka tuo vanha nainen tuossa on istuttanut minuun. (Heittää leivän lattialle ja istuu ikkunan luo selin vanhaanemäntään kädet silmillä.)

Emäntä (Nousee, polvillaan ollen ottaa leivän lattialta, silittää sitä ja asettaa sen pöydälle.) --

(NL 1995, 259, 262, 267.)

Aarne on jäänyt pysyvästi kiinni multa; tätä äidiltä periytyvää luonnonyhteyttä (jota korostavat Aarnen sanavalinnat ”kävin kuin varas yöllä -- vaanin vainioitani ja soitani, makasin sammalella, söin muuraimia”) ei ole katkaissut Ilonan kanssa alkanut uusi elämä eivätkä kaupungissa vietetyt vuodet. Kuten Jukka Ammond toteaa, leivän tuoksu on Aarnelle ikuista ja alkuperäistä vetovoimaa maahan eikä tuota tunnetta voi mikään muuttaa, onhan äiti ”myrkyn” poikaansa istuttanut. Aarnen traaginen suhde Niskavuoreen ilmenee hänen ristiriitaisessa suhtautumisessaan leipään: se on rakas ja miehen onnen kannalta välttämätön mutta kuvastaa samalla niskavuorelaista omaisuuteen sidottua elämänmuotoa, joka vaatii uhrinsa. (Ks. Ammond 1980, 159.)

- Biologisen äitiyden ylittävät ulottuvuudet

Kun Loviisa on valmis luovuttamaan osan talosta Aarnelle ja Ilonalle, esitetään tilanne kahden naisen välisenä dialogina, jossa Aarne väistämättä jää passiiviseksi objektiksi. Loviisan ja Ilonan tilanteen voi nähdä miniän ja anopin välisenä valtataisteluna mutta siinä näkyy myös pyrkimys nousta ristiriitojen yläpuolelle ja löytää naisia yhdistävä side, joka tekee heistä läheiset, toisiaan ymmärtävät sukulaissielut. Sama suhtautuminen ilmenee jo NN:ssa, jossa Ilona uhmaa Loviisan maailmanjärjestystä mutta siitä huolimatta herättää Loviisassa myötätuntoa ja ymmärrystä, jopa kiintymystä:

Ilona: Muistan isäni kerran sanoneen, että ainoastaan ihmiset voivat antaa toisilleen onnea - taistelussa ja rakkaudessa.

Emäntä: (Nousee, lähestyy Ilonaa. Hänen mielensä valtaa hetkeksi hellyys. Sitten hän ryhdistäytyy uudelleen.) Valitan, Ilona-neiti, ettei teillä ole muutamaa miljoonaa.

Ilona: Minäkin valitan, jos se on ainoa ehto, jolla voisitte pitää minusta. - Soisin, että pitäisitte minusta.

(NN 1995, 186.)

Loviisan ja Ilonan välinen yhteys näkyy NN:ssa myöhemminkin, kun naiset keskustelevat Ilonan raskaudesta ja suhteesta Aarneen. Vaikka Ilonan avomielinen ja lämmin tunteiden ilmaisu onkin Loviisalle vierasta ja hän kieltäytyy ymmärtämästä Ilonaa, on Ilonan olemuksessa jotain, mikä koskettaa Loviisaa - ehkä muistuttaa häntä hänen omasta nuoruudestaan ja uskostaan elämään. Ilona puolestaan kutsuu kohtauksessa Loviisaa toistuvasti äidiksi tai Aarnen äidiksi, mikä kertoo Ilonan läheisyydestä vanhaanemäntään ja pohjustaa tulevaisuutta, jossa Loviisa kohtaa Ilonan uudelleen ja jossa voi nähdä äidin kiintymyksen kaltaista välittämistä ”tytärtä” kohtaan.

Ilona: Mitä ikinä tahansa teettekin, tulette aina olemaan minulle Aarnen äiti.--

Emäntä: Minun pitäisi oikeastaan sääliä, mutta Ilona ei näytä olevan säälin tarpeessa.

Ilona: (Heleästi) En.

Emäntä: Täällä oli niin rauhallista...

Ilona: Tukistakaa minua sentään vielä!

Emäntä (Syleilee Ilonaa äkkiä kömpelösti ja menee ulos.)

(NN 1995, 201-202.)

Kun Aarne palaa NL:n lopussa takaisin kotiin, on Ilonan vasten tahtoaan taivuttava Niskavuoren emännäksi. Tässä tilanteessa Loviisa ja Ilona ovat jälleen vastatusten, toisaalta myös rinnakkain toisiaan ymmärtäen:

Ilona. Jos mummu tällä kaikella tarkoittaa viittailla siihen, että minä en tunne enkä hallitse jokaista Aarnen ajatusta...etten siedä sitä, kuinka paljon hän vielä on kiinni Niskavuoreessa... Niin on. Enkä kuitenkaan pelkää elämää.

Emäntä: Sinussa on jo rohkeutta katsoa asioita suoraan silmiin...Kuinka kauan kestikään, ennen kuin minä siihen pääsin. (Asettaa kätensä Ilonan olkapäälle.)

Simola: Voi, minkälaisia naisia, hallitsevia naisia...minun tekee mieleni piiloutua pöydän alle.

Ilona: Mummu, te olette juuri sitä, mitä teidän pitää olla. Minä en vastusta teitä, vaan teidän aikaanne.

Emäntä: Ja minä pidän sinusta, mutta en ajastasi.

(NL 1995, 293.)

Emäntä: Menehän sinä, Ilona, ruokasaliin ja käske tuomaan ruoka pöytään. Istu sinne pöydän päähän minun paikalleni. Sen kun istut vaan, aivan kuin olisit aina istunut siellä.Niinhän minäkin aikoinani sinne istuuduin...ja sitten tein työtä... (Katselee käsiään.)

Ilona: Niinhän tekin sinne aikoinanne istuuduitte...Olkoon, mummu, istuudun sinne minäkin omalla tavallani...(Seisoo liikkumattomana, katselee käsiään, katsoo emäntää, halaa häntä äkkiä.)

(NL 1995, 304.)

Loviisalla on kaksi biologista tytärtä, Saima ja Anna-Liisa, mutta äidin ja tyttärien välejä ei näytetä erityisen läheisinä tai lämpiminä, ja äidin ja pojan välisen läheisen

yhteyden rinnalla äiti-tytär-suhteen neutraaliksi korostuu entisestään. Äidin ja pojan suhde on nähty keskeisenä sekä patriarkalisessa todellisuudessa että matriarkalisessa hahmotuksessa, ja Niskavuori-näytelmät heijastelevat tässä suhteessa hyvin todellisuutta: tyttäret jäävät taustalle poikien ollessa aktiivisemmin esillä paitsi suhteessa yleisiin tapahtumien kulkuun myös äiteihinsä. Adrienne Richin mukaan äidin ja tyttären suhde on patriarkalisessa yhteiskunnassa nähty väheksyttynä ja toissijaisena. Äiti ja poika muodostavat ikuisen ja määräävän parin; tämän rinnalla äidin ja tyttären suhde on nähty miehiä uhkaavana. Rich toteaa tyttäristä yleisesti ottaen vaietun, mikä raaimmillaan viittaa siihen, että esimerkiksi lapsensurmista tyttölapsen ovat olleet ensisijaisia uhreja. Vain harvat patriarkaatissa kasvaneet naiset ovat saaneet riittävästi osakseen äidin hoivaa ja hellyyttä; erityisesti tässä kohdin äidin vallan rajoittuneisuus näyttäytyy selkeästi. Richin mielestä tyttären hoivaaminen patriarkaatissa vaatii naiselta, äidiltä, voimakasta itsehoivaamistunnetta. (Ks. Rich 1977/1991, 226, 243, Korte 1988, 138.)

Niskavuori-näytelmissä ei siis korosteta millään tavoin äidin suhdetta tyttärensä mutta tämä ei tarkoita sitä, etteikö näytelmissä olisi havaittavissa naisten välisiä vahvoja suhteita - päin vastoin. Loviisan kohdalla äidin ja biologisen tyttären välisen suhteen korostumattomuuden voikin nähdä alleviivaamassa hänen läheistä suhdettaan naisiin, joista tulee hänen ”tyttäriään” Aarnen kanssa solmitun avioliiton kautta. Sama läheisyys, Niskavuoren naisten, vaimojen ja äitien, yhteys ilmenee jo NNE:ssä, nuoren Loviisan suhteessa vanhaanemäntään ja toisaalta myös Malviinaan, jota Loviisa kutsuu sisarekseen. Tämän voi nähdä heijastamassa agraaria ja matriarkaalista sukupolvien välistä jatkumoa mutta yhteyden voi nähdä pakonkin sanelemana: Niskavuoren naisten on pidettävä yhtä ja oltava yhdessä lujia, kun vastavoimana ovat häilyväiset ja levottomat niskavuorelaiset miehet.

Sarjan viimeinen osa on *Entäs nyt, Niskavuori?* -näytelmä, jossa eletään jatkosodan aikaa ja lopussa aikaa sodan jälkeen. Maailma on lopullisesti muuttunut: sota on hävittänyt ja köyhdyttänyt maata ja ihmisiä, on syntynyt uudenlainen poliittinen ja aatteellinen ilmapiiri. Muutokset näkyvät ja vaikuttavat myös Niskavuorella, ja tässä näytelmässä korostuu voimakkaasti Loviisan edustaman vanhan aatemaailman törmäminen uusiin aatteisiin. Loviisan yhteiskunnan ja yhteisöllisen äitiyden kannalta merkittävimmät ongelmallisuudet liittyvän omaisuudessa ja omistamisessa

tapahtuviin muutoksiin, jotka liittyvät laajasti koko yhteiskunnalliseen murrokseen mutta myös perhepiirissä tapahtuneeseen ajatusmaailman muuttumiseen. Suurtilaa uhkaa pirstoutuminen ja maiden luovuttaminen karjalaisille evakoille - toinen uhka tulee omasta perhepiiristä lasten suunnalta; Loviisan aikakauden maahengestä vieraantuneille lapsille Niskavuorella ei ole muuta kuin rahallista merkitystä.

Kun Juhani Multia saapuu Niskavuorelle, talossa on juuri vietetty jatkosodassa kaatuneen Aarnen hautajaisia. Asiat ovat huonolla tolalla - ennestäänkin velkaantunut talo on menettänyt isäntänsä ja äiti poikansa. Tässä tilanteessa Juhaniin tulo Niskavuorelle on kuin kohtalon johdatusta: talonpoikaisista juuristaan tietämätön poika palaa isänsä taloon ja selvittyään taustansa Loviisan kanssa jää Niskavuorelle hoitamaan pehtorin tehtäviä. On kiinnostavaa, että Loviisan suhde Juhaniin muodostuu heti läheiseksi. Vanhaemäntä ei ole katkera eikä moiti Malviinaa, enemmänkin hänen suhtautumisessaan näkyy ymmärrys elämää kohtaan, anteeksianto - toisaalta myös Malviinalle kohdistettu anteeksipyyntö, mikä jälleen kertoo naisten ”sisaruudesta”.

Vanhaemäntä: Malviina raukka! Kyllä minä olen hänelle velkaa enemmän kuin kenellekään muulle koko maailmassa. -- Minne sinä menisit? Osa tästä talosta kuuluu sinulle, koska isäsi on sinut tunnustanut pojakseen, sekä minun että muitten ihmisten edessä. Ja muista, että äitisi lähetti sinut luokseni. Malviinan poika, olen ollut susi äidillesi. En tahtoisi olla susi sinulle.
(ENN? 1995, 322-323.)

Pian edellisen repliikin jälkeen Loviisa toteaa Malviinan ehkä lähettäneen hänelle uuden pojan Aarnen tilalle (ENN? 1995, 323), mikä myös kertoo Loviisan myönteisistä tunteista Malviinaa ja tämän poikaa kohtaan. Puhuttaessa Juhaniin syntyperästä korostuu sekä Juhaniin että Loviisan sanoissa pojan ja äidin suhde, mikä on ymmärrettävää - kasvattihan Malviina lapsensa yksin, poissa Niskavuorelta. Tässä kohdin voi kuitenkin nähdä korostuvan myös jo esiin tulleen matriarkaalisien hahmotuksen; niin voimakkaasti dialogissa painottuu Malviinan äitiys ja äidin merkitys Juhaniin elämässä. Tämän rinnalla valtiopäivämies Juhani Niskavuoren isyys jää vain maininnan arvoiseksi.

Loviisan ja Juhani Multian välisen suhteen voi nähdä paitsi ystävyutenä myös molempien kaipaamana äiti-poika-suhteena; Juhani löytää Loviisasta äitinsä kaltaisen vahvan ja elämän kolhut kokeneen naisen, ja Loviisa saa itselleen pojan, joka on Niskavuoren perillinen ja joka erilaisesta poliittisesta katsomuksestaan huolimatta ymmärtää Loviisaa ja hänen yhteisöllistä maahenkeään. Loviisan äidin roolin kannalta tilanne on mielenkiintoinen: ajatus Juhanista poikana Aarnen tilalla toisaalta kyseenalaistaa biologisen äitiyden merkityksen, toisaalta korostaa Aarnen asemaa suhteessa Loviisan muihin biologisiin lapsiin. Molemmat seikat ovat uhkia Loviisan biologisille lapsille: Juhani Multia Aarnen paikalla muistuttaa kaupungistuneita lapsia talonpoikaisen Aarnen erityisasemasta äidin sydämessä, toisaalta Juhanin olemassaolo on konkreettinenkin uhka heidän perintöosuuksilleen.

Loviisan läheinen suhde Aarneen ja sen vaikutus muihin sisaruksiin tulee esiin jo *Niskavuoren leivässä* - esimerkiksi kohdassa, jossa emäntä vaatii sisaruksia auttamaan Aarnea kotitalon ylläpitämisessä. Vaatimus herättää ihmetystä muissa lapsissa, ja tytär Saima toteaa äitinsä ajattelevan kaikista lapsistaan vain Aarnea. Saima vetoaa äitiinsä ja kysyy: ”Äiti, mitä sanoo omatuntosi, jos ajattelet meitä muita?” (NL 1995, 300.) Sama keskinäinen ymmärtämättömyys jatkuu ENN?:ssa, jossa tilan pitoon liittyvät ongelmat ovat moninkertaistuneet. Niskavuori on kyllä lasten synnyinkoti mutta he eivät liitä taloon samankaltaisia elämää suurempia merkityksiä kuin Loviisa. Juhani yrittää selittää Loviisan ajattelua Kaarelle mutta tämä näkee tilanteen vain seurauksena vanhan ja itsepintaisen naisen pakkomielteestä, johon liittyy Aarnen nostaminen muiden lasten yläpuolelle. Kaarle sanoo suoraan: ”Äitini on tehnyt aivan tarpeeksi vääryyttä meille muille lapsille, koska veljeni Aarne oli hänelle kaikki kaikessa” (ENN? 1995, 369).

Tilanteessa korostuu jälleen Loviisan matriarkaalinen äitiys, ja se ohittaa paitsi ideologisen essentialistisen myös yksilöllisen äitiyden. Tämä peräänantamattomuus aiheuttaa aikuisissa lapsissa neuvottomuutta ja saa Loviisan näyttämään kovalta ja epäoikeudenmukaiselta äidiltä, joka on menettänyt otteensa reaali maailmaan. Vielä Loviisan kuolemankaan hetkellä ei ole selvää, ymmärtävätkö jäljelle jääneet biologiset lapset täysin Loviisan ajatusmaailmaa, jonka ”uusi poika” Juhani on käsittänyt. Matriarkaaliseen ajatteluun liittyy suvun ja perheen merkityksen ja yhteisyyden korostaminen sekä ihmiselämän näkeminen osana luontoa ja sen

kiertokulkua (Korte 1988, 137-139). Loviisa ilmentää näitä samoja puolia emännyydessään ja äitiydessään, ja tämä ajatus näkyy hänen sanoissaan lapsilleen jo *Niskavuoren leivässä*:

Emäntä: Rahoistanneko on kysymys? (Kävelee ikkunan luo.) Tuolla makaa maa, joka odottaa isäntäänsä, se maa, joka teidät kaikki on synnyttänyt. Eikä se vapise teidän rakkaus- ja lapsijuttujenne vuoksi, vaan odottaa tietä kotiin. (Aivan kuin tahtomattaan.) Ettekö näe, että minä tahtoisin koota teidät kaikki kotiin maan turvaan tykkien jyskeeltä, veren ja tulen kauhuilta...Öisin kirkuvat korpit Niskajärven takana...Täällä Aarne hoitaa teille maan...Piilopirtin...
(NL 1995, 300-301.)

Matriarkaaliseen hahmotukseen liittyen esitän vielä lopuksi Irmeli Niemen näkemyksen, jonka mukaan Loviisan vanhanemännän mahtihahmoon on vaikuttanut Louhi, Pohjolan emäntä. Niemen mukaan Pohjolan emännässä ja hänen teoissaan, vaativuudessaan ja hallitsevuudessaan on monumentaalisuutta, jota on nähtävissä myös Niskavuoren emännässä Loviisassa. (Niemi 1988, 94.) Louhi samoin kuin Loviisa on sekä emäntä että hallitsija, yhteisössään vaikutusvaltaa omaava - ja lastensa (Louhi tyttärien, Loviisa poikansa) naittaja. Keskeistä on, että molempien naisten toiminta-alue laajenee yli äidin roolin; he ovat aktiivisia yhteisönsä toimijoita. (Ks. Vakimo 1999, 57.) On mainittava, että Louhen liittyy Loviisaan vielä myyttinen matriarkaattinen hahmotus; Irma Kortteen mukaan Pohjola edustaa matriarkaattista hahmotustapaa, jolloin Louhi on nähtävissä suomalaisen mytologian suurena äitinä (Korte 1988, 85-89). Yhteys Louheen näkyy Wuolijoen tekstissäkin, sillä kun Loviisa *Entäs nyt, Niskavuori?* -näytelmän lopussa kuolee, nostaa Ilonan viimeinen repliikki tapahtuman Niemen sanoin myyttiseen tasoon (Niemi 1988, 94):

Ilona: Kuulitteko kuinka Niskavuoren maa tärähti, pulterit vierivät rinnettä alas, ja portinpielet murenivat. Louhi-koira ulkona ulvoo. Aitan portailla istuu kalma, sen viikate vihloo ja usva järvestä nousee ja verhoon Niskavuoren haavat.
(ENN? 1995, 390.)

- Porvarillinen Martta matriarkaalisessa jatkumossa

Martan hahmossa korostuu pikkuporvarillinen ulkokultaisuus, vaimon ja äidin roolin ulkoinen noudattaminen: Martta on äiti ennen kaikkea siksi, että porvarilliselta keskiluokkaiselta naiselta ja vaimolta odotetaan myös äitiyttä. Lasten hyvinvointi ei ole Martan pääasiallinen huolenaihe, enemmänkin häntä kiinnostaa, miten lapsia voi käyttää oman aseman pönkittämiseen. Essentialistisen äitiyden kannalta ihanne kääntyy Martan kohdalla itseään vastaan ja muuttuu irvikuvan kaltaiseksi. Martan välinpitämätön suhtautuminen lapsiinsa ja omaan äitiyteensä välitty johdonmukaisesti kaikista näytelmistä, joissa Martta esiintyy. *Niskavuoren naisissa* Martta käyttää toistuvasti lapsia välineenä vedotessaan Aarneen, jotta tämä ei jättäisi vaimoaan ja perhettä. Hän käyttäytyy hysteerisesti, itkee ja huutaa, ja jos nämä keinot eivät auta, hän uhkaa Aarnea lasten viemisellä:

Martta: Minä lähdän vielä tänä yönä. Menen pukemaan lapsiani. Voi isättömiä lapsiraukkojani!

Emäntä: Herättämään lapset kesken unta! Pelottamaan lapsia. Se on sitä äidinrakkautta.

Martta: Niin, se on äidinrakkautta. Minä tahdon lapseni pois tämän likaisen katon alta.

Emäntä: Noin eivät naiset ole koskaan käyttäytyneet tämän katon alla. ---

Martta: Aarne, ajattele, mitä lapset sanovat, jos isä on hyljännyt heidän äitinsä! -- Ajattele, pikku Leena sanoi tänä aamuna: ”Äiti, rakastaako isä enää meitä? Miksei isä nuku äidin luona?”

Aarne: Älä puhu lapsille sellaista. --

(NN 1995, 205-207.)

Martta pyrkii toimimaan NN:ssa porvarillisen naisihanteen mukaisesti: hän on kodin ”sydän”, joka huolehtii lapsista ja miehestään; hän pitäytyy naisten askareissa ja pysyy visusti poissa miesten töistä. Negatiiviseen taustaan ja harrastuksiin yhdistyvät Martan emännyydessä korostuvat ”joutavat” toimet, kuten ompeluharrastus ja maratta-toiminta, jotka erottavat Martan Loviisan matriarkkamaisesta ja kokonaisvaltaisesta emännyydestä ja asettavat Martan agraarista naiskuvasta poikkeavaan ahtaaseen ja

vähäpätöiseen rooliin. Jo nimi 'Martta' viittaa keskiluokkaiseen naisihanteeseen, joka parhaimmillaan toteutuu Marttajärjestön ihannoiman perheenäidin hahmossa ja olemuksessa. Martat näkevät naisen perhe-elämän keskushenkilönä ja kodin hengen luoja, jonka vastuulla on lasten kasvatusta ja kodinhoito ja jonka ihanteellisiin ominaisuuksiin kuuluvat ahkeruus, säästäväisyys, puhtaus ja siveellisyys. (ks. Ollila 1993, 56.) Martan kohdalla nämä ihanteelliset ominaisuudet kärjistyvät - kielteiseen suuntaan:

Aarne: Sinun ikuinen nirinäsi ja narinasi, sinun ikuinen tyytymättömyytesi tekee elämän sietämättömäksi. Ja koko sinun levottomuutesi, se akkaväki, jonka haalit tänne ompeluseuroihin. Oletko koskaan ottanut kirjaa käteesi, paitsi Ingeborg Maria Sickiä ja Bertha Ruckia? Ei muuta kuin kotiliesiä ja käsityölehtiä ja ruokareseptejä. Oletko koskaan ollut huvitettu talonpidosta ja väestä? Et muulloin kuin silloin, kun kommunistit piti erottaa, ihmiset, jotka ovat täällä syntyneet ja kasvaneet. Vai vielä Helsinkiin löpöttelemään toisten samanlaisten kanssa.

(NN 1995, 205.)

Niskavuoren leivässä Martta esiintyy marttyyrina; yksinäisenä ja hylättyinä vaimona, joka kestää kaiken vain lastensa vuoksi, jotka eivät kuitenkaan ole erityisen kiintyneitä äitiinsä. Tähän viittaa vanhanemännän toteamus Martalle: ”--Olen huomannut, että lapsesi eivät hyväksy sinua--” (NL 1995, 251) samoin kuin Ilonan kommentti: ”Onhan nyt sitten Martallakin ihminen, josta hän pitää. Ehkä hän on lapsillekin parempi, kun on unohtanut Aarnen ja pitää toisesta” (NL 1995, 265). Martan elämäntavan negatiivinen vaikutus äitiyteen näkyy hyvin tilanteessa, jossa tohtori ilmoittaa naivansa Martan mutta lasten jäävän Niskavuorelle. Vaikka Martta on äiti, hän on ennen kaikkea tuore aviovaimo, jolla ei ole aikaa kasvattaa lapsia - muutoinhan ei olisi mahdollisuutta matkustella tai nauttia muista porvariselämän huvituksista. (Ks. myös Ammond 1980.) Ja vaikka Martta lopulta uhkaakin pitää lapset luonaan kaupungissa, koska Aarne ja Ilona muuttavat Niskavuorelle, osoittautuu uhkailu pelkäksi kiusanteoksi ja lasten hyväksikäytöksi. Tapaus osoittaa, että Martta ei halua pitää lapsia luonaan heidän itsensä takia vaan vain Aarnea ja Ilonaa loukatakseen.

Martan marttamaiset ominaisuudet siveellisyys ja säästäväisyys näyttäytyvät uudenlaisessa valossa, kun Aarne on lähtenyt Niskavuorelta ja Martta on jäänyt emännöimään taloa Loviisan kanssa, joka ”tyytyy isännyyteen” (NL 1995, 235). Martan säästäväisyys esitetään saituutena; emännyyden haltuun ottamisen myötä hänestä on tullut Sandran sanoin ’nuuka’ ja ’tylsä’. Samaan asiaan puuttuu vanhaemäntäkin:

Emäntä: --Mutta kuule, Martta, paljon minä olen saanut kaikkina vuosina saanut kestää kanssasi ja sinun vuoksesi. Ei ole hauska katsella, miten sinun luonteesi on kehittynyt aina ahtaammaksi. Tiedän, että sinun, nuoren ihmisen, elämä ei ole helppoa, ja olen aina ajatellut, että ehkä sinua lohduttaa, jos saat vähän määrällä talossa. Kun minusta alkoi tuntua, että sinulle oli vastenmielistä osoittaa vieraanvaraisuutta pojilleni ja tyttärilleni, en ole heitä enää käskenyt vanhaan kotiinsa. Olen vähän hymyillyt sinun otteillesi ja vieraille tavoillesi, sille, että annat Sandran ja Sandran tapaisten pitää minua silmällä ja että olet ruvennut laskemaan leivän- ja sokerinpaloja väelle.--
(NL 1995, 251.)

Anu Koivunen toteaa, että näytelmien aikalaisvastaanotossa (tarkemmin *Niskavuoren naisten*) Loviisa ja Martta asettuvat toisilleen vastakkaisiin asemiin. Myös Koivunen nostaa esiin Kai Häggmanin tutkimuksen suomalaisesta sivistyneistöstä ja porvarillisesta naisihanteesta, johon yhdistyy tiettyjä toivottuja ja ei-toivottuja piirteitä, jotka juontuvat naisen ”naisellisenä” näkemisestä - toisin sanoen siitä, kuinka nainen määrittellään sosiaalisen sukupuolen näkökulmasta katsottuna. Koivusen mukaan Martan hahmo ruumiillistaa pelkästään kielteisiä naisellisiä piirteitä, jotka nähdään perhe-elämää vaarantavina ominaisuuksina. Näitä piirteitä ovat muun muassa turhamaisuus, teeskentely, yliherkkyys, pinnallisuus, kateellisuus ja miellyttämisenhalu. Koivusen päätelmät nivoutuvat omaan näkemykseeni essentialistisen ihanteen vastakohtaksi muuttumisesta: epäonnistuessaan myönteiseen naisellisuuteen asettumisessa ja toteuttaessaan rooliaan vain ulkonaisesti Martta rikkookin ideologian kuvaa vastaan. (ks. Koivunen 1999, 284, Häggman 1994, 182-183.)

Martan naiseuden negatiivisävyteisyys heijastuu välittömän kielteisesti hänen äitiyteensä; onhan Martta Niskavuorella sidoksissa matriarkaaliseen maailmaan, johon lapset itsestään selvinä ja tervetulleina kuuluvat ja jossa äitiys nähdään elämän kiertokulkuun liittyvänä luonnollisena todellisuutena. (Ks. Vapaavuori 1989, 439). Tässä maailmassa eletään tulevia sukupolvia varten eikä ajeta omaa etua; Martta rikkoo toiminnallaan kaikkea tätä vastaan. *Niskavuoren naisissa* Martan lapset ja äitiys nostetaan esiin, kun Martta pyrkii syyllistämään ja manipuloimaan muita ihmisiä ja kun hän säälii itseään tai pelkää vaimon statuksensa puolesta. Seuraavasta esimerkistä näkyy, että Martta kyllä suree lastensa puolesta mutta unohtaa pian heidät ja antautuu itsensä säälimiseen ja valittamaan omaa surkeaa asemaansa:

Martta: Kiellättekö, ettei mieheni ollut täällä?

Ilona: Olkaa hyvä ja astukaa ulos. Minulla ei ole kanssanne mitään tekemistä.

Martta: Vai ei ole tekemistä. Muistatteko ensinkään, että hänellä on vaimo ja lapset.

Ilona: En.

Martta: Kuulitteko? Kuulitteko, mitä tuo sydämetön lutka sanoi? (Itkee.) Hän ei tiennyt, että miehelläni oli vaimo ja lapsia. Hän on vienyt lasteni isän ja mieheni. Minä olen niin kitunut, ja kaikki ne vetävät yhtä köyttä, tohtori ja apteekkari, kaikki ne valehtelevat, että hän on ollut heillä.

Emäntä: Martta, nämä asiat selvitetään kotona.

Martta: Minä en jaksa enää, olen aivan lopussa. Mikä minä siellä talossa olen? Kaikki tavarat ja villat säästetään omille lapsille, mutta minun rahoillani taloa pidetään. Minä saan kuljeskella vain kuin vieras kamarissani.

(NN 1995, 198.)

Martta esiintyy kyläyhteisössään loukattuna, yksinäisenä ja hyväksikäytettynä, vaikka hänellä on jo pitkään ollut suhde Niskavuoren pehtorin kanssa, koska ei ”*osaa olla ilman miestä*” (NL, 1995, 251). Martta tulee raskaaksi mutta hankkiutuu eroon sekä lapsesta että pehtorista - ja onkin pian naimisissa tohtori Vareliuksen kanssa. Syntymättömästä lapsesta ei puhuta sanallakaan sen jälkeen, kun selviää, että Martta ja tohtori aikovat naimisiin. Martta siis toteuttaa uhkauksensa ja tekee abortin.

Anneli Vapaavuori toteaa, että lapset kuuluvat niskavuorelaiseen maailmaan kiinteämmin kuin aviomiehet: Loviisa puolustaa lapsiaan ja iäkkäänäkin kaipaa heitä takaisin helmaansa; Malviina synnyttää häpeänkin uhalla aviottoman lapsensa, samoin Ilona. Ja kuten NN:ssa annetaan ymmärtää, avioton lapsi navettapiioilla on enemmänkin sääntö kuin poikkeus. Vapaavuoren mukaan tässä maailmassa luonnon on nainen, joka pyrkii lapsestaan eroon. (Vapaavuori 1989, 239.) Tällaiseksi naiseksi esitetään Martta, jonka teko on häpeällinen maailmassa, jossa elämän syntyminen ja jatkuminen on pyhää.

Emäntä (Raivossa): Sinä...sinä...Tämän talon naiset eivät synnytä isättömiä lapsia.

Martta: Kuka sanoo, että minä tulen synnyttämään lapsen?

Emäntä: Minä sanon sen.

Martta: Tekin voitte erehtyä.

Emäntä: Varo itseäsi, Martta. Varo rikkomasta Jumalan ja ihmisten lakia!

Martta: Minä teen mitä tahdon, sen ovat muutkin tehneet.

Emäntä: Mutta tässä talossa seurataan sekä Jumalan että ihmisten lakia.

(NL 1995, 253.)

Aborttiratkaisu korostaa ennestäänkin kielteistä pikkuporvarillisuutta, jossa mukavuuden- ja varallisuudenhalu ajavat epäitsekkään ja perheen etua ajattelevan toiminnan ohi. Martan teko korostaa myös hänen epä-äidillistä ja lapsen edusta piittaamatonta asennettaan - varsinkin kun näytelmä sijoittuu aikakauteen, jossa maternalismi ja ajatus äitiydestä naisen korkeimpana kutsumuksena vaikuttavat edelleen merkittävinä yhteiskunnallisina ideologioina. Martan aborttitapaus peilaa myös ajan todellista yhteiskunnallista tilannetta, sillä aborttien suuresta määrästä oltiin 1930- ja 1940-luvulla väestöpoliittisesti huolestuneita. Väestöpoliitikkojen mielestä abortit ilmensivät moraalittomuutta eli epäoikeutettua puuttumista ”luonnolliseen” ja ”pyhään äitiyteen”. Tämä asenne heijastuu myös näytelmässä, koska aborttiratkaisu toteutuu muutoinkin negatiivisesti hahmottuneen Martan kohdalla. (Ks. Nätkin 1991, 133-134; 1997, 72-73.)

Suhteessa Martan aborttiin voi niskavuorelaisen yhteisön nähdä edustavan essentialistista äitiyttä mutta patriarkaalisesta ajattelusta eroavalla tavalla:

Olenaisinta ei ole, syntykö lapsi avioliitossa vai sen ulkopuolella vaan se, että äitiys nähdään naisen elämässä luonnollisena ja itsestään selvänä asiana. Tämä puoli on tullut ilmi aikaisemmin Malviinan ja Ilonan aviottomien äitiyksien kohdalla, joita ei esitetä erityisen tuomittavina, koska äitiys on näille naisille luonnollista ja hyväksyttyä. Luonnollisuuden ja itseäänselvyyden aspektit, samoin riippumattomuus ihmisen (miehen) asettamista laeista kuten avioliitosta, liittävät nämä naiset siihen matriarkaaliseen jatkumoon, jonka piirteitä olen Niskavuorella havainnut erityisesti Loviisan kohdalla. Martta on niskavuorelaisessa maailmassa marginaalinen nainen, koska ei kuulu matriarkaaliseen jatkumoon muttei myöskään patriarkaalisen kulttuurin määrittelemän naiseuden piiriin: Martta ei taivu väistämättömän ja luonnonvoiman kaltaiseen äitiyteen niin kuin Loviisa, Malviina ja Ilona, muttei pyrkimyksistään huolimatta kykene elämään patriarkaalisen essentialistisen äitiyden mallinkaan mukaan.

Erityisen kielteiseksi Martan aborttiratkaisun tekee se, että hän ajautuu tilanteeseen omasta halustaan ja kyvyttömyydestään olla ilman miestä. Tämä puolestaan kertoo Martan seksuaalisesta aktiivisuudesta, joka on kautta miehisen näkökulman värittämän historian nähty pahana, huonon naisen merkinä. Kun naisen seksuaalisuus onkin itseisarvo, ”itseks” nautinto, eikä siihen liity toivetta raskaaksi tulosta tai raskauden luonnollisena näkemistä, nainen on tuomittava. Tämä ajatus välittyy myös Niskavuoren leipä -näytelmästä, jossa Martan aborttiaikomuksesta keskustelevat asian ulkopuoliset, Loviisa ja muut niskavuorelaiset. Keskustelun tunnelma on holhoava, mikä herättää kysymään, onko naisen seksuaalisuus ja sen toteuttaminen hänen yksityisasiansa vai onko muilla oikeutta puuttua siihen. Niskavuorella ”oikeutuksen” puuttumiseen antaa Martan asema Niskavuoren emäntänä, jolta odotetaan yhteisöllistä etua ajavaa käyttäytymistä. Kun Loviisa ja hänen poikansa (!) pohtiessaan Martan tilannetta edustavat konservatiivista ja patriarkaalistakin ajattelua, on Ilona hahmolleen ominaisesti liberaali vapaan yksilön puolestapuhuja: ”Hyvä Jumala, kuinka te saatatte puhua noin asioista, jotka koskettavat vain Marttaa. Martallakin on oikeus yksityiselämään. Millä oikeudella häntä pakotetaan?” (NL 1995, 265.) Tässä repliikissä voi nähdä Ilonan - enemmän kuin Martan itsensä koskaan - ottavan kantaa Martan ja ylipäättään naisen asemaan ja puolustavan naisen yksilöllisyyttä, hänen oikeutta omaan ruumiiseensa ja sieluunsa. On mielenkiintoista, että juuri Ilona ymmärtää ja puolustaa Marttaa, joka kokee

Ilonan sekä naisena että erilaisen ajattelutavan edustajana pahimmaksi viholliseksi. Huolimatta tahtoa ilmaisevista puheistaan jää Martta itse voimattomaksi tuomaan esiin yksilöllisyyttään ja takertuu uudelleen valheelliseen pikkuporvarillisen rouvaselämän mahdollisuuteen; siinä ei tarvitse kyseenalaistaa opittuja ajatusmalleja.

- Sankariäidin uhraus

Analysoin Marttaa suhteessa essentialistisen äitiyden odotuksiin vielä *Entäs nyt, Niskavuori?* -näytelmässä, jossa tarkastelen Marttaa hänen poikansa Villen kuoleman yhteydessä. Näytelmän alussa selviää vanhanemännän ja (Ilonan ja Aarnen tyttären) Lillin vuoropuhelusta, että Martan ja Aarnen poika Ville on kaatunut sodassa. Selviää myös, että Martta on yhä edelleen katkera Aarnelle ja Ilonalle *Niskavuoren naisten* aikaisista tapahtumista ja pitää nyt poikansa kuolemaa oikeutuksena vihalleen Ilonaa kohtaan:

Lilli: --Kuule mummi, kun Martta-täti oli kahvilla Karoliina-tädin ja Kaarle-sedän luona, niin hän sanoi, että oli niin väärin, että hänen poikansa kaatui ja Ilonan poika jäi eloon, vaikka Ilona oli ryöstänyt häneltä miehen.
(ENN? 1995, 310.)

Martta on niin oman katkeruutensa sokaisema, että hän poikansa kuolemassakin suree oman lapsensa menettämistä enemmän sitä, ettei Ilona ole menettänyt mitään. Martan kylmyyden ja epäinhimillisten sanojen vastapainona keskustelussa korostuu Ilonan kiintymys Aarnen ja Martan lapsia kohtaan, joiden todetaan pitävän Ilonasta enemmän kuin omasta äidistään:

Lilli: Äiti suree Villeä aivan kuin Ville olisi ollut hänen poikansa, eikä Martta-tädin. --- Minä vihaan Martta-tätiä. Ja Annikki vihaa häntä myöskin. Ja Annikki sanoi että Mirja meni lottiin ja rintamalle vain päästäkseen pois äitinsä komennon alta.

Vanhaemäntä: Kyllä elämä on turhaan Marttaa kolhinut. Ei hän siitä ole parantunut. Mutta et sinä saa niin pahasti vihata Martta-tätiä. Onhan isäsi hänet aikoinaan hyljännyt ja eronnut hänestä äitisi vuoksi.

Lilli: En minä häntä yhtään sääli. Minkälaista se isänkin elämä Martan kanssa olisi ollut. Ja samaa sanovat Annikki ja Mirja ja Villekin oli samaa mieltä. Ville piti meidän äidistä enemmän kuin omastaan.

(ENN? 1995, 310-311.)

Lillin sanoista saa armottoman kuvan siitä, kuinka biologiset lapset suhtautuvat äitiinsä. Tämä nostaa esiin kaksi vastakkaista tulkintamahdollisuutta liittyen essentialistisen äitiyden ideaalikuvaan ja sen toteutumiseen Martan kohdalla. Se, että Martta on negatiivisesti värittyneenä ja siten inhimillisenäkin (edelliset Loviisan sanat Martan puolustukseksi) äitinä kaukana essentialistisen äitiyden vaatimuksista, toisaalta korostaa ideologian täydellistä mahdottomuutta. Toisaalta Martan voi nähdä ilmentävän mustavalkoisen essentialistisen äidin kuvaa siten, että onkin ideaalikuvaan korostetun karkea vastakohta: Täydellisen hyvän äidin kääntöpuolena onkin vain paha ja huono äiti, joka ei ansaitse minkäänlaista ymmärrystä (Lillin ilmentämä lasten viha). (Ks. myös DiQuinzio 1999, Rich 1977/ 1991, 112-114.)

Simone de Beauvoir toteaa äitien toivovan itselleen poikia, koska miehillä on etuoikeuksia ja arvovaltaa. Pojissaan äidit unelmoivat luovansa sankarin, joka jättää jälkensä maan päälle ja jonka kuolemattomuudesta äiti saa osansa. Ne teot, joita äiti ei koskaan tehnyt, antaa poika äidilleen - näin äiti pääsee edes pienessä määrin hallitsemaan maailmaa. Beauvoir näkee äidin vaikutuksen poikaan usein kohtalokkaana mutta toteaa pojalle olevan helppoa karata äidin otteesta, koska yhteiskunta kannustaa häntä siihen. Äiti tyytyy tähän ja lohdutautuu näyttelemällä *mater dolorosaa* tai ylpeilee synnyttämällään voittajalla. (Beauvoir 1949/1999, 310-311.) Beauvoirin kuva naiseudessaan vankina olevasta turhautuneesta äidistä on tavoitettavissa myös Martasta, kun tarkastellaan hänen suhtautumistaan kuolleeseen poikaansa ja omaan asemaansa kuolleen sankaripojan äitinä. Suhteessa Martan hahmoon voi Beauvoirin kuvaukseen nähdä sekoittuvan sota-ajan sankarillisen äidin kuvan, jota Anu Koivunen on analysoinut.

Koivunen puhuu sota-ajan äitiys- ja perhepropagandasta, jota oli havaittavissa 1940-luvun alussa niin Suomessa kuin muissakin sotaa käyvissä maissa. Propagandan juuret olivat vuosisadan vaihteen yhteiskunnallisessa äitiydessä, mutta sota-aikana äitiyttä ja perhettä korostettiin erityisesti: Äitiys oli uhraus, joka rinnastui miesten

asevelvollisuuteen, ja äiteinä naiset ruumiillistivat sitä isänmaata, jota miehet rintamalla puolustivat. Sota-ajan menetysten ja kauheuksien keskellä äitiys siis nostetaan Koivusen sanoin ”kirkastettuun” asemaan, jossa voi nähdä painottuvan essentialistisen äitiysihanteen mukaisen tahrattoman äitiyden. Nyt vain kokonaisvaltaisen onnen ja armon korostamisen sijaan äitiyteen liitetäänkin menetys ja suru, kun äidit joutuvat hautaamaan sodassa kaatuneet poikansa. Sotavuosina alettiinkin puhua niin sanotuista sankariäideistä. Nimityksellä viitattiin juuri näihin äiteihin, joiden puoliso tai pojat olivat kaatuneet rintamalla ja jotka olivat siten antaneet raskaan ”uhrin” isänmaan puolesta. (Koivunen 1995, 84-86.)

Tulkitsen Marttaa ”sankariäitinä” tavalla, jossa edellä esitetyt näkemykset - Beauvoirin kyyninen äititulkinta ja Koivusen kirkastetun äitiyden hahmotus - yhdistyvät. Martan suhtautuminen Villen kuolemaan todetaan ulkopuolisten sanoissa ylpeilyksi; pojan sankarikuolema antaa Martalle mahdollisuuden korostaa omaa *Mater Dolorosan* rooliaan:

Sandra: Martta-rouva ja ruustinna kävivät eilen Villen haudalla, ja voi kuinka kauniita kukkia ne sinne olivat tuoneet. Me käytiin Martan kanssa illalla katsomassa. Ja Martta oli kertonut Nikkilän emännälle illalla, että hän on saanut sankariristinkin. Ilmankos se olikin niin ylpiäkin, ettei enää tullut Mantaa ja minua tervehtimään. --- Arvaa sen, kuinka ylpiä hän nyt on, kun ainoan poikansa on menettänyt, vaikka kyllä me kaikki tiedetään, että Ilona-rouva sille pojalle paljon enemmän äiti on ollut, kun ei se millään Martan luona pysynyt, vaan aina mummonsa ja isänsä luokse pyrki.

(ENN? 1995, 313.)

Riippumatta siitä millainen Martan äitisuhde Villeen on henkisellä tasolla ollut, Martta haluaa pojan kuoleman jälkeen asettautua institutionalisoidun äitiyden mukaisen surevan sankariäidin rooliin. Hän on luovuttanut poikansa isänmaalle ja saa uhrauksestaan muistomerkin, sankariristin - jonka voi Beauvoirin sanoin tulkita teoksi (sen seuraukseksi), jonka poika suorittaa ja ”antaa” äidilleen (Ks. Beauvoir 1949/1999, 310). Vaikka Ville onkin eläessään paennut biologista äitiään Aarnen ja Ilonan luokse, voi Martta pojan kuoleman kautta pitää hänet vihdoin itsellään ja näin myös lunastaa kyseenalaisena nähdyn äitiytensä, vaikka sitten vain ulkoisesti.

Kärjistetysti sanoen Villen kaatumisen voi nähdä Martan kannalta hyödyllisenä, mikä tulee ilmi seuraavassa dialogissa:

Vanhaemäntä: Martta on jo rovastilassa valittanut, ettei meiltä ole kukaan käynyt Villen haudalla. Tänään on vuosi siitä, kun Ville kaatui.

Saima: Siunatkoon. Sitä ei Martta ikinä anteeksi anna, vaikkei hänellä muuta iloa Villestä ollut kuin hänen kaatumisensa.

(ENN? 1995, 314.)

Martan sankariäitiyttä analysoitaessa on otettava huomioon, että Martan suhteesta Villeen puhutaan lähes yksinomaan muiden henkilöiden kuin Martan itsensä suulla. Kun nämä henkilöt ovat vielä sellaisia, jotka suhtautuvat Marttaan kielteisävytteisesti, on oletettavaa, että mielipiteet ovat tahallisen kärjistyneitä. *Niskavuoren naisten* ja *Niskavuoren leivän* perusteella on Martasta kuitenkin jo muodostunut henkilökuva, jota edellä esitetyt viimeisen Niskavuori-näytelmän tekstiesimerkit johdonmukaisesti vahvistavat.

- Ilona ja ”uuden naisen” subjektiviteetti

Kuten Malviina aikoinaan myös Ilona tulee raskaaksi avioliiton ulkopuolisesta suhteesta Niskavuoren isäntään. Aikakausi on nyt toisenlainen; vanhaa agraarista yhteisöllistä aikaa nousee haastamaan yksilöllisyyttä ihannoiva kaupunkilainen kulttuuri, jota Ilona itse *Niskavuoren naisissa* tyylipuhtaasti edustaa. Ilona on tottunut itsenäiseen koulutetun ja työssäkävyn naisen elämään, jossa tuntuu vieraalta ajatus olla miehen elätettävänä ja huolehdittavana. Elämäkatsomukseltaan vapaamielinen Ilona ilmaisee ajattelullaan ja koko olemuksellaan vahvaa individualismia, joka jo lähtökohdiltaan haastaa essentialistisen äitiyskäsityksen perinteisen ja mustavalkoisen naiskuvan. Hän on konservatiivisessa maalaisyhteisössä vieras ja outo ilmestys; nainen, joka ei käyttäydykään asetettujen sääntöjen mukaan vaan pukeutuu, opettaa ja elää niin kuin haluaa, harrastaa vauhdikkaita lajeja, seurustelee miesväen kanssa ja jättää osallistumatta kylän sivistyneistönaisten harrastuksiin. Suhteessaan Aarneen Ilona ei näe mitään paheksuttavaa, koska he ovat molemmat vapaita aikuisia yksilöitä ja koska ”on olemassa luonnonvoima, joka sitoo” heidät yhteen (Ks. NN 1995, 225). Tässä ajattelussa yhteisön asettamilla vaatimuksilla ja odotuksilla ei ole sijaa.

Ilonan kohdalla painottuu yksilöllisyyttä korostavan humanin ajattelun lisäksi erityinen luonnonlakiin tai -järjestykseen nojautuva usko, joka on konservatiivisen patriarkaalisia lakeja ja järjestystä noudattavan kyläyhteisön ajattelulle päinvastainen. Tämä tulee esiin kohtauksessa, josta edellä esitetty lainaus on: Ilona on kyläläisten edessä tuomittavana epäsiiveellisestä elämäntavastaan, mitä hän ei itse voi ymmärtää. Hän ei halua taipua yhteisöllisen uhan ja vaatimusten edessä vaan pitää kiinni siitä, minkä kokee oikeaksi ja väistämättömäksi - rakkautensa Aarneen. Aarnelle hän on jo aikaisemmin sanonut: *Ymmärrätkö, en tahdo pyytää enkä pakottaa sinua jättämään perhettäsi ja Niskavuorta ja lähtemään kanssani. En tahdo vannoa sinulle ikuista rakkautta, riippua kiinni sinussa, olla taakaksi sinulle. Meidän välillämme ei ulkonaisilla seikoilla saa olla mitään valtaa. Sinä tulet kanssani, jos et voi olla tulematta.* (NN 1995, 194.)

Sama luonnonlakiin sekä johonkin kohtalonomaiseen uskomiseen näkyy myös Ilonan sanoissa, kun hän kertoo Aarnelle olevansa raskaana: *Aarne, en pelkää ollenkaan. En pelkää elämää. Täytyyhän lapsen syntyä, kun pidämme toisistamme. Rakkaudestahan täytyy elämän lähteä alkuun. Meidän välillä on tapahtunut se, minkä tapahtuman piti--* (NN 1995, 192.) Ilona näkee sekä rakkautensa Aarneen että raskautensa vain heidän kahden välisenä asiana, johon yhteiskunta sääntöineen ja valmiine kaavoineen ei yllä. Tämä viittaa jälleen Ilonan vahvaan itsellisyyteen, jossa ”ulkonaisilla seikoilla ei saa olla valtaa” oman itsen toteuttamiseen - varsinkaan jos ne liittyvät hänen suhteeseensa mieheen tai lapseen, jotka ovat ne alueet, joilla naista on perinteisesti pyritty hallitsemaan. Ilonan puheesta ymmärtää, että lapset syntyvät rakkaudesta, ja seikalla, syntyvätkö ne avioliitossa vai sen ulkopuolella, ei ole tässä suhteessa mitään merkitystä: *Minä saan lapsen, Aarne, ajattele, sinun lapsesi. Minä olen niin onnellinen.-- Aarne, en pelkää ollenkaan. En pelkää elämää. Täytyyhän lapsen syntyä, kun pidämme toisistamme. Rakkaudestahan täytyy elämän lähteä alkuun. Meidän välillämme on tapahtunut se, minkä tapahtuman piti, ja niin kai maailmassa pitääkin olla, jotta ihmiskunta jatkuisi.* (NN 1995, 192.)

Patricia DiQuinzio on tarkastellut essentialistisen äitiyden, individualismin ja naisen subjektiviteetin suhdetta toisiinsa ja esittää näiden kolmen yhdistymisen mahdollisena. DiQuinzio näkee, että niin kauan kuin naisten oletetaan äitiydessään

täyttävän - edes potentiaalisesti - essentialistisen äitiyden epäinhimilliset vaatimukset, heidän on mahdotonta saavuttaa äidillistä subjektiviteettia. Tähän ristiriitaan liittyy länsimaisessa filosofiassa keskeinen individualismin käsite, joka nojaa olemassaolon metafysiikkaan ja jossa subjektiviteetti ymmärretään ruumis-mieli -jaottelun kautta. Individualismin näkökulmasta ruumiillisuus, sosiaaliset suhteet ja kontekstit - puolet, jotka on perinteisesti yhdistetty naiseuteen ja naisiseen - ovat enemmänkin välineellisessä asemassa subjektiin kuin ilmiselvä osa sitä. DiQuinzio nostaa individualismin esille, koska näkee feminismiin liittyvän aatteeseen siinä, että naisetkin ovat individualismin korostaman ihmisyyden mukaisia: tasavertaisia sosiaalisia ja poliittisia toimijoita, ihmishenkilöitä. Ongelmallista tässä on se, että nainen äitiydessään on individualismin (johon ajatusperinteeseen myös essentialistisen äitiyden ”logiikka” nojaa) kannalta nähty puhtaasti ruumiillisuuteen liittyvänä - ja siksi ei-subjektina.

DiQuinzion ideana on haastaa ihmisyyden - sitä kautta myös naiseuden ja äitiyden - näkeminen ruumis-mieli-jaottelun kautta, jossa kaksi puolta ihmisestä voi irrottaa toisistaan erillisiksi osa-alueiksi. Ihminen ei taivu tällaiseen mielivaltaiseen jaotteluun, siksi ei myöskään naista äitinä voi sijoittaa yksinomaan ruumiillisuuden, materiaalin alueelle. DiQuinzio näkee, että individualismi ja essentialistisen äitiyden yhdessä kyseenalaistavat äitien subjektiviteetin ja samalla kieltävät ajatuksen subjektiviteetista, joka on sekä inhimillinen että erityisesti äidillinen. Tästä seuraavat oletukset, että nainen voi olla subjekti vain, jos hän ei ole äiti, ja että äidit sellaisenaan eivät voi olla yksilöllisiä toimijoita. DiQuinzio haluaa rikkoa individualismin rajoittunutta ruumis-mieli-jaottelua samoin kuin siitä johtuvan essentialistisen äitiyden ajatuksen. Hän näkee äitiyden muunakin kuin vain ruumiillisena toimintona ja toisaalta subjektiviteetin kokonaisuutena, johon liittyy paitsi sielu myös ruumis. Tämän ajattelun kautta äitiyttä voidaan tulkita essentialistisen äitiyden kuvaa moniulotteisemmin: äitiydessä on mahdollista löytää subjektiviteetti - tai subjektiviteetit, kuten eroa ja eroja korostavassa feminismissä esitetään. (DiQuinzio 1999, XII-XIII, 6, 11-13.)

Tuon DiQuinzion näkemyksen omassa tutkimuksessani tarkasteltavaksi juuri Ilonan kohdalla, koska hän edustaa modernia naiseutta, jossa subjektiviteetti tulee vahvasti havaittavaksi, ja se heijastuu myös hänen äitiyteensä. Samankaltaista itsellisyyttä on

tietysti muissakin tarkastelemissani naisissa - Loviisassa ja Malviinassa - mutta Ilonan erottaa näistä kahdesta naisesta se, että hän edustaa selkeästi uudenlaista aikakautta ja ajattelua, jossa korostuu muista riippumaton ja vapaa, omaa elämäänsä ohjaava yksilö.

Naisen subjektiisuus on ollut kiistanalainen asia kulttuurissa, jossa miehinen ymmärretään normiksi, ”ensimmäiseksi”. Kuten Simone de Beauvoirin teoksen ’Toinen sukupuoli’ (’Le Deuxième sexe’) nimestäkin voi ymmärtää, naiset ovat toisia, miehisen normin vastapuolia ja siksi subjektin sijasta objekteja. Koska subjektin asema ei lankea naiselle luonnostaan, naisen on taisteltava subjektiivensa puolesta. (Ks. de Beauvoir 1949/1999, Kosonen 1996, 194.) Tähän tilanteeseen joutuu Ilonakin kyläyhteisön edessä, jolle nuoren opettajattaren ajatusmaailma on vieras.

Rovasti: En tiedä, miten tämän asian alkaisin. Minun on ennenkaikkea kysyttävä, onko totta, että teidän luonanne on öisin käynyt eräitä mieshenkilöitä.

Ilona: On, herra rovasti, mutta yksikössä. Ainoastaan eräs.

Rovasti: Ehkä te myös suostutte sanomaan meille, kuka se mies on?

Ilona: En suinkaan, sillä se on yksityisasiani. ---

Rovasti: Teidän epäsiiveellinen käytöksenne saattaa joukossamme olevan kunniallisen miehen maineen epäilyksen alaiseksi.

Ilona: Olen täysi-ikäinen ja täysijärkinen ihminen.-- Kanssaihmisteni yksityiselämä on minulle pyhää. Senvuoksi en katso myöskään muilla olevan oikeutta kajota yksityiselämäni niinkauan kuin se ei vahingoita yhteiskuntaa.

Rovasti: Sitä juuri teidän käytöksenne tekee. Yhteiskunta ei voi sallia naisen harjoittavan kanssakäymistä miehen kanssa ilman laillista vihkimistä. --

Pyydän teitä sanomaan meille totuuden.

Ilona: Se totuus on yksityisasiani. En käsitä itsekään, miksi tulin tänne.

Minulla ei ole asiaa tänne. Minun elämäni on muualla. Jossain, johon te ette ulotu - siellä, missä rakennetaan rehellisempää maailmaa - ja armeliaampaa.

(NN 1995, 221, 223-224.)

On kiintoisaa analysoida, millaisena miehuus näyttäytyy tilanteessa. Aarne, joka on yhtä ”syyllinen” kuin Ilona, on johtokunnan silmissä uhri (objekti!), jonka maineen

vuoksi asia on selvitetävä. Kun Ilona suoraselkäisenä vastaa syytöksiin, asettuu ja asetetaan Aarne passiiviseen asemaan, pelkuriksi, joka yrittää paeta tilannetta viimeiseen asti ennen kuin vasta aivan näytelmän lopussa uskaltaa tehdä valintansa. Toinen miehisen suhtautumisen kannalta kiinnostava on kohta, jossa Simolan isäntä väittää olevansa Ilonan sulhanen. Nyt Ilonaan suhtaudutaankin myötämielisesti - hän ei enää olekaan siveetön uhka patriarkaatile. Mies-subjekti, joka vastaavassa tilanteessa ei ole siveetön, pelastaa objektiksi asetettavan naisen, koska tämä ei voi itse itseään pelastaa. Ilona ei kuitenkaan suostu maineensa pelastamisen vuoksi uhraamaan vapauttaan ja sitä mihin usko.

Simola: Älkäähän nyt, jo tämä kidutus saa riittää Minä olen se mies, joka on käynyt hänen luonaan ja pyydän jättämään morsiameni rauhaan.---

Rovasti: Olemme kovin noloina. Anteeksi nyt, neiti - se siitä salaamisesta seuraa. Etteivät ihmiset mene julkikihloihin. Aijai, Simola!

Simola: Älkäähän nyt, rovasti. Huomaatteko, että Simolankin sana voi tehdä Ilonasta yks'kaks siveellisen?

Ilona: Simolan isäntä, olette ollut suurenmoisen ystävällinen - minä kiitän teitä suuresta hyvydestänne. Mutta minä en voi...Minä valitan, mutta se ei ole totta. Simola ei ole se, joka kävi luonani. Valitan, etten voi tulla vaimoksenne, Simola, sillä pidän toisesta miehestä. On olemassa luonnonvoima, joka sitoo minut häneen.

(NN 1995, 225.)

Miksi tarkastelen Ilonaa näin laajasti kohdistamatta huomiotani suoraan hänen äitiyteensä, johtuu siitä, että haluan painottaa hänen hahmonsa itsemääräävyyttä, yksilöllisyyttä ja ihmisyyttä (vs. naiseus), jotka näkyvät varsinkin *Niskavuoren naisissa*. Ilonassa kyllä näkyy voimakkaana hänen naiseutensa, mikä korostuu hänen suhteessaan Aarneen, mutta tämän lisäksi Ilonaan yhdistyy jonkinlainen ”sukupuolettomuuden” tuntu - mikä johtuu siitä, että hänen hahmonsa ei ensisijaisesti määrityäkään hänen feminiinisyytensä vaan ihmisyytensä kautta. Tässä suhteessa Ilonan hahmo on aikakautensa esimerkillinen edustajana, jossa yhdistyvät ”Tulenkantajien aatemaailma, vuosisadan vaihteen vapaan rakkauden käsite, naisasialiikkeen itsenäisen naisen retoriikka ja yleisemmin sosiaalisten normien

rikkominen” (Ks. Koivunen 1999, 273). Ilonassa siis henkilöityy miehiseltä kannalta uhkanakin koettava naisasialiikkeen maskulinisointipyrkimys, joka Erik Ahlmanin mielestä (vuonna 1934) näkyy muun muassa työelämässä, koulutuksessa, avioliittomarkkinoilla ja avioliiton luonteessa, joka on muuttunut toveruussuhteeksi kahden tasavertaisen yksilön välillä (Ahlman 1934, 306). ’Uuden naisen’ pyrkimys maskulinisointiin voidaan - Ilonankin - kohdalla ymmärtää haluksi saavuttaa itsellisen subjektin asema perinteisen objektin paikan sijasta; saavuttaa tila, jossa sukupuoli ei ole ensisijaisin ihmisen paikkaa määräävä tekijä.

- Ilona äitisubjektina

Ilonassa korostuu äitiyden kohdalla ajatus luonnonlain toteutumisesta, kuten olen aikaisemmin todennut. Äitiys kuuluu luonnollisena elämän kiertokulkuun; tätä kautta Ilona liittyy omalla tavallaan Loviisan edustamaan matriarkaaliseen jatkumoon mutta Ilonan kohdalla äitiys ylittää matriarkaalisen paradigman yksinkertaisen luonnonmukaisen ajattelun - siihen yhdistyy ajatus vapaan, itsenäisen ja siksi pohjimmiltaan yksinäisenkin ihmisen aktiivisesta toiminnasta oman elämänsä ja yhteiskunnan puolesta. Ilonalle ei halua sen paremmin itselleen kuin lapselleenkaan elämää, joka asettaa ihmisen ennalta määrättyyn, valmiiseen paikkaan eikä hänelle riitä Loviisan materiaallinen, luontosidonnainen käsitys onnesta, vapaudesta ja totuudesta (Ks. NN 1995, 185).

Ilona: Minä olen valinnut toisen tien, Aarne. Minua tullaan työntämään ja polkemaan ja lyömään - lyömään ja kivittämään. Minä tulen taistelemaan ja hakemaan sitä vipua, jolla voin ravistaa sitä maailmaa, joka kieltäytyy suomasta minulle onnea. Ehkäpä sinuna ja minun poikani ei ole tarvitseva Niskavuoren kivettyntä mahtavuutta. Aarne, minä soisin meidän lapsellemme sellaista ominaisuutta, mitä siltä koskaan ei voida viedä. Sivistystä ja työkykyä. Aarne, hänen elämänsä tulee olemaan rikkaampi kuin Niskavuoren lasten elämä.

(NN 1995, 194.)

Ilona ei koe ahdistavana tai häpeällisenä aviotonta äitiyyttään eikä sen vuoksi pelkää tulevaakaan. Patriarkaalinen miehen elättäjyyttä korostava ajatus on Ilonalle vieras ja

hän kokee täysin luonnollisena ajatuksen, että voi itsenäisesti ja omalla työllään elättää itsensä ja lapsensa siinä missä mieskin. Ilona ei tarvitse Aarnea siksi, ettei osaisi tai kykenisi elää yksin (lapsensa kanssa) vaan siksi, että Aarnekin tarvitsee yhtä lailla Ilonaa. Äitiys ei siis estä Ilonaa elämästä vapaan ihmisen elämää; hänen ei sen vuoksi eikä essentialistisen äitiyden arvotuksiin nojaten tarvitse kahlita itseään mieheen (Vrt. Martta).

Ilona: -- Eikä sinun tarvitse surra minun puolestani. Minäkin jaksan pitää huolen lapsestamme, eikä äitimme tule hylkäämään minua. Minulle täytyy löytyä työtä. -- Miksi en tekisi työtä lapseni puolesta - meidän lapsemme puolesta, kun sinä olet siitä estynyt!

Aarne: Vai sellaiseksi sinä suunnittelet elämäsi?

Ilona: Yksinäisen, itsenäisen naisen elämää. Vastaan itse elämästäni.

Aarne: Ja mikä osa jää minulle yksinäisen naisen elämässä?

Ilona: En tule tuntemaan yksinäisyyttä niinkauan kuin pidät minusta, vaikka ei olisikaan luonani...Kun vain jäisit sellaiseksi, että voisini pitää sinusta, että itse hallitsisit elämäsi. --Ymmärrätkö, Aarne, en tahdo pyytää enkä pakottaa sinua jättämään perhettäsi ja Niskavuorta ja lähtemään kanssani. En tahdo vanna sinulle ikuista rakkautta, riippua kiinni sinussa, olla taakaksi sinulle. Meidän välillämme ei ulkonaisille seikoilla saa olla mitään valtaa. Sinä tulet kanssani, jos et voi olla tulematta.

(NN 1995, 193-194.)

Edellä esitetyn pohjalta Ilona kuvastaa ihmistä, joka on muutakin kuin oman sukupuolensa ja äidin roolin edustaja. Ilonan kohdalla voi tulkita ajatusta subjektiviteetin toteutumisesta myös äitiydessä: äitiys on tärkeä osa häntä mutta hän ei ripustaudu siihen tai esitä, että äitiys on hänen elämänsä ainoa sisältö. Nämä puolet näkyvät myös myöhemmässä vaiheessa Ilonan elämää: *Niskavuoren leivän* alkupuolella esitetään, miten Ilona ja Aarne ovat ”yhdessä pyrkineet eteenpäin”, ”rakentaneet itse oman elämänsä ” ja tehneet työtä perheensä ja lastensa puolesta. (Ks. NL 1995, 257, 261.) Käsitys miehen ja naisen roolista ja keskinäisestä suhteesta sekä heidän että lasten asemasta perheen sisällä on modernin demokraattinen ja linjassa Ilonan subjektiviteettia korostavan ajattelun kanssa. Tämä näkyy Ilonan ja Loviisan välisessä keskustelussa, jossa puhutaan perheen sisäisistä valtasuhteista. Ilona

ilmaisee uskonsa sellaiseen perhe-elämään, jossa kukaan ei määrää toista: ”*Mummu hyvä, kansanvalta on vallannut avioliitonkin meidän aikanamme. Meillä ei hallitse kukaan, eivät edes lapset.* (NL 1995, 292-293.)

Niskavuoren leipä on Ilonan hahmon kannalta kuitenkin taantumuksellinen näytelmä, sillä Ilona luopuu vanhanemännän ja Aarnen vuoksi omista ihanteistaan ja ideologiastaan ja antautuu vanhaa aikaa edustavan maahengen edessä. Pirkko Koski toteaa näytelmän olevan Wuolijoen vähiten menestyneitä teoksia, koska siitä puuttuu vanhan ja uuden, maaseudun ja kaupungin välinen jännite, jotka aiemmin *Niskavuoren naisissa* toteutuivat juuri Loviisan ja Ilonan hahmoissa (Koski 2000, 119). Kun Ilonan tehtäväksi *Niskavuoren leivässä* jää vastustuksesta huolimatta lopulta ”ihailla ja myötäillä Loviisaa” ja luopua omasta päämäärästään, näytelmän voi nähdä pikemminkin pysähtyneenä monumenttina kuin dynaamisena draamana. (Ks. Ammond 1980, 166; Koski 2000, 119.) Tämän pysähtyneisyyden varjoon vaipuu Ilonan hahmon myötä väistämättä myös hänen ilmentämänsä subjektiivisuus, naiseus ja äitiys, joista ei siksi nouse esiin mitään hänen henkilönsä kannalta erityistä - varsinkaan jos niitä vertaa *Niskavuorten naisten* kumoukselliseen nuoreen naiseen, hänen naiseuteensa ja alkavaan äitiyteensä.

Entäs nyt, Niskavuori? -näytelmässä Ilona jää leskeksi ja on vähällä murtua valtaisan huoli- ja työtaakan alle, jonka Niskavuoren velkaantuneen suurtilan emännuus on aiheuttanut. Ilonan aika menee talon asioiden hoitamiseen; hän on väsynyt, katkeroitunut ja elämänsä pettynyt ihminen, joka on hukannut elämänideologiansa ja aatteensa Niskavuorelle. Sota-aika luo oman raskauttavan leimansa talon naisten arkeen, joka koostuu paljosta työstä ja rintamalla olevien miesten tehtävien hoidosta - ja koska vanhaemäntä on sairas ja huonokuntoinen, jäävät kaikki tehtävät yksin Ilonan vastuulle. Kuten Ritva Nätkin toteaa, toinen maailmansota aiheutti suuria yhteiskunnallisia muutoksia ja rikkoi sukupuolten erilliset maailmat. Naiset joutuivat sota-aikana moniin tehtäviin niin kotirintamalla kuin sota-alueilla: vapaaehtoisen työssäkäynnin lisäksi naiset hoitivat perinteiset naisten työt mutta myös miesten tehtävät. (Ks. Nätkin 1997, 110.)

Aarnen kuolema samoin kuin tilanteeseen liittyvät henkiset ja taloudelliset paineet saattavat Ilonan epätoivoon - Niskavuoren emännän osa on raskas, ja sen myötä

muisto rohkeasta maailman vipuun tarttuvasta opettajattaresta häviää kaukaisuuteen. Vieras emännän rooli merkitsee Ilonalle oman itsellisyyden kadottamista, ja hänelle tulee helpommaksi mukautua yksinkertaiseen mutta fyysisesti väsyttävään maalaiselämään kuin yrittää pitää kiinni arvomaailmastaan ympäristössä, jonka todellisuus on juuri päinvastainen. Agraari elämäntapa kaikessa myönteisyydessäänkin (ks. seuraava esimerkki) näännyttää ja tylsistyttää ihmisen; Ilona kuvaa tätä tunnetta vertaamalla itseään kuivaksi vaahteranlehdeksi, jonka pakkanen on käpristänyt. (Ks. ENN? 1995, 338).

Ilona: Kun istuutuu tämän talon ruokapöydän päähän ja katsoo, että sekä omalla väellä että väellä tuvassa olisi kaikkea, kun nousee puoli viideltä aamulla koelypsylle, ja lumi talvisin narskuu saappaitten alla ja linnut keväällä laulavat, ja teeret ja metsot soivat järven takana ja lehmät ovat puhtoisia ja nirskuttavat heinää, ja valkoinen tuoksuva maito virtaa ämpäriin, silloin ei ajattele, vaan ottaa vastaan elämän antimet ja nauttii. Kun astuu miehensä kanssa koekentillä, ja kouluttaa taimia puutarhurin kanssa, auttaa karjakkoa punnitsemaan väkirehuja ja on viisi-kuusitoista tuntia jalkeilla, silloin on illalla niin väsynyt, ettei kirja kädessä pysy. Suoranainen ruumiillinen väsymys syöpyy ihmiseen ja tylsistyttää aivot. Kysymykset ja vastaukset seisovat taivaanrannalla rivissä ja odottavat puheille pääsyä eivätkä pääse.

(ENN? 1995, 339.)

Koska Ilona on emännyyden puristuksessa vähällä kadottaa aatteellisuutensa ja ihanteensa, oman subjektiivensa, on uhattuna myös hänen äitiytensä, jonka näen *Niskavuoren naisten* Ilona-tulkinnan perusteella voimakkaasti yksilölliseen subjektiviteettiin sidottuna. Vaikka *Entäs nyt, Niskavuori?* -näytelmästä välittyikin äidin ja lasten välillä vallitseva lämpö ja kiintymys, lapset jäävät jossain määrin etäisiksi suhteessa äitiinsä. Näytelmässä ei paljon kuvata Ilonan ja lasten välistä vuoropuhelua ja kohdat, joissa äidin suhde lapsiin tulee esiin, korostuu lasten aikuismainen huoli äidin ja isän avioliitosta tai äidin jaksamisesta. Ensimmäisessä näytöksessä tytär Lilli keskustelee Loviisan kanssa isästään, äidistään ja Martasta, heidän keskinäisestä suhteestaan ja suhtautumisesta lapsiin; samalla viitataan lapsen suulla Aarnen ja Ilonan avioliiton tilaan: *Kuule mummi, minä tiedän että isä tulee*

pian kotiin ja hän on luvannut äidille, ettei hän enää koskaan ryyppää (ENN? 1995, 311). Poika Paavo puolestaan keskustelee Juhani Multian kanssa äitinsä asemasta ja siitä, millaista lasten silmin katsottuna elämä Niskavuorella on:

Paavo: --Olette koko maailmasta tehneet surutalon, ja vielä muistutatte siitä joka hetki.

Juhani: Paavo, malta kapinallinen mielesi. Kyllä sinä sitä vielä tulet tarvitsemaan.

Ilona: Olisi kai selvintä, että lähtisimme nyt keittiöön kahville.

Paavo: Voi sitä äidin nöyryyttä. Tuollaiset Martta-tädit, jotka alusta loppuun ovat yrittäneet syödä hänet suuhunsa, ja että hän ne vielä noin nöyrästi taloon laskee.

Ilona: Mummissi tahtoi tavat hänet.

Paavo: Ja ylimalkaan, kuka täällä on emäntä, äiti vai mummi? Voi, pehtori, kyllä meidän täytyy ruveta tuota äitiä pönkittämään.

(ENN? 1995, 345-346.)

Ilonan eheytyksen kannalta on merkittävää Juhani Multian saapuminen Niskavuorelle. Ilona alkaa samanhenkisen Juhanin kautta vähitellen löytää kadonnutta aatteellisuuttaan ja elämänonneaan, jotka emänniys osaltaan on vienyt ja joita äitiyskään sellaisenaan ei ole voinut taata. Juhanin sanoista voi käsittää Ilonan elämäntilanteen - sen, mitä hänelle on viimeisten vuosien aikana tapahtunut ja kuinka se on vaikuttanut hänelle läheisten ihmisten elämään:

Juhani: --Mutta maa piti kiinni. Ja vanha äiti, joka oli valmis luopumaan omaisuudestaan, haki hänet takaisin Niskavuorelle. Ja Ilona, joka näki äidin uhrauksen, ei jaksanut pysyä kiinni aatteissaan, vaan unohti kaiken sen, minkä oli tahtonut tehdä ihmiskunnan hyväksi. Hän eli vain auttaakseen yhtä miestä. Ja kaikki se, mistä Aarne oli Ilonassa pitänyt, hukkui kokonaan. -- Te olisitte ollut hänen pelastuksensa, jos olisitte pysynyt rohkeana taistelijana. Mutta te antauduitte Niskavuorelle ja vanhalle-emännälle.

(ENN? 1995, 351-352.)

Juhani myös lausuu ääneen Ilonan lapsia koskevan totuuden: *He ovat molemmat luonnollisia ja iloisia lapsia ja ovat kärsineet Niskavuoren synkkyydestä. Eikä ihmekään, muori kuin mikäkin Himalaja ja äiti, jolla on silmät kuin haavoittuneella hirvellä.* (ENN? 1995, 340.) Juhani näkee ulkopuolisen silmin, että lapset ovat joutuneet kärsimään niskavuorelaisesta elämäntavasta, jonka mukaan maa ja tila ovat omistajalleen kaikki kaikessa ja jota noudattamaan Ilonakin on tahtomattaan antautunut: ”*Aivan kuin me kantaisimme maata selässämme, emmekä itse kulkisi maan selässä*” (ENN? 1995, 339). Näin Ilona on kuitenkin toteuttanut elämäntapaa, jonka on alkujaan kokenut itselleen täysin vieraaksi ja jolta hän on toivonut omien lapsiensä säästyvän todetessaan *Niskavuoren naisissa*, etteivät hänen lapsensa tarvitse Niskavuoren kivettyntä mahtavuutta ja että heidän elämänsä tulee olemaan rikkaampi kuin Niskavuoren lasten elämä (NN 1995, 194). Aivan näin ei siis kuitenkaan ole käynyt.

Erityisesti essentialistisen äitiyden kannalta on olennaista huomata, että äitiys yksin ei tyydytä Ilonaa tai anna hänen elämälleen tarkoitusta: hän katsoo itseään alaspäin vaikka onkin kyläläisten kunnioittama Niskavuoren emäntä (Ks. ENN? 1995, 362). Ilona, jonka äitiys on ollut voimakkaasti sidoksissa yksilön subjektiviteettiin, on nyt itsensä ja ihanteensa hukanneena kadottanut myös äitiyttään kannattelevan voiman. Siksi äitiys sellaisenaan ei saa Ilonaa tuntemaan itseään kokonaiseksi tai onnistuneeksi ihmiseksi. Ilonan kohdalla eheytyksen taustalla onkin lopulta uskallus katsoa menneisyyteen ja nähdä satuttavakin totuus; hän voi syyttää Aarnea tämän heikkoudesta mutta ei omasta pelkuruudestaan. Ilona itse on vastuussa omasta elämästään ja onnellisuudestaan - Ilona ymmärtää tämän totuuden ja voi sen kautta saavuttaa kadoksissa olleen subjektiivensa.

5. LUOKKASIDONNAINEN HETA - ÄITIYS ULKOISTETTUNA ROOLINA

5.1 Niskavuoren ylpeä tytär

Heta Niskavuoren elämäkulkuru rinnastuu monessa mielessä Loviisan elämään ja tilanteeseen. *Niskavuoren nuoressa emännässä* Heta ja Loviisa elävät kumpikin 1880-luvun maalaiskulttuurissa nuorina naisina ja rikkaiden talonpoikaistalojen tyttärinä, joita elämä kuitenkin kuljettaa erilaisiin suuntiin. Persoonalliset erot tulevat esiin jo NNE:n alkuvaiheissa. Siinä missä Loviisa näyttäytyy vaatimattomana ja nöyränä, Heta ilmentää täysin toisenlaista linjaa; hän on ylpeä ja kova, voimakastahtoinen ja -sanainen. Niskavuoren vanhimpana tyttärenä Heta on tottunut emännöimään talossa, jonka isännyyttä on hoitanut naimaton veli Juhani ja jonka käytännön emännyyteen vanha emäntä on jo pitkään ollut kykenemätön. Kun Loviisasta tulee nuori emäntä, kokee Heta oman asemansa uhatuksi; agraarissa kulttuurissa naisen korkeimpana statuksena pidetty emännöisyys siirtyykin ulkopuoliselle Loviisalle. Heta ilmaisee Loviisaa kohtaan tuntemansa katkeruuden ja kateuden vähättelemällä Loviisaa ja korostamalla omaa rooliaan talon tyttärenä ja siten oikeana henkilönä emännöimään Niskavuorta. Loviisa ei piittaa Hetan käytöksestä niin kauan kuin avioliiton solmimisen todelliset syyt pysyvät salassa, mutta kun totuus paljastuu, muuttuu myös Loviisan suhtautuminen Hetaan:

Heta: Vastahan äite saatiin viime viikolla hautaan ja nyt on jo täällä uusi komento.

Loviisa: Niin on, Heta hyvä. Minusta on nyt tullut Niskavuoren emäntä, ja on kai parasta, Heta, että sinä ahkeroit kapiointesi kanssa, koska kerran hääsi ovat pian. Minä kyllä tulen tässä emännöidyssä toimeen, kyllä mummu on minua tarpeeksi ohjannut talon asioissa.

Heta: Kun minä kuuntelen, niin en voi muuta kuin ihmetellä. Kylläpä sinä olet yht'äkkiä tässä talossa paisunut. Ja tuollainen nöyrä minä kun taloon tuotiin.

Loviisa: Kullakin on nöyryytensä aika.

Heta: Et sinä ole omaisiamme, olet otettu tänne vain lapsia tekemään.

Loviisa: Rahojeni vuoksi, tiemmä.

(NNE 1995, 35-36.)

Heta esitetään ylpeänä naisena, joka ei ”muhinoista” (NNE, 29) huolimatta kelpuuta suosiolla ketään sulhasekseen - toisaalta annetaan myös ymmärtää, että vaikealuontoinen Heta ei miestä niin vain saisikaan:

Kustaava: Ei Heta kuitenkaan enää miestä saa, vaikka kuinka paljon pitsejä päällensäripustaisi. Kun on kapiotkin jo kolmasti parsittu...

(NNE 1995, 12.)

Heta: Ole huoleti, kyllä minä talon hoidan.

Kustaava: Voi, voi, entäs kuka Hetan hoitaa?

Heta: Älkää huolehtiko. Kyllä minä itseni hoidan.

Antti: Parasta onkin, ei sinua ainakaan kukaan mies hoida.

(NNE 1995, 18.)

*Heta: Ei nyt talon tyttäret rupea vesisaaveja kantamaan, niinkuin nykyinen emäntä.-- Mutta sen minä kyllä sanon, että kun Korinterin Iita otettiin taloon minun kapioitani tekemään, niin sen sijaan tuodaan Helsingistä silkkihamekankaita ja pannaan Iita neulomaan Loviisalle juhlapukuja.--
Juhani: Kuule, Heta, kyllä se vain ilonpäivä tulee olemaan tälle talolle, kun sinut kapioidesi kerran täältä viedään. Kyllä Roope-raukka itselleen ristin hankkii.*

(NNE 1995, 49-50.)

Niskavuoren nuoren emännän tapahtumista ja puheista ilmenee, että Hetalla on useampiakin miehiä, joiden kanssa hän on jonkinasteisessa kanssakäymisessä. Juhani puhuu Hetan naittamisesta paitsi edellä mainitulle Roopelle myös Huovilän Pekalle - näiden lisäksi Heta on kiinnostunut myös Martti-rengistä sekä koreasta tukkilaisesta, jotka molemmat ovat puolestaan ihastuneita Malviinaan (Ks. NNE 1995, 20, 18, 23). Hetan kohdalla näkyy suomalaisen agraarikulttuurin suhtautuminen naisen seksuaalisuuteen - naiset miellettiin seksuaalisiksi olennoiksi eikä seksuaalinen

pidättyvyys ollut kovin merkittävää naiseuden onnistuneen ja hyväksyttävän esityksen kannalta. Naisen seksuaalinen aktiivisuus ei ollut ehkä kovin ihailtavaa tai suositeltavaa muttei toisaalta erityisen tuomittavaakaan. (Ks. Löfström 1999, 157-158, 188.)

Niskavuoren Hetassa vietetään ensimmäisessä kohtauksessa Hetan ja Niskavuoren rengin Akustin häitä. Heta nai itseään alempisäätyisen miehen, koska on raskaana, eikä lapsen biologinen isä - talollinen Lammentaustan Santeri - enää välitä Hetasta, joka puolestaan ei halua jäädä aviottomaksi äidiksi. Akustin Heta antaa uskoa olevan tulevan lapsensa isä. Avioliittonsa myötä Heta joutuu lähtemään pois synnyinkodistaan ja muuttamaan mitättömään Muumäen hökkeliin. Ylpeä Heta alkaa uurastaa uuden talon eteen eikä salli kenenkään - varsinkaan niskavuorelaisten - ilmestyvän Muumäelle, ennen kuin uusi pytinki on valmis. 17 vuotta kuluu, kunnes työ on valmis. Ajan kuluessa myös lapset Jaakko (biologinen isä Santeri), Aliina ja Kerttu varttuvat isoiksi vähitellen suurtilaksi muuttuvalla Muumäellä, jossa perheen lisäksi elää keskeisenä henkilönä rampa Siipirikko. Hän on piika ja kotiapulainen mutta myös Akustin ystävä ja lasten rakastama äidin ”korvike”, jolta lapset saavat välittämistä ja rakkautta, jotka etäinen ja ankara Heta heiltä kieltää.

Heta elää samaisessa agraariyhteiskunnassa, josta Loviisan kohdalla on jo puhuttu. Tässä maailmassa avio- ja perhe-elämä on enemmänkin arkista, raskasta työtä yhteisen hyvän puolesta kuin romanttista yhdessäoloa. Tilanne on samankaltainen sekä Niskavuorella että Muumäellä; kummassakin talossa tehdään yhdessä työtä tulevaisuuden ja tulevien polvien turvaamiseksi. Ainainen raadanta korostuu erityisesti Akustin mutta myös Hetan kohdalla, jonka hahmo kuvaa hyvin ahkeraa ja sisukasta suomalaista talonpoikaista naista. Mutta jos Hetaa vertaa Loviisaan, jälkimmäisen motiivina nähdään työskenteleminen maan ja lasten puolesta, kun taas Hetan ahertamisen ja omaisuuden keräämisen aiheuttaa halu saada itselle ulkoista arvostusta ja elää sen ideaalikuvaan mukaan, joka Hetalla on rikkaasta talonpoikaissäädystä ja sen naisista:

*Siipirikko: Aina emäntä vain rahaa ajattelee, eikä itseäänkään yhtään sääli.
Onkos se nyt laitaa, että emäntä itse joka aamu jo puoli viideltä navetassa
häärii? -- Minnekäs emäntä sitten niitten rahojensa kanssa joutuu?*

Heta: --Rahoilla rakennetaan uusi pytinki.

Siipirikko: Mikäs tätä pytinkiä enää vaivaa? Isännälle se kyllä kelpaisi.

Heta: Mutta ei Niskavuoren tyttärelle.

(NH 1995, 102.)

Heta: --Toistakymmentä vuotta olen joka aamu puoli viideltä ollut navetassa ja joka päivä valvonut, ettei tuo Siipirikko antaisi rengeille täyttä maitoa.

Kas, kun se Siipirikko itsekin on rengin sukua -- Ja että sitä Siipirikkoa olenkin sietänyt seitsemäntoista vuotta! Mutta nyt se on loppu, nyt saavat muut minua passata. Tästä lähtien minä istun keinustuolissa ja luen lehtiä ja lapset ja piijat ja mies saavat passata mua!

Iita: Kyllä emäntää passata pitää. Mutta onhan Akusti aina passannut

Hetaa. Omasta tahdostaanhan Heta on täällä häärännyt.

Heta: Tottakai omasta tahdostani, vai luuleeko Iita että minä olen niitä, jotka toisten tahdosta hääriävät? Mutta veljelleni Juhanille ja Loviisalle minä tahdon näyttää paljonko sitä omasta tahdosta on häärietty. Minut kun paiskattiin tänne rengin vaimoksi Muumäen suonsilmään pitäjän perukoille. Nyt suvulle näytetään kuka tässä rengin vaimona on.

(NH 1995, 112- 113.)

Heta hahmottaa itsensä jatkuvasti Niskavuoren tyttärenä ja Akustin renkinä, joka on saanut isännän arvon vain naimakauppojensa kautta. Vaikka Akusti ja Hetakin tekevät kovasti työtä (rakennetaan uusi pytinki ja navetta, ostetaan maita ja metsiä), ja Akustille myönnetään mitä moninaisempia titteleitä osoituksena kyläläisten osoittamasta arvostuksesta, Heta ei ole tyytyväinen. Hän ajattelee jatkuvasti, että kaikki Akustin saama kiitos johtuu siitä, että tämä on nainut Niskavuoren tyttären. Hetan ajattelu ilmentää useammallakin tapaa hänen hahmoonsa liittyvää tragiikkaa: nähdessään itsensä vain rengin naimana rikkaan talon tyttärenä hän näkee itsensä myös kauppatavarana, jolla ei ole muuta kuin välineellinen arvo. Samalla hän kieltää kohdaltaan mahdollisuuden rakkauteen ja välittämiseen, koska näkee Akustin miehenä, joka on naimakauppansa myötä mahdollistanut asemansa kohentamisen ja rikastumisen eikä Hetalla yksilönä ole avioliiton solmimisessa mitään merkitystä. Tämä ajattelu näkyy näytelmän loppuun saakka ja ilmenee siinä, kuinka Heta haluaa yhä enemmän ulkoisia merkkejä korostamaan omaa talollista alkuperäänsä ja

peittämään häpeää siitä, mihin on joutunut. Mutta vaikka Heta lopulta saakin kaiken ulkoisen haluamansa, suhtautuminen Akustiin ja lapsiin - ja omaan itseen - ei muutu: Heta näkee ihmiset aina vain ulkoisen, syntymässä saadun statuksen kautta. Surullista on, että vähätellessään Akustia ja lapsiaan Heta asettaa paitsi heidät myös itsensä ulkoisen aseman rajaamaan tilaan, jossa inhimillisten tunteiden ilmaisu ja välittäminen aviovaimona ja äitinä tulevat mahdottomiksi. Tämä koituu vahingolliseksi ennen kaikkea Hetalle, joka ulkoisiin seikkoihin perustuvalla suhtautumisella tuo esiin oman vähäisen itsearvostuksensa.

Heta: Ei meillä ole varaa kouluttaa poikia niinkuin Niskavuorella. Sitä paitsi, rengin lapsia ne ovat ja kova pää niillä on. Saavat jäädä taloa hoitamaan, kun ei ole varaa vierasta väkeä pitää.

Loviisa: Kuule nyt, Heta, Akusti on erinomainen isäntä ja viisaasti talonsa hoitanut. Älä nyt rupee häntä renkinä kohtelemaan vieraittesi aikana

Heta: Kun on rengiksi syntynyt, niin rengiksi jää. -- Sitä ylennetään, koska se on Niska-vuorelta nainut. Koska Akusti on Niskavuoren Hetan mies. Niin ne kaikki häntä kutsuvatkin. No, sinähän et ole syntyisin Niskavuorelta. ---

Loviisa: Kuule nyt, Heta. Etkö käsitä, että mitä enemmän sinä miestäsi väheksyt, sitä enemmän väheksyt myös itseäsi?

(NH 1995, 114, 116.)

5.2 Äitiys yhteiskunnallisten tapahtumien heijastelijana

Sen lisäksi, että *Niskavuoren Heta* -näytelmä kertoo talontyttären ja entisen rengin avioliitosta ja Muumäen perhe-elämästä ja tapahtumista, näytelmä valottaa myös suomalaisia historiallisia käännekohtia ja yhteiskunnallisia muutoksia. Äitiyden kannalta mielenkiintoisia yhteiskunnallisia aiheita ovat kansalaissota ja sääty-yhteiskunnan vähittäinen hajoaminen, koska nämä asiat koskettavat konkreettisesti Hetan ja Akustin perhe-elämää ja vaikuttavat heidän ihmiskäsityksiinsä sekä siten myös heidän äidin ja isän rooleihinsa.

Kun Heta jää ihmiskäsityksessään ulkoisen ja luokka-aseman vangiksi, on Akustin suhtautumistapa päinvastainen. Näytelmän kuluessa rengistä tulee isäntä mutta myös Osuuskassan puheenjohtaja ja maamiesseuran esimies, terveydenhoitolautakunnan puheenjohtaja, kirkkoväärti ja kunnallisneuvos. Missään vaiheessa Akusti ei kuitenkaan osoita suuremmin välittävänsä lukuisista titteleistään - hän näkee itsensä Akustina, ihmisenä ihmisten joukossa. Tittelit ovat näytelmässä enemmänkin Hetan himoitsemia ulkoisen aseman osoittavia merkkejä, joita Heta ei kuitenkaan lopulta arvosta, koska niiden saajana on Akusti. Kohtauksessa, jossa eletään vuotta 1918 ja kansalaissodan aikaa, Heta painostaa Jaakkoa osallistumaan sotaan ja taistelemaan valkoisten joukossa punaisia vastaan. Myöhemmin samassa kohtauksessa Akusti ilmaisee oman kantansa Jaakolle ja ilmentää samalla laajemminkin omaa ihmiskäsitystään:

Akusti: Voi Jaakko. Että tällaisen onnettomuuden piti maallemme tapahtua. Tässä minä olen palvellut äitiäsi ja kasannut omaisuutta, kovaa on työ ollut, ristiluissa alkaa tuntua tuo ojan kaivu, ja sitten menee maailma sekaisin ja lopuksi ei räknätä niitä rikkauksia, jotka olen saavuttanut vaan jellaa ainoastaan se miten ihmisten kanssa on ollut. Kun ihmiset nyt ovat tulleet susiksi toisilleen, niin kuinkas minun käy, kun en minä tahtoisi olla susi en yhtä enkä toista kohtaan. Koettaisinpa vain auttaa.

(NH 1995, 125.)

Akustin sanat korostavat hänen humaania elämänkatsomustaan, jossa eniten merkitsevät ystävyys, välittäminen ja toisten auttaminen - ihmisen ulkoisella asemalla ei ole Akustille merkitystä. Akusti näkee itsensä ulkoisista määreistä vapaana ihmisenä, ja samalla tavoin hän näkee myös muut ihmiset. Jukka Ammondin ymmärtää Akustin tietyllä ”wuolijokimaisella tavalla luokkahenkiseksi”, mikä ilmenee siinä, että isäntänäkin Akusti on tietoinen sosiaalisesta alkuperästään, jota ei tahdo koskaan unohtaa. Ammondin sanoin ”Akusti käyttäytyy vaatimattoman rengin tavoin niin Hetan vastaleivottuna aviomiehenä ja Muumäen rappiotilan uutena isäntänä kuin lopulta varakkaana suurmaaomistajanakin”. Tämän tulkinnan mukaan Akusti ei kuitenkaan pidä itseään renkinä korostaakseen vaatimattomuuttaan vaan murtaakseen jäykkiä luokkarajoja; osoittaakseen ettei usko ulkoisiin seikkoihin perustuvaan

ihmisten luokitteluun ja staattiselle paikalle määrittämiseen. (Ks. Ammond 1980, 183.)

Akusti ei anna yhteiskunnallisten muutosten ja asemansa muuttumisen vaikuttaa omaan maailmankatsomukseensa, mutta Hetan kohdalla tilanne on päinvastainen ja heijastuu myös hänen äitiyteensä. Ulkoisten seikkojen vaikutus näkyy esimerkiksi Hetan suhtautumisessa lastensa kouluttamiseen, minkä suhteen hän eroaa selvästi Loviisasta. Hetan käsitys on yksipuolinen: maalaiset rengin lapset eivät tarvitse koulua. Hetalle riittää, että lapset hallitsevat ne tehtävät, joita talonpidossa, taloudenhoidossa ja maanviljelyksessä tarvitaan (Ks. NH 1995, 114). Opiskeluun liittyvät sivistykselliset ja henkiset päämäärät eivät liikuta Hetaa, kun taas Loviisa kokee omien lastensa kohdalla nämä puolet tärkeiksi. Tässä korostuvat *Niskavuoren nuoressa emännässä* voimakkaasti esillä olevat suomalaisuus- ja suomenkielisyysaate sekä talonpoikaisen sivistyksen kehittäminen. Loviisa haluaa rakentaa lapsilleen parhaimman mahdollisen perustan tulevaisuutta varten, mahdollistaa ennen kaikkea henkiseen perintöön rakentuvan itsearvostuksen ja suomalaisen talonpoikaisen sivistyksen. Heta sitä vastoin ei näe tätä koulutukseen ja opiskeluun liittyvää sivistävää ja suomalaisuusaatetta ajavaa puolta tai ei välitä siitä.

Hetan olemuksessa ja äitiydessä on toistuvaa ristiriitaisuutta siinä, kuinka hän suhtautuu perheeseensä ja tätä kautta myös itseensä. Jos Heta ei vähättele perheenjäseniään näiden alhaisen alkuperän vuoksi, hän vaatii käytöstä tai toimintaa, joka on isäntämäistä, valkoista tai talolliselle sopivaa ja joka peittäisi renkimäisen alkuperän: ”*Ei isännän huone mikään valjashuone ole. Vie remmit valjashuoneeseen, äläkä töllistele siinä kuin mikäkin renkipoika. Ja lähde pukeutumaan.--No nyt se vei ne remmit kuiteskin. Harmittaa, kun Jaakolla on rengin tavat. -- Ei Juhani koskaan kulje miesten jälkiä korjaamassa.*” (NH 1995, 112.) Hetan suhtautumistapa korostuu kohtauksessa, jossa eletään kansalaissodan aikaa. Yhteiskunnalliset mullistukset, luokka- ja sisäpoliittiset konfliktit ovat kärjistyneet niin pahoin, että seurauksena on sotatila, joka aiheuttaa Muumäellä ristiriitoja: Akusti ei kannata kumpaakaan puolta, ja lapset ovat vastoin Hetan tahtoa omaksuneet isänsä kannan. Hetalle aseellinen konflikti antaa mahdollisuuden valita selkeästi puolensa; hän haluaa olla valkoinen kuten oikeiden talollisten kuuluu ja samaa hän toivoo pojaltaan Jaakolta. Heta painostaa esikoispoikaansa, koska Niskavuoren Aarnekin ”tappelee isänmaan

puolesta” - ja koska Heta ei halua ihmisten ajattelevan, että muumäkeläiset ovat punaisia. Jaakko ei halua lähteä, ja samaa mieltä on myös Lammentaustan Santeri, joka vastoin Hetan tahtoa ”sotkeutuu perheen asioihin” (Ks. NH 1995, 128). Tilanne paljastaa, kuinka Heta ylpeyden ja statusseikkojen vuoksi on valmis hyväksikäyttämään omaa lastaan. Koska Heta ei voi antaa anteeksi Santerille nuoruuden aikaisia tapahtumia, hän ei myöhemminkään salli biologisen isän olevan missään tekemisissä poikansa kanssa huolimatta siitä, kuinka paljon se Santerille - ja Jaakollekin - merkitsisi. Lasta käytetään tilanteessa itsekkäästi välineenä omien tarkoitusperien ajamisessa. Pojan, ”äidin ainoan”, on lähdettävä, koska äidin ylpeys ja tarve korostaa luokkaeroja ja ulkoista valkoisuutta vaativat sitä.

Kun Hetaa tarkastelee suhteessa essentialistiseen äitiyteen nousee esiin puolia, jotka liittyvät paitsi Hetaan ja hänen suhteeseensa lapsiinsa mutta myös Siipirikoon ja Akustiin. Vaikka Heta on lastensa biologinen äiti, on Siipirikolla merkittävä vaikutus lapsiin; onhan hän samassa taloudessa asuvana ja perheen arjessa mukana olevana välittömästi sidoksissa myös lasten elämään. Siipirikon merkitys ”äidin korvikkeena” tiivistyy seuraavassa esimerkissä:

Aliina: Koko elinikäsi sinä olet palvonut ja palvellut Heta Niskavuorta.

Akusti: Et sinä ymmärrä niitä asioita. Näin se elämä on ollut ja mennyt ja nyt se tekee ankarasti loppua.

Aliina: Älä puhu lopusta, isä. Katsos, on niin monia asioita, joita minä en voi antaa anteeksi äidille.

Akusti: Äidillensä pitää aina antaa kaikki anteeksi.

Aliina: En minä voi antaa anteeksi, että hän Siipirikon talosta pois ajoi.

Siipirikko oli häntä palvellut yli kaksikymmentä vuotta. Meille lapsille hän oli kuin äiti. Siipirikko-raukka.

(NH 1995, 138.)

5.3 Heta - patriarkaalisesta ajattelun 'paha' äiti?

Jos Hetaa vertaa Loviisaan ja hänen kokonaisvaltaiseen äitiyteensä, johon liittyy matriarkaalisesta paradigman piirteitä, voi nähdä Hetan olevan kaukana tästä ajattelutavasta. Heta on nainen ja äiti, jolle asema, luokka ja varakkuus ovat ihmisarvon mittareita - nämä liittyvät myös patriarkaaliseen hahmotustapaan (Ks. Korte 1988, 140-141). Loviisan perimmäinen ymmärrys, että hän emäntänä ja äitinä on osa elämän kiertokulkua ja osa jotakin, joka on yhtä ihmiselämää suurempaa, ei rinnastu Hetan ajattelutapaan, jossa kaikki toiminta suunnataan vain siihen, että perhe (=Heta) saavuttaa ulkoista kunnioitusta ja pönkittää omaa asemaansa. Lasten merkitys tässä kunnianhimoisessa elämäntehtävässä on välineellinen: lasten syntymistä ei voi estää, eli he ovat "välttämätön paha" mutta voivat varttuessaan toimia oivana työvoimana.

Heta: Kyllä minä tässä vielä hosumattakin olen. Kun lapset kasvavat, niin kyllä saatte vielä kaikki minua passata. Ja sen minä sinulle sanon - ei yhtään kakaraa enää. Kolme saa riittää.

Akusti: No, no, älä nyt noin jyrkästi puhu. Mikä se Muumäen maisemakaan olisi ilman koiria ja lapsia.

Heta: Kyllä tässä molempia on jo ihan tarpeeksi. --

(NH 1995, 107.)

Hetan kommentti kertoo toisaalta agraarikulttuurin todellisuudesta; lapsia syntyi paljon ja heidän osanaan oli osallistua perheen arkeen ja työntekoon, toisaalta sanoissa välittyvä vahva negatiivinen lataus; "kakarat" estävät Hetaa elämästä haluamaansa elämää, kun hän joutuu pakosta huolehtimaan jälkeläisistään sen sijaan, että hän olisi se, jota passattaisiin. Jos Hetan hahmoa äitinä tai hänen ajatuksiaan äitinä olemisesta suhteuttaa essentialistisen äitiyden oletuksiin ja arvotuksiin, voi nähdä, että *Niskavuoren Hetan* todellisuus on kaukana ihanteista.

Hetan voi siis ymmärtää patriarkaalisesta yhteiskuntamallin kannattajana siinä, että hän tukee mallin tapaa asettaa ihmiset paikalleen - rooleihin ja asemiin, miehiin ja naisiin, isäntiin ja renkeihin - mutta hän ei kuitenkaan itse vahvana ja dominoivana henkilönä

tahdo sopeutua patriarkaatin hänelle määräämään naisen asemaan. Hetan tavoissa ja toiminnassa on kovuutta ja katkeruutta, jotka viestittävät siitä, ettei hän ole tyytyväinen paikkaansa - siis lopulta naiseuteensa. Hän on katkera siitä, että ”mitätön” Akusti saa työstään ja toiminnastaan kunniaa, titteleitä ja arvonimiä, vaikka myös Heta on tehnyt työtä kaiken tuon puolesta. Näiden asioiden korostuminen kertoo Hetan turhautumisesta; vaikka Akusti on vain renki, hän ohittaa Hetan yhteisöllisessä merkittävyudessa, koska on mies. Heta selittää Akustin menestyksen johtuvan siitä tosiseikasta, että mies on nainut hänet.

Heta: -- Sitä ylennetään, koska se on Niskavuorelta nainut. Koska Akusti on Niskavuoren Hetan mies. Niin ne kaikki häntä kutsuvatkin.

Juhani: Kyllä sinä erinomaiset naimiskaupat teit, kun sen Akustin otit. Tai pitäisikö minun nyt sanoa, että se Akusti sinut otti.

Heta: Kyllä se Heta oli, joka uskalsi sellaisen rähjän miehen ottaa, ja Hetan rahoillahan tämä kaikki on tehty.

Juhani: Pienet ne Hetan rahat olivat.

Loviisa (nauraen): Se Akustin arkku taisi olla oikea kultakaivos.

Heta: Eikö sitä Akustia ole nyt tarpeeksi kehuttu! Kukaan ei muista kuinka paljon minä olen tässä työtä tehnyt.

(NH 1995, 114-115.)

Miten edellä esitetty patriarkaaliseen kulttuurin asettautuminen vaikuttaa Hetan äitiyteen? On useaan kertaan todettu, että patriarkaalinen näkemys äitiydestä on rajoittunut ja asettaa äidin sangen ahtaaseen rooliin - tästä on ääriesimerkkinä juuri essentialistinen äitikäsite. Heta ei kuitenkaan asetu tähän malliin; hän ei tyydy osaansa tai hae hyväksyntää yhteisöltä äitinä vaan enemmänkin ”maskuliinisena” naisena, jolle äitiys on tosiasia, jolta ei voi välttyä mutta joka ei kuitenkaan sellaisenaan tuo tyydytystä hänen elämäänsä.

Patriarkaatissa kuva äitiydestä kärjistyy kahdenlaiseksi stereotyyppiksi; äiti on joko uhrautuva ja ylilempeä tai paha, omistava ja tuhoava. Nämä kuvat kertovat, kuinka äiti saattaa heijastaa lapsiinsa patriarkaatin häneen itseensä kohdistamat paineet - molemmissa on kyse tilanteesta, jossa patriarkaatin näkemykseen mukautuva äiti

yrittää ahtaassa tilassaan saada jotakin itselleen. 'Hyvä' äiti hoivaa itseään lapsensa kautta, 'paha' äiti saa valtaa ja tyydytystä lapsensa kontrolloimisesta. 'Pahan' äidin tyrannimaisuuden, omistushalun ja kontrolloinnin voi aiheuttaa turhautuminen, joka johtuu naisen pakottamisesta objektiksi sen sijaan, että hän saisi toteuttaa itseään aktiivisena yksilönä, subjektina. Tämä lienee myös Hetan kohdalla esittämäni maskulinisointipyrkimyksen sekä siten hänen kovan äitiytensä taustalla; objektiasema on turhauttava, ja maskuliiniseen samastuminen voi tuottaa jonkinlaista tyydytystä naiselle, joka ei pysty asettumaan annettuun paikkaansa. (Ks. Kaplan 1992, 47-48, 81.) Patriarkaatin näkökulmasta Hetan on 'paha' tyrannimainen äiti mutta tarkastelemalla syitä, jotka vaikuttavat "pahuuden" taustalla, kuva on mahdollista nähdä tätä moniulotteisempänä. Tämän tulkinnan perusteella Hetan ongelma onkin miehinen yhteiskunta, joka ei anna hänelle riittävästi tilaa ja mahdollisuuksia ilmentää itseään naissubjektina.

Emotionaalinen estyneisyys ja kompleksisuus kuvastavat Hetan subjektiuteen ja naiseuteen liittyviä vaikeuksia eivätkä ne voi olla vaikuttamatta myös hänen äitiyteensä. Kylmyys ja kovuus voivat Hetan tapauksessa olla keino etäistää ja vieraannuttaa itsensä lapsista, joihin hän ei estyneisyytensä vuoksi kykene muodostamaan selkeää ja läheistä tunnesuhdetta. Etäistämistä voi nähdä esimerkiksi Hetan tavassa korostaa lasten alhaista alkuperää, joka erottaa jälkeläiset hänestä itsestään ja hänen talollisesta taustastaan:

Iita: Kerttu ja Aliina valittavat, etteivät ole päässeet Niskavuorelle. Lapset olisivat niin mielellään nähneet serkkujaan.

Heta: Vielä mitä. Niskavuoren tyttäret ovat kaikki käyneet tyttökoulun ja pojat ovat opin tiellä. Mitäs ne Muumäen kouluttamattomat lapset - Kertulta ei juuri tule sanaa suustaan ilman hohtimia.

(NH 1995, 111.)

Loviisa (Aliinalle): Jokos sinä olet kansakoulusta päässyt?

Heta: Mitäs kansakouluja tässä, sillä on niin huono pää. Otettiin pois koulusta, kun kotona on työtä.

Loviisa: Hyvänen aika, tytön täytyy saada jotakin oppia. Ethän aio kuulemma Jaakkoakaan kouluttaa.

Heta: Mitäs koulua tuollaiset rengin lapset tarvitsevat. -- Ei meillä ole varaa kouluttaa poikia niinkuin Niskavuorella. Sitä paitsi; rengin lapsia ne ovat jo kova pää niillä on.

(NH 1995, 113.)

Asettaessaan lapsensa itseään alempiarvoiseen asemaan Heta oikeuttaa myös näkemyksensä lapsista talon palvelusväkenä, jonka ei tarvitse käydä kouluja; eiväthän lapset ole ”niskavuorelaisia”. Tätä suhtautumista voi pitää jälleen etäännyttämiskeinona: nähdessään lapsensa palvelijoina pystyy Heta ylläpitämään erillisyyttään lapsistaan ja näin vahvistamaan myös kovan äidin rooliaan.

Hetan suhtautumisessa lapsiin on eroja sen suhteen, onko kyseessä poika Jaakko vai tyttäret Aliina ja Kerttu. Jälkimmäisiin eli Akustin lapsiin Heta suhtautuu yksiselitteisen kovasti ja alistavasti, mikä herättää tyttärissä kahtalaista käyttäytymistä: vanhempi tytär Aliina on kovaluontoinen ja uskaltaa nousta äitiään vastaan kun taas nuorempi Kerttu on ahdistunut ja pelokas ja turvautuu lapsista eniten Akustiin ja Siipirikkoon. Hetan suhde Jaakkoon on tytärsuhdetta monimutkaisempi: Jaakko poikana on äidin elämän tärkein mies (vrt. aikaisemmin käsitelty agraarikulttuurin äiti-poika-suhde) mutta tämän lisäksi Jaakko on myös talollisen poika, mikä tekee hänestä rengin jälkeläistä paremman. Tätä Heta haluaa toisaalta painottaa - toisaalta hän vahtii visusti, ettei poika ole tekemisissä biologisen isänsä kanssa eikä totuus tulisi koskaan julki. Jaakon avulla Heta voi loukata Santeria, joka on aikoinaan jättänyt raskaana olevan Hetan toisen naisen vuoksi; tätä häpeää Heta ei halua koskaan antaa Santerille anteeksi.

Heta: Kukonojan pojat yrittävät tänä yönä Tampereelle. Saat lähteä niiden kanssa. Valkoiset ovat tulossa sinne. Täältä menee iso joukko poikia.

Jaakko: Mutta kun isä ei tahdo, että minä lähtisin.

Heta: Ole vaiti. Isäisikö sinun pitää totella? Hän ajattelee niinkuin muutkin rengit. Kaikki isäntien pojat lähtevät. Renkiselut vain punaisia hyysäävät. --

Jaakko: Mutta jollen minä tulekaan enää takaisin?

Heta: Älä puhu sillä lailla - eihän minun helppoa ole lähettää sinua. Ainoa sinä olet, Jaakko äidin ainoa. Mutta jollei mennä sotaan, niin ne vievät meiltä

maat ja mannut. Menehän sinne Niskavuoren Aarnekin tappelemaan isänmaan puolesta. Kai sinunkin on tapeltava Muumäen puolesta.
(NH 1995, 122-123.)

Santeri: Minä kuulin Kukonojalta, että sinä aiot lähettää Jaakonkin pohjoiseen päin.

Heta: Mitä se sinulle kuuluu?

Santeri: Kuuluu miten kuuluu. Jos et sinä sentään lähettäisi Jaakkoa. - Minulla ei ole lapsia. Kun Esteri kuoli, jäin aivan yksin.

Heta: Mitä se minulle kuuluu, ettei sinulla ole lapsia! Ja mitä tekemistä sinulla on minun poikani kanssa? Mitä ihmettä sinä sekaannut minun perheeni asioihin? --

Santeri: Kyllä sinä osaat olla pirullinen, Heta. Minä pidän Jaakosta. Meidän elämämme on niin kummallisesti järjestynyt. Esteri oli erehdys.

Heta: Vai erehdys! Pitäisitkö Jaakosta, jos hän olisi köyhän ja halveksitun naisen äpärä? Lähde täältä ennen kuin ajan sinut ulos!

Jaakko: Äite, minä olen päättänyt, etten minä lähde.

Heta: Vai olet sinä sen päättänyt.

Santeri: Se on oikein, Jaakko. On sinulla muutakin tekemistä.

Heta: Rengin pojan ne tahtovat sinusta tehdä. Et ole rengin poika, kuuletko et ole!

(NH 1995, 128-129.)

Hetan tapauksessa nousevat pohdittavaksi äitiyteen liittyvät ongelmalliset puolet ja vaikeudet, jotka essentialistisessa ajattelussa on pyritty häivyttämään, jopa kokonaan kieltämään. Kuten nykyisessä nais- ja äitiystutkimuksessa todetaan, äitiys on asia, joka herättää myös kielteisiä tunteita - jopa siihen saakka, etteivät kaikki naiset halua äideiksi. Hetan kohdalla voi olla kyse myös tästä asiasta: hänen aikanaan (naimisissa olevalla) naisella ei ole mahdollisuutta vapaaehtoisesti kieltäytyä äitiydestä vaan se on hyväksyttävä luonnollisena tosiasiana huolimatta siitä, millaisia tunteita äitiys naisessa herättää. Hetan 'pahan' äitiyden voi tulkita siten myös äitiyteen liittyvien kielteisten puolten kärjistymisenä, mikä johtuu siitä, että Hetalla ei naituna naisena ole äitiyden sijaan muuta mahdollisuutta toteuttaa itseään.

5.4 'Äitimisen' sukupuolisidonnaisuus?

Tutkin *Niskavuoren Hetan* kohdalla vielä lyhyesti niin sanottua äitimisen ('mothering') käsitettä, jonka valossa pohdin sekä isän ja äidin että biologisen ja ei-biologisen vanhemman välistä eroa suhteessa lapseen ja hoivaamiseen. Mothering-termi tulee amerikkalaiselta naistutkijalta Nancy Chodorowilta, ja se viittaa lapsen syntymän jälkeiseen huolenpitoon ja hoivaamiseen, jota lapsi saa osakseen (yleensä) vanhemmiltaan. Äiti on perinteisesti ollut määräävästi ensisijainen vanhempi, joka on viettänyt aikaa lastensa kanssa ja ollut heistä kasvatusvastuussa. Chodorow toteaa, että naisten äitimistä on aina pidetty itsestään selvänä; näin raskaana oleminen ja synnyttäminen on automaattisesti liitetty yhteen hoivaamisen kanssa. Naisen äitiminä on Chodorowin mukaan kuitenkin luonnollistettua, ei luonnollista - tämä johtuu patriarkaalisen yhteiskunnan miehille ja naisille asettamista opittavista sukupuolirooleista (gender). Siksi äitiminä ei ole luonnollisesti naiselle määräytyvä tehtävä vaan huolenpitoa, josta kuka tahansa lapselle läheinen ihminen voi olla vastuussa. (Ks. Chodorow 1979, 3, 7-9.)

Analysoin 'äitimistä' kaikista Niskavuori-näytelmistä vasta *Niskavuoren Hetan* kohdalla johtuen Akustin hahmosta, jonka kautta äitimisen sukupuolisidonnaisuus kyseenalaistuu. Muissa Niskavuori-näytelmissä mieshenkilöt jäävät melko ohuiksi eikä niissä keskitytä kuvaamaan lapsen ja isän suhdetta vaan enemmänkin poikamiehen ja äidin (tai emännän) välistä sidettä. Äitimisen ongelmana tulee kyllä esiin esimerkiksi Martan kohdalla, jonka vastapuolina suhteessa lapsiin näyttävät Aarne ja erityisesti Ilona, mutta koska tarkastelen äitimistä ennen muuta sukupuolisidonnaisena kysymyksenä, se todentuu ennen kaikkea Akustin ja Hetan kohdalla. Akusti on äitimisen kannalta erityisen kiinnostava, koska hän edustaa miehuudessaan puolia, joita on perinteisesti totuttu pitämään naisellisina ja äidillisinä. Kun Heta on kylmä, kova ja ei-hoivaava, on Akusti se, jolta lapset (muutkin ihmiset) saavat lämpöä ja huolenpitoa. Tämä tekee Akustin erikoislaatuiseksi paitsi perinteisen agraarin miehuuden esittämisen kannalta myös essentialistisen äitiyden kannalta ja

haastaa kysymään, onko äidin roolin toteuttaminen, hoivaaminen, vain äidin tehtävä vai voiko myös isä hoivata?

Muumäellä näkyy, että äitiminä ei luonnostaan lankea biologiselle äidille - tässä kohtaa *Niskavuoren Hetassa* rikotaan selvästi essentialistista äitiyskäsitystä vastaan: Heta suorastaan kieltäytyy äitimisestä. Vaatiessaan Akustilta passaamista Heta odottaa palvelemista myös omilta lapsiltaan; siksi Hetan äidillinen vuorovaikutus lastensa kanssa onkin enimmäkseen kurinpitoa, vaatimusten esittämistä ja uhkailua. Tällaisessa tilanteessa lapset joutuvat hakemaan välittämistä ja huolenpitoa muualta ja onneksi saavat sitä Akustilta ja Siipirikolta. Hetan äidillinen kylmyys jättää jälkensä lapsiin, erityisesti herkkään Kerttuun, joka hakee turvaa isästään - ainoasta ihmisestä, jota Kerttu ei pelkää (Ks. NH 1995, 116). Akustin ja tyttären välistä kiintymystä ja yhteyttä kuvastaa kohta, jossa Akusti testamenttaa Kertulle äitinsä vanhan rintaneulan, köyhältä äidiltä jääneen ainoan esineen, johon liittyy oma symboliikkansa. Sen voi nähdä kuvastamassa sellaista yhteyttä ja rakkautta läheisten ihmisten välillä, jota ei maallisten rikkauksien omistamisellakaan saavuteta. Heta ei saa rintaneulaa, joka olisi hänelle vain rahassa mitattavaa materiaa vaan sen saa ”näkyvätön lapsi” Kerttu, jolla on erityinen paikka isänsä sydämessä.

Hetan kylmyyden rinnalla korostuu Akustin ’äitiminä’ vielä hänen lämpimässä suhtautumisessaan Jaakkoon, jonka biologinen isä Akusti ei ole. Tämän tosiasian Akusti vastoin Hetan luuloa tietää itsekin, mutta biologisella vanhemmuudella ei näytä olevan hänelle itselleen suurta merkitystä; Jaakko on kaikesta huolimatta hänen poikansa. Koska Akusti ei asetu ulkoapäin annettujen asemien tai roolien sitomaksi (tällaiseksi voi ymmärtää myös biologisen isyyden, joka on Hetalle hänen hahmolleen tyypillisesti tärkeä asia, minkä vuoksi salaisuutta on hysteerisesti varjeltava), juuri Akusti voi vapauttaa perheen Hetan ”häpeästä” ja kertoa Jaakolle totuuden. Akustin suhteessa lapsiinsa ja erityisesti suhteessa Jaakkoon rikkoutuu perinteinen sukupuolisidonnainen ja biologiseen sukulaisuuteen perustuva äitimiskäsitys. Sen sijaan korostuu ajatus vanhemmuudesta ja äitimisestä tehtävänä ilman ehtoja tai rajoja: vanhempi on ennen mitään muuta se, joka rakastaa lastaan. Tämän rinnalla biologinen äitiys/ vanhemmuus on itseisarvona merkityksetön.

6. PÄÄTÄNTÖ

Olen tarkastellut työssäni Hella Wuolijoen Niskavuori-näytelmäsarjaa ja sen vahvoja nais- ja äitihahmoja. Näkökulmani on painottunut kahtaalle; olen toisaalta analysoinut äitejä suhteessa suomalaisen yhteiskunnan muutokseen ja toisaalta verrannut äitejä patriarkaalisesta hahmotuksesta kumpuavaan essentialistisen äitiyden ideologiaan, joka juontuu patriarkaalisesta naisnäkemyksestä ja korostaa äitiyttä naisen elämän merkityksenä ja ainoana sisältönä. Tätä ajatusta perustellaan naisen reproduktiivisilla kyvyillä ja naisen ”luonnollisilla” ominaisuuksilla, joihin yhdistyy ajatus naisen seksuaalisuudesta ei-itseisarvona vaan äitiyteen johtavana. Essentialistinen äitiys näin ollen myös naiseuden - se näkee feminiinisen subjektiviteetin maternaalisena ja vaatii tätä samaa subjektiviteettia kaikille naisille. Näin nainen asetetaan mahdottomaan asemaan: essentialistinen äitiys vaatii naiselta äitiyttä mutta se representoi äitiyden tavalla, joka kieltää äidin ja naisen yksilöllisen subjektiviteetin. (Ks. DiQuinzio 1999, XIII.)

Niskavuori-näytelmät sijoittuvat 1880-1940-luvun väliseen ajanjaksoon, suomalaisen yhteiskunnan kehittymisen kannalta merkittävään vaiheeseen. Tämä vaikuttaa myös näytelmien äiteihin, ja heidät voikin nähdä selkeästi kuvastamassa erilaisia ajanjaksossa vaikuttaneita ideologioita ja käsityksiä. Loviisa ja Heta elävät talonpoikaiskulttuurin kukoistusaikaa ja ilmentävät yhteisöllistä agraaria emännyyttä, vaikkakin toisistaan poikkeavalla tavalla: Loviisa elää tulevien sukupolvien hyväksi, kun taas Heta keskittyy omaan itseensä ja ulkoiseen asemaansa. Myös Malviina elää samaisessa agraarikulttuurissa, mutta köyhänä palkollisena Malviina edustaa työläistä yksinhuoltajaäitiä. Maalaisaikakautta myöhäisempää ja modernimpaa aikaa kuvastavat kaupunkilaiset Martta ja Ilona. Heistä Martta ilmentää kielteisesti kärjistynyttä porvarillista naiseutta ja Ilona ”uutta naiseutta”, jonka vapaamielinen ajatusmaailma lähenee sosialistista maailmankatsomusta.

Olen analysoinut Loviisaa suhteessa 1880-luvun talonpoikaiskulttuuriin ja siinä ilmeneviin yhteiskunnallisiin muutoksiin, joilla on ollut vaikutuksensa myös naisen aseman hahmottamiseen. Aikalaisessa ajattelussa talonpoikainen nainen oli ennen muuta yhteisönsä hyväksi elävä emäntä, ja emännyyteen yhdistettiin moninaisia

odotuksia ja tehtäviä. Emäntä oli paitsi kotitaloutta ja tilaa hoitava ”toimitusjohtaja” myös äiti ja vaimo, joka oli vastuussa lastensa ja miehensä hyvinvoinnista. Äitiyteen ja vaimouteen liittyvät puolet korostuivat snellmanilaisen keskiluokkaisen ajattelun voimistuessa 1800-luvun lopulla, jolloin aatteet vähitellen alkoivat vaikuttaa myös talonpoikaisessa kulttuurissa. Loviisa vastaa naiseudessaan ja äitiydessään aikakautensa vaatimuksiin, kuten luvussa 2 osoitetaan, mutta hänen hahmonsä ei ole yksiselitteinen tai selkeä. Kompleksisuus ilmenee varsinkin suhteessa essentialistisen äitiyden käsitteeseen.

Vaikka Loviisa Niskavuori on nainen, jolle perhe ja lapset merkitsevät paljon, hän ei ole ideologisen essentialistisen äitiyskäsitteksen mukainen äiti. Kuten on todettu, Niskavuori-näytelmien maailmassa lapset ovat erottamaton ja itsestään selvä osa elämää, mikä ajatus kyllä yhdistää tätä maailmaa ja essentialistisen äitiyden käsitteisiin mutta lasten syntyminen ei silti passivoi naisia toimimaan vain lastensa parissa. Niskavuoren emännän elämä on paljon muutakin kuin biologisten lasten äitiyttä, ja tämä seikka erottaa Loviisan patriarkaalisesta essentialistisen äitiyden käsitteestä. Loviisa ei ole lastensa edestä uhrautuva epäitsekkäs äiti vaan nainen, joka uhrautuu ennen kaikkea omaamansa maahengen vaatimusten edessä - samaa hän odottaa myös lapsiltaan. Äitiys ei Loviisan kohdalla ole siis vain lasten synnyttämistä, hoivaamista, ehdoitta ja epäitsekkäästi rakastamista vaan elämästä ja maasta sekä sen kannattamista ihmisistä huolehtimista. Biologisella äitiydellä ei ole tässä lopulta kovinkaan suurta merkitystä. Edellä esitetty liittyy Loviisan analyysissä esiin tuotuun patriarkaalisesta paradigman mukaiseen jatkumoon ja tekee hänestä luontoäidin kaltaisen ”Suuren Äidin” hahmon. (Vrt. Korte 1988, 138).

Malviinassa henkilöityvät rohkean ja itsenäisen työläisen yksinhuoltajaäidin puolet. Hänessä on paljon samaa kuin Ilonassa, ja naisia onkin mahdollista analysoida rinnakkaisina hahmoina, koska he molemmat edustavat yksilöllistä uutta aikaa, joka törmää agraarikulttuurin yhteisöllisiin vaatimuksiin. Mutta kun Ilonan aikana voi yksilön onni voittaa, on Malviinan kohdalla toisin: hänen on lähdettävä Niskavuorelta. Malviina ei kuitenkaan hylkää lastaan vaan uhmaa yhteiskunnan paheksuntaa ja jatkaa elämäänsä yksinhuoltajana. Kun Malviinaa tarkastelee 1800-luvun lopun patriarkaalisesta aatteellisesta kontekstista, hänet voi nähdä nuhteettoman ja laillisen äidin Loviisan vastakohtana; isättömän lapsen siveettömänä

ja huonona äitinä. Koska näytelmä kuitenkin sijoittuu agraariin maailmaan, jossa naisen seksuaalisuutta ja aviotonta äitiyttä ei jyrkästi paheksuta, Malviinan hahmo ei ole yksiselitteisen negatiivinen. Kuten tulkinnassani esitän, Malviina ja Loviisa eivät kumpikaan taivu dualistisen ajattelun teennäiseen vastakohtajaotteluun; Loviisa ei ole ”hyvä” eikä Malviina hänen vastakohtanaan ”paha” äiti vaan molemmat representoivat inhimillistä ja moniulotteista ihmisyyttä. Suhteessa miehiseen yhteiskuntaan he sijoittuvat ennemminkin rinnakkaisiin kuin vastakkaisiin asemiin, sillä molemmat joutuvat uhraamaan yksilöllisyytensä ja omat halunsa ja mukautumaan yhteiskunnan yhteisöllistä etua painottaviin vaatimuksiin.

En ole pyrkinyt analyysissäni vastakohtajaotteluun, jossa näkisin äidin hyvänä tai huonona, vaan kokonaisvaltaiseen näkemykseen, jossa äiti on inhimillinen yksilö. Tämä ajatus nousee tärkeäksi erityisesti Hetan ja Martan äitiyttä analysoitaessa. Heidät voi nähdä epäonnistuneina essentialistisen äitiyden näkökulmasta katsottuna, koska äitiys on heille enemmänkin ulkoisesti omaksuttu rooli kuin omaan tahtoon liittyvä asia. Olen tulkinnut Hetaa naisena ja äitinä, joka tunnustaa kyllä patriarkaalista yhteiskuntajärjestystä mutta ei kykene itse asettumaan tai jäämään järjestyksen hänelle määräämälle ”naisen paikalle”. Hetalle ei riitä perinteisten naisroolien (äiti tai emäntä) toteuttaminen eikä sen myötä saatu yhteisön hyväksyntä; sen sijaan hän pyrkii ”maskuliinisuudellaan” ja ”isännöimisellään” saavuttamaan itselleen uskottavuutta. Samalla hän etäännyttää itsensä lapsistaan ja saa heidät hakemaan hoivaa ja huolenpitoa Siipirikolta ja Akustilta, joka Hetan vastapainona edustaa perinteisiä sukupuolirooleja rikkovaa ja ulkoista arvottamista vastustavaa ajattelua. Akustin hahmossa voi nähdä essentialismiin kohdistuvaa kritisointia, jota Hetan äidillinen estyneisyys ja kylmyys korostavat: hoivaaminen, empatia ja huolenpito eivät ole erityisesti naisellisia ominaisuuksia vaan puolia, jotka voivat kuulua myös mieheen ja miehuuteen - tähän liittyen tarkastelen analyysissäni äitimisen käsitettä.

Niskavuori-näytelmien analyyseissa on Martta yleisesti tulkittu porvarillisen naisen kielteiseksi kuvaksi. Hän on Hetan tavoin nainen, jolle äitiys liittyy ennen kaikkea ulkoiseen asemaan: jotta Martta edustaisi täydellisesti porvarillista ideologiaa, hänen on täytettävä tietyt ulkoiset standardit, jotka ideologia naiselle asettaa. Porvarillinen katsomus nojautuu essentialismin naiseus- ja äitiyskäsitteisiin, ja näihin luonnottomiin

odotuksiin Martta pyrkii vastaamaan mutta epäonnistuu. Martan toiminta ja hänen tekemänsä valinnat saavat essentialistisen äitiyden ihanteelliset puolet lopulta kääntymään hänen hahmossaan päälaelleen, jolloin Martta pahimmillaan näyttäytyy itsekkäänä oman edun tavoittelijana ja lapsiaan hyväksikäyttävänä huonona äitinä. Kun ENN? -näytelmässä Martan esikoispoika Ville kaatuu sodassa, voi tragedian nähdä patriarkaatin rangaistuksena Marttaa kohtaan, joka on rikkonut essentialistista ideologiaa vastaan ja joka siksi menettää patriarkaatin korkeimmaksi arvottaman suhteen, äidin ja pojan välisen myyttisen yhteyden. Toisaalta tämän menetyksen kautta Martta saa myös kunniaa, sillä nyt hän voi asettautua *Mater dolorosa*n kaltaiseksi marttyyriksi - onhan hän antanut äidin uhrin isänmaan puolesta.

Ilonan kohdalla analyysini painottuu naisellisen ja äidillisen subjektiviteetin tarkastelemiseen. Ilona eroaa muista niskavuorelaisista naisista, koska hän on koulutettu ja itsenäinen työssäkäyvä kaupunkilaisnainen ja ilmentää tässä mielessä uudenlaista naiseutta, mikä yhdistää hänen hahmonsa yhteiskunnalliseen muutosprosessiin ja siinä tapahtuvaan naisen aseman muuttumiseen. Sukulaishahmonsa Malviinan tavoin Ilona edustaa maailmankuvaa, jossa yksilön onni ja rakkaus ovat ensisijaisia. Ero Malviinaan ilmenee siinä, että Ilona toimii uskomiansa asioiden puolesta ja vastustaa avoimesti vanhanaikaista ajatusmaailmaa. Ilonassa korostuvat itsenäisyys ja muista riippumaton ajattelu, ja nämä puolet liittyvät erottamattomasti myös hänen äitiyteensä - jossa voi havaita essentialististakin väritystä esimerkiksi siinä, että Ilona näkee *Niskavuoren naisissa* tulevan äitiytensä täysin positiivisena ja luonnollisena asiana. Äitiys ei kuitenkaan ole Ilonan elämän ainut sisältö. Ennen muuta NN:ssa Ilonan hahmo kuvastaa modernia ja tiedostavaa naista, joka ei äitiydessäänkään asetu valmiiseen malliin vaan muovaa mieluummin maailmaa ja malleja sellaisiksi, että voi elää niissä. Tässä ajattelussa Ilona ilmentää mitä parhaimmin yksilöllisen elämän ihannetta, joka mahdollistaa myös äitisubjektuuden.

Niskavuori-näytelmien äitien kohdalla voi puhua äitiyden moninaisuudesta ja moni-ilmeisyydestä; naisista, jotka ilmentävät äitiydessään omaa persoonallisuuttaan ja ajatusmaailmaansa. Loviisan, Malviinan ja Ilonan tapauksissa tämä ilmenee niin, että äitiys rakentuu persoonan ja subjektuuden pohjalta ja niiden varaan. Martan ja Hetan kohdalla äitiys määrittyy päinvastaisesti, enemmänkin ulkoa annetun mallin

mukaisena. Martan ulkoisena mallina on essentialistinen äitikuva, johon hän yrittää väkisinkin sopia; Heta puolestaan jää luokkasidonnaisuuden ja statusmäärittelyjen vangiksi, mikä suhtautuminen ei jätä tilaa äitiyden ilmentämiselle muuna kuin aseman edellyttämänä ulkoisena velvollisuutena.

Niskavuorelaisten naisten tarkasteleminen äitiyden näkökulmasta herättää erilaisia kysymyksiä ja ohjaa mahdollisten jatkotutkimusten poluille. Tutkimukseni osoittaa, että äitiys on moniulotteinen rooli ja kokonaisvaltainen osa naisen elämää; se on paitsi yksityinen asia myös yhteiskunnallinen ”tehtävä”. Siksi äitiyttä on mahdollista tarkastella useista eri näkökulmista - myös todellisuutta representoivassa kaunokirjallisuudessa ja sen tutkimuksessa. Äitiyden yhteiskunnalliset ulottuvuudet ja vaatimukset sekä näiden suhde yksilön äitiyteen kiinnostavat minua myös jatkossa. Olisi mielenkiintoista tutkia esimerkiksi sitä, millä tavoin kirjailijan sukupuoli vaikuttaa (vai vaikuttaako se) siihen, millä tavoin äitiyttä ja siihen liittyviä ulottuvuuksia (esimerkiksi yksinhuoltajaäitiyden kuvaaminen) kirjallisuudessa tuodaan esiin.

LÄHTEET

Primaarilähteet

Wuolijoki, Hella (Tervapää, Juhani) 1995: *Niskavuoren naiset* (1936), *Niskavuoren leipä* (1938). *Niskavuoren nuori emäntä* (1940), *Niskavuoren Heta* (1950), *Entäs nyt, Niskavuori?* (1953) teoksessa *Niskavuoren tarina*. Helsinki: Otava.

Sekundaarilähteet

Ahlman, Erik 1934: ”Naisliikkeen pyrkimyksistä”. *Valvoja-Aika* 1934, 303-311.

Albertson Fineman, M. 1995: *The Neutered Mother, the Sexual Family and Other Twentieth century Tragedies*. New York: Routledge.

Ammond, J. 1980: *Niskavuoren talosta Juurakon torppaan. Hella Wuolijoen maaseutunäytelmien aatetausta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä studies in the arts* 14.

Ammond, J. 1886: *Teatterista valkokankaalle. Hella Wuolijoen näytelmien ja elokuvasovitusten vertailua*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä studies in the arts* 27.

Ammond, J. (Toim.) 1988: *Hella Wuolijoki kulttuurivaikuttaja. Vuosisata Hella Wuolijoen syntymästä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä studies in the arts* 29.

Ammond, J. 1989: *Nainen kovan onnen lapsena: näkökulma Minna Canthin ja Hella Wuolijoen traagiseen naiskuvaan*. Teoksessa Kajannes, K. (Toim.) 1989: *Nainen ja kirjallisuus. Juhlakirja apulaisprofessori Jenny Liljalle 8.3. 1989*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Anttonen, A. 1994: *Hyvinvointivaltion naisystävälliset kasvot*. Teoksessa Anttonen, A, Henriksson, L. & Nätkin, R. (Toim.) 1994: *Naisten hyvinvointivaltio*. Jyväskylä: Gummerus.

- Anttonen, A. 1997: *Feminismi ja sosiaalipoliittika. Miten sukupuolesta tehtiin yhteiskuntateoreettinen ja sosiaalipoliittinen avainkäsite*. Tampere: Tampere University Press.
- Apo, S. 1995: *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Beauvoir, S. de 1946/1999: *Toinen sukupuoli*. Helsinki: Tammi.
- Biedermann, H. 1996: *Suuri symbolikirja*. Juva: WSOY.
- Butler, J. 1990: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. London: Routledge.
- Chodorow N. 1979: *The Reproduction of Mothering. Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. Berkeley and Los Angeles: University of California.
- Cotterell, A. 1996: *Maailman myytit ja tarinat*. Porvoo: WSOY.
- DiQuinzio, P. 1999, *The Impossibility of Motherhood. Feminism, Individualism, and the Problem of Mothering*. New York, London: Routledge.
- Gordon, T. 1991: Feministiäidit; nuorallatanssia arjessa ja myyteissä. Teoksessa Nopola, S. (Toim.)1991: *Äiti tuu ikkunaan. Äitiys - elämä vai kohtalo?* Porvoo: WSOY.
- Haila, V. A. & Heikkilä, K. 1951: *Suomalaisen kirjallisuuden historia*. Helsinki: Otava.
- Hartmann, H. 1981: The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union., teoksessa Sargent, L. (Toim.)1981: *Women and Revolution. A Discussion of the Unhappy Marriage of Marxism and Feminism*. London: Pluto Press.
- Helén, I. 1997: *Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*. Tampere: Gaudeamus.
- Häggman, K. 1994: *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Suomen historiallinen seura. Historiallisia tutkimuksia. Helsinki.
- Hämäläinen, H. 1935: *Katuojan vettä*. Porvoo: WSOY.
- Härkönen, A-L: 2001: *Heikosti positiivinen*. Helsinki: Otava.
- Jallinoja, R. 1983: *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana*. Porvoo: WSOY.

- Jokinen, Eeva 1996: *Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Julkunen, R. 1994: *Suomalainen sukupuolimalli - 1960-luku käänteenä*. Teoksessa Anttonen, A., Henriksson, L. & Nätkin, R. (Toim.) 1994: *Naisten hyvinvointivaltio*. Jyväskylä: Gummerus.
- Juutila, U-M. 1989: *Luvattomat rakkaudet - Aino Kallas*. Teoksessa Nevala, M-L. (Toim.) 1989: *"Sain roolin johon en mahdu"*. *Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*. Helsinki: Otava.
- Kaplan, A. E. 1992: *Motherhood and representation. The Mother in Popular Culture and Melodrama*. London and New York: Routledge.
- Karkama, P. ja Koivisto, H. (Toim.) 1999: *Ajan paineessa. Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta*. Helsinki: SKS.
- Kiiskinen Cia 2001: *Äitiyspakkaus*. Helsinki: WSOY.
- Koivunen, A. 1995: *Isänmaan moninaiset äidinkasvat. Sotavuosien suomalainen naisten elokuva sukupuoliteknologiana*. Turku: Suomen elokuvatutkimuksen seura.
- Koivunen A. 1998: *Monumentin hiljaisuus - Loviisan (1946) paikka kansallisessa kieliopissa*. Teoksessa Viikari, A. (Toim.) 1998: *40-luku. Kirjoituksia 1940-luvun kirjallisuudesta ja kulttuurista*. Helsinki: SKS.
- Koivunen, A. 1999: *Vieras nainen tuli taloon ja muita sukupuolijuonia - Niskavuoren naiset ja 1930-luvun kulttuurikriisi*. Teoksessa Karkama, P. ja Koivisto, H. (Toim.) 1999: *Ajan paineessa. Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta*. Helsinki: SKS.
- Koivunen, A. ja Liljeström, M. 1996: *Kritiikki, visiot, muutos - feministinen purkamis- ja rakentamisprojekti*. Teoksessa Koivunen, A. ja Liljeström, M. (Toim.) 1996: *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Koivunen, H. 1996: *Madonna ja huora*. Helsinki: Otava.
- Korte, I. 1988: *Nainen ja myyttinen nainen*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Koski, P. 2000: *Kaikessa mukana. Hella Wuolijoki ja hänen näytelmänsä*. Helsinki: Otava.
- Kosonen, P. 1996: *Subjekti*. Teoksessa Koivunen, A. ja Liljeström, M. (Toim.) 1996: *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

- Laisi, H. 1987: Työläisäidin emansipaatio. Porvarillisen naisasialiikkeen ja työläisnaisliikkeen mielipide-eroista. Teoksessa Saarinen, A., Hänninen-Salmelin, E. & Keränen, M. (Toim.) 1987: *Naiset ja valta. Näkökulmia hyvinvointivaltioon*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Laitinen, K. 1984: Suomen kirjallisuus 20- ja 30-luvulla. Yleispiirteitä ja taustaa. Teoksessa Juutila, U-M, ja Saarenheimo, K. (Toim.) 1984: *Hurma ja paatos. Näkökulmia 1920- ja 1930-luvun kirjallisuuteen*. Turku: Turun Yliopisto. Kirjallisuuden ja musiikkitieteen laitos. Sarja A, n:o 9.
- Laitinen, K 1997: *Suomen kirjallisuuden historia*. Helsinki: Otava.
- Lassila, P. (Toim.) 1999: *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Helsinki: SKS.
- Laurila, V. 1947: Hella Wuolijoki näytelmäkirjailijana. Teoksessa Hellaakoski, A. Ja Jäntti Y. A. (Toim.) 1947: *Suomen kirjallisuuden vuosikirja*. Porvoo: WSOY.
- Lerner, G. 1986: *The Creation of Patriarchy*. New York: Oxford University Press.
- Liljeström, M. 1996: Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Koivunen, A. ja Liljeström, M. (Toim.) 1996: *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Liljeström, M. 2000: Adrienne Rich: Runoilija ja feministi. Teoksessa Anttonen, A, Lempiäinen, K. & Liljeström, M. (Toim.) 2000: *Feministejä - aikamme ajattelijoita*. Tampere: Vastapaino.
- Löfström, J. 1999: *Sukupuoliero agrarikulttuurissa - ”se nyt vaan on semmonen”*. Helsinki: SKS.
- Nenola, A. 1986: *Miessydäminen nainen. Naisnäkökulmia kulttuuriin*. Helsinki: SKS.
- Niemi, I. 1965: *Näytelmäkirjailijoita*. Teoksessa Sarajas, A. (Toim.) 1965. *Suomen kirjallisuus Joel Lehtosesta Antti Hyryyn. Osa V*. Helsinki: SKS & Otava.
- Niemi I. 1988: *Vaimot, akat, rouvat, emännät*. Teoksessa Ammond, J. (Toim.) 1988: *Hella Wuolijoki kulttuurivaikuttaja. Vuosisata Hella Wuolijoen syntymästä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä studies in the arts 29.
- Nieminen, A. 1951: *Taistelu sukupuolimoraalista*. Helsinki: WSOY.
- Nätkin, R. 1991: *Siveettömät, itsekkäät, emansipeeratut*. Teoksessa Nopola, S. (Toim.) 1991: *Äiti tuu ikkunaan. Äitiys - elämä vai kohtalo?* Porvoo: WSOY.

- Nätkin, R. 1997: *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ollila, A. 1993: *Suomen kotien päivä valkenee...Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*. Helsinki: SHS.
- Ortner, S. ja Whitehead, H. (Toim.) 1981/1989: *Sexual Meanings: The Cultural Construction of Gender and Sexuality*. New York: Cambridge University Press.
- Pohjola-Vilkuna, K. 1995: *Eros kylässä: maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa*. Helsinki: SKS.
- Pulkkinen, T. 2000: Judith Butler - Sukupuolen suorittamisen teoreetikko. Teoksessa Anttonen, A, Lempiäinen, K. & Liljeström, M. (Toim.) 2000: *Feministejä – aikamme ajattelijoita*. Tampere: Vastapaino.
- Pyhä Raamattu 1993: Vanha testamentti ja Uusi testamentti. Suomen piiphiaseura.
- Rantalaiho, L. 1994: *sukupuolisopimus* ja Suomen malli. Teoksessa Anttonen, A., Henriksson, L. & Nätkin, R. (Toim.) 1994: *Naisten hyvinvointivaltio*. Jyväskylä: Gummerus.
- Rich, A. 1977/1991: *Of Woman Born. Motherhood as Experience and Institution*. London: Virago.
- Rojola, L. 1996: Ero. Teoksessa Koivunen, A. ja Liljeström, M. (Toim.) 1996: *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Rojola, L. (Toim.) 1999: *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. Helsinki: SKS.
- Rosaldo, M. Z. ja Lamphere, L. (Toim.) 1974/1993: *Women, Culture and Society*. California: Stanford University Press.
- Rubin, G. 1975: The Traffic in Women: Notes on the 'Political Economy' of Sex. Teoksessa Reiter, R. (Toim.) 1975: *Toward an Anthropology of Women*. New York: Monthly Review Press.
- Satka, M. 1994: Sota-ajan naiskansalaisen ihanteet naisjärjestöjen arjessa. Teoksessa Anttonen, A, Henriksson, L. & Nätkin, R. (Toim.) 1994: *Naisten hyvinvointivaltio*. Jyväskylä: Gummerus.
- Simonsuuri, K. 1994: *Ihmiset ja jumalat. Myytit ja mytologiat*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.
- Stark-Arola, L. 1998: *Magic, Body and Social Order: the construction of gender through women's private rituals in traditional Finland*. Helsinki: SKS.

- Stolcke, V. 1993/1996: Is sex to gender as race is to ethnicity? Teoksessa del Valle, T. (Toim.) 1993/1996: *Gendered Anthropology*. London: Routledge.
- Sulkunen, I. 1989: *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Tirkkonen, T. W. 1936: ”Maaseudun parrasvaloista” (Viipurin Kaupunginteatteri). *Naamio-lehti* 6/1936.
- Uurto, I. 1966: *Rakkaus ja pelko* (1936). Teoksessa *Valitut teokset*. Helsinki: Otava.
- Vakimo, S. 1999: *Louhi* - sopimaton nainen. - Teoksessa Piela, U., Knuuttila, S. & Kupiainen, T. (Toim.) 1999: *Kalevalan hyvät ja hävyttömät*. Helsinki: SKS.
- Vapaavuori, A. 1989: ”Haluan käydä kiinni maailman vipuun” - Hella Wuolijoki. Teoksessa Nevala, M-L. (Toim.) 1989: ”*Sain roolin johon en mahdu*”. *Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*. Helsinki: Otava.
- Varjola, M. 1979: *Niskavuorelta* Niskavuorelle. - *Filmihullu* 7-8/1979.
- Veijola, S. ja Jokinen, E. 2001: *Voiko naista rakastaa? Avion ja eron karuselli*. Helsinki: WSOY.
- Wilshire, D. 1992: The uses of Myth, Image and the Female Body in Re-visioning Knowledge. Teoksessa Jaggar, A.M. ja Bordo, S. (Toim.) 1992: *Gender/Body/Knowledge. Feminist Reconstructions of Being and Knowing*. New Jersey: Rutgers University Press.
- Zetterberg, S. ja Tiitta, A. 1992: *Suomi kautta aikojen*. Helsinki: Otava.